

**Instytucjonalne uwarunkowania
funkcjonowania i rozwoju gospodarstw
rolnych regionu Warmii i Mazur
ze szczególnym uwzględnieniem
działalności KOWR**

**Instytucjonalne uwarunkowania funk-
cjonowania i rozwoju gospodarstw
rolnych regionu Warmii i Mazur
ze szczególnym uwzględnieniem
działalności KOWR**

**Mariola Grzybowska-Brzezińska,
Małgorzata Grzywińska-Rapca,
Wiesława Lizińska,
Zbigniew Nasalski**

Wydawnictwo Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego im. Adama Chętnika

Ostrołęka, 2024

Recenzenci

Agnieszka Brelik

Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie

Ireneusz Żuchowski

Międzynarodowa Akademia Nauk Stosowanych w Łomży

ISBN 978-83-62775-86-6

© Copyright by Wydawnictwo Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego im. Adama Chętnika
Ostrołęka 2024

221 publikacja Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego im. Adama Chętnika

Wydawnictwo Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego im. Adama Chętnika

07-410 Ostrołęka, ul. Traugutta 9A

tel. +48 29 764-59-80

www.otn.ostroleka.pl/ct-menu-item-15

e-mail: otn.ostroleka@o2.pl

**Publikacja sfinansowana ze środków
Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa**

Projekt okładki: Igor Skrodzki

Skład: Drukowane Literki Ewa Katarzyna Czetwertyńska
Łomża

Druk: Drukarnia Kamil Borkowski
Łomża

Spis treści

Wprowadzenie	7
1. Znaczenie wsparcia procesów rozwojowych przez instytucje otoczenia biznesu – ujęcie teoretyczne	11
1.1. Uwarunkowania i kierunki rozwoju ekonomii instytucjonalnej – zarys problematyki	11
1.2. Działania władz publicznych jako interwencyjny element otoczenia instytucjonalnego determinującego rozwój regionalny i lokalny	15
1.3. Instytucje otoczenia biznesu i ich znaczenie w kształtowaniu warunków rozwoju społeczno-gospodarczego	23
2. Znaczenie instytucji w rozwoju rolnictwa i gospodarstw rolnych	31
2.1. Specyfika społeczno-gospodarcza rolnictwa i jej wpływ na system instytucjonalny w otoczeniu gospodarstw rolnych	31
2.2. Najważniejsze instytucje w systemie wsparcia rolnictwa i rozwoju wsi	43
2.3. Model instytucjonalnego wsparcia rolnictwa i mieszkańców wsi	65

3. Znaczenie i sprawność funkcjonowania Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa w opinii właścicieli gospodarstw konwencjonalnych i ekologicznych z regionu Warmii i Mazur	71
3.1. Cel i metodyka badań	71
3.2. Znaczenie i sprawności funkcjonowania instytucji wspomagających rozwój gospodarstw rolnych w opinii właścicieli gospodarstw rolnych realizujących produkcję w systemie konwencjonalnym	75
3.3. Znaczenie i sprawność funkcjonowania instytucji wspomagających rozwój gospodarstw rolnych w opinii właścicieli gospodarstw rolnych realizujących produkcję w systemie ekologicznym	107
Podsumowanie	137
Piśmiennictwo	141
Spis rysunków	151
Spis tabel	152

Wprowadzenie

Ze względu na realizowane wielorakie funkcje ekonomiczne i społeczne rolnictwo jest jednym z najistotniejszych sektorów gospodarki narodowej. Warunki i efektywność funkcjonowania gospodarstw rolnych są kształtowane zarówno przez ich właścicieli jak i determinanty egzogeniczne. Zmieniające się warunki gospodarcze powodują, że system instytucjonalny systematycznie pogłębia swoje znaczenie jako regulator wielu znaczących dla rolnictwa i gospodarstw rolnych procesów ekonomicznych, społecznych, prawnych itp. Zaczynając od kryteriów najogólniejszych instytucjonalizm ma przede wszystkim bardzo duże znaczenie w kontekście właściwego kształtowania ustroju rolnego. Szeroko rozumiany, dynamicznie zmieniający się, system gospodarczy powoduje, że otoczenie biznesowe i społeczne coraz bardziej wpływa również na kształtowanie zachowań endogenicznych w podmiotach gospodarczych powodując m.in. istotne przystosowania gospodarstw rolnych w zakresie zasobów, technologii, metod zarządzania itp.

Współcześnie do najważniejszych determinant konkurencyjności gospodarstw rolniczych należy zaliczyć te czynniki instytucjonalne, które bezpośrednio wpływają na regulacje w systemie agrobiznesu. W związku z rosnącym znaczeniem systemu instytucjonalnego, gospodarstwa rolne powinny coraz lepiej znać specyfikę poszczególnych instytucji mających wpływ na ich działalność. Natomiast instytucje (system instytucjonalny) powinny usprawniać swoje funkcjonowanie, żeby coraz lepiej wspierać działalność bieżącą i rozwój gospodarstw rolnych z jednoczesnym uwzględnieniem oczekiwań społecznych, ochrony środowiska i innych racjonalnych ograniczeń.

Przy wielości i różnorodności czynników wpływających na rolnictwo i gospodarstwa rolne kluczowa jest sprawna koordynacja działań systemu instytucjonalnego. Instytucje, które działają w otoczeniu rolnictwa mają zróżnicowany charakter – są to m.in. organizacje sfery rynku, organizacje realizujące politykę rolną i obszarów wiejskich, organizacje społeczno-zawodowe mieszkańców wsi (w tym rolników), instytucje wdrożeniowe itp. Dodatkowo należy brać pod uwagę m.in. specyfikę społeczną i kulturową wsi w różnych regionach kraju, ale też w całej Unii Europejskiej (jeśli sprawy dotyczą Wspólnej Polityki

Rolnej). Z zarysowanego kontekstu wynika główny cel naukowy niniejszego opracowania, którym była identyfikacja instytucjonalnych uwarunkowań funkcjonowania i rozwoju gospodarstw rolnych regionu Warmii i Mazur ze szczególnym uwzględnieniem działalności Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa (KOWR jest jedną z najważniejszych instytucji realizujących zadania dotyczące m.in. kształtowania ustroju rolnego w Polsce).

Monografia obejmuje syntetyczne studium teoretyczne odnoszące się do naukowego instytucjonalizmu (rozdział 1) oraz do struktury i znaczenia instytucjonalizmu w rolnictwie (rozdział 2). Na tle rozważań teoretycznych przedstawione zostały wyniki badań empirycznych przeprowadzonych na reprezentatywnej grupie gospodarstw rolnych z regionu Warmii i Mazur (z podziałem na podmioty produkujące w systemie konwencjonalnym i ekologicznym). Badania przeprowadzono metodą sondażu diagnostycznego z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety w 2024 r. Najistotniejsza część badań obejmowała problematykę:

- znaczenia poszczególnych instytucji w funkcjonowaniu i rozwoju gospodarstw rolnych oraz sprawności ich działania,
- oczekiwań rolników w zakresie działań KOWR (które z nich powinny być szczególnie intensywnie rozwijane w przyszłości),
- barier pozytywnego wpływu KOWR na funkcjonowanie i rozwój gospodarstw rolnych,
- czynników sprawności operacyjnej KOWR,
- innych czynników determinujących rozwój rolnictwa.

Szczegółowe cele i metodyka przeprowadzonych badań zostały przedstawione w rozdziale 3.1.

Opracowanie składa się z 3 rozdziałów oraz wprowadzenia i podsumowania. W rozdziale poświęconym znaczeniu wsparcia procesów rozwojowych przez instytucje otoczenia biznesu skoncentrowano się m.in. na uwarunkowaniach i kierunkach rozwoju ekonomii instytucjonalnej, działaniach władz publicznych jako interwencyjnym elemencie otoczenia instytucjonalnego determinującego rozwój regionalny i lokalny oraz na instytucjach otoczenia biznesu i ich znaczeniu w kształtowaniu warunków rozwoju społeczno-gospodarczego. Warto podkreślić, że teoria instytucjonalna jest współcześnie jednym z najszybciej i najdynamiczniej rozwijających się obszarów w naukach ekonomicznych, a instytucje otoczenia biznesu w Polsce odgrywają ważną rolę w stymulowaniu

m.in. przedsiębiorczości i innowacyjności. Sprawne otoczenie instytucjonalne jest również kluczowe dla wdrożenia zrównoważonych modeli rozwoju wsi i rolnictwa.

W rozdziale opisującym znaczenie instytucji w rozwoju gospodarstw rolnych szczególną uwagę zwrócono na specyfikę gospodarczą rolnictwa oraz znaczące miejsce instytucjonalizmu w jego funkcjonowaniu i rozwoju, scharakteryzowano najważniejsze instytucje w systemie wsparcia rolnictwa i rozwoju wsi oraz przedstawiono ogólny model instytucjonalnego wsparcia gospodarstw rolnych. Rolnictwo charakteryzuje się dużą „podatnością” na różnego rodzaju ryzyka (przyrodnicze, rynkowe, finansowe), nie zawsze może funkcjonować wyłącznie na zasadach gospodarki rynkowej i klasycznej ekonomii. W tym kontekście instytucje spełniają funkcję regulacyjną i zarządzają różnymi procesami kształtującymi efektywność produkcji i rozwój gospodarstw rolnych. W rozdziale tym dodatkowo zostały wskazane determinanty tworzenia racjonalnych instytucji w sferze rolnictwa i gospodarki żywnościowej, do których można zaliczyć m.in. właściwe ulokowanie interwencjonizmu, optymalizację merytoryczną, koncentrację na szczegółowych instrumentach dających się analizować, oceniać i weryfikować.

W rozdziale wynikowym przedstawiono zagadnienia dotyczące znaczenia i sprawności funkcjonowania Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa oraz innych instytucji z otoczenia gospodarstw rolnych. Należy zauważyć, że rośnie złożoność i skomplikowanie spraw, które muszą być prowadzone w ścisłej współpracy gospodarstw rolnych i instytucji funkcjonujących w ich otoczeniu. W niektórych obszarach istnieje potrzeba dostosowania wsparcia instytucjonalnego do poziomu wykształcenia i kompetencji poszczególnych rolników.

W podsumowaniu m.in. zwrócono uwagę, że zmienia się formuła współpracy gospodarstw rolnych z instytucjami. Coraz istotniejszą rolę zaczyna odgrywać informatyczna forma relacji między tymi podmiotami. Właściciele gospodarstw rolnych oczekują m.in. przyspieszenia czasu reakcji i sprawniejszego rozwiązywania przedstawianych przez nich problemów. Podkreślić należy, że jedną z najistotniejszych instytucji w otoczeniu gospodarstw rolnych jest Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa i znalazło to potwierdzenie w opiniach badanych rolników.

Ważnym czynnikiem inspirującym do podjęcia badań w zakresie przedstawionego problemu badawczego było m.in. systematyczne i konstruktywne zaangażowanie Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa Oddział Terenowy

w Olsztynie, w procesy analityczne zmierzające do kreowania racjonalnych modeli rozwoju gospodarstw rolnych (w tym szczególnie gospodarstw korzystających z Zasobu WRSP).

Wyniki przedstawionych badań mogą mieć zastosowanie aplikacyjne (jako propozycja usprawniania funkcjonowania instytucji w otoczeniu rolnictwa). Mogą również stać się przyczynkiem do jeszcze szczegółowszych rozważań teoretycznych dotyczących instytucjonalnych uwarunkowań funkcjonowania i rozwoju gospodarstw rolnych.

**Publikacja sfinansowana
ze środków Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa**

1. Znaczenie wsparcia procesów rozwojowych przez instytucje otoczenia biznesu – ujęcie teoretyczne

1.1. Uwarunkowania i kierunki rozwoju ekonomii instytucjonalnej – zarys problematyki

Jednym z podstawowych problemów badawczych w ekonomii jest poszukiwanie dróg prowadzących do rozwoju gospodarczego. Zbiór koncepcji wyjaśniających procesy rozwoju jest dosyć obszerny, lecz wyróżnić można dwa zasadnicze podejścia: szkołę ekonomii klasycznej i neoklasycznej, a także podejście neokeynesowskie (Luśtyk i in. 2023). Od kilku dekad trwa również dyskusja o roli instytucji w rozwoju gospodarczym (Legiędź 2013; Luśtyk i in. 2023). Współczesne gospodarowanie w coraz większym stopniu determinowane jest bowiem czynnikami instytucjonalnymi. W ramach istniejących instytucji tworzą się sieci zależności i współpracy, które cechuje względna trwałość sił oddziaływania, co wiąże się z równowagą instytucjonalną (Staniek 2017). Ekonomisci doszukują się instytucjonalnych czynników rozwoju, na które składają się czynniki formalne i nieformalne, czyli między innymi efektywność zarządzania, efektywność systemu prawnego, czy czynniki kulturowe jak poziom zaufania w przedsiębiorstwach (Luśtyk i in. 2023).

Teoria instytucjonalna jest współcześnie jednym z najszybciej i najdynamiczniej rozwijających się obszarów w naukach społecznych. Jej wzajemne oddziaływanie ze studiami dotyczącymi organizacji, zapoczątkowane w latach 70. XX wieku, przekształciło obszary teorii zarządzania, socjologii organizacji i ekonomii instytucjonalnej oraz wywarło silny wpływ na pokrewne obszary studiów politycznych dotyczących instytucji, biznesu międzynarodowego, społeczeństwa, teorii ruchów społecznych i wielu innych (Scott 2013).

Jednakże zbyt często instytucjonalne podejście utożsamiane jest z postulatem zwiększenia kontroli państwa nad gospodarką, co jest jednoznaczne z niezrozumieniem roli instytucji nieformalnych i złożoności związków między gospodarką, kulturą i polityką. Nie brakuje też badaczy deprecjonujących znaczenie instytucji oraz starających się udowodnić, że to efektywny system

instytucjonalny jest konsekwencją rozwoju gospodarczego, a nie na odwrót. Podkreślić należy, że różnice rozwojowe między krajami sprowadzają się przede wszystkim do różnicy w panującym systemie instytucjonalnym. Badanie instytucji może być zatem kluczem do zrozumienia rozwoju gospodarczego, szczególnie w warunkach niskiego poziomu, gdy charakterystyczne są niedostatecznie rozwinięte prawa własności i inne instytucje warunkujące efektywne wykorzystywanie czynników produkcji. W takich bowiem warunkach ortodoksyjna neoklasyczna teoria wzrostu jest nieskuteczna (Legiędź 2013).

Ostatni kryzys finansowy wywołał wśród ekonomistów ożywioną dyskusję na temat stanu nauk ekonomicznych. Przedmiotem krytyki stały się różne nurty ekonomii, ale przede wszystkim ekonomia neoklasyczna (Dzionek-Kozłowska 2013; Gorynia, Kowalski 2009; Kraciuk 2015). Jednak jak wskazują Gorynia i Kowalski (2009) wątpliwe są jednocześnie podstawy do twierdzenia, że kryzys ten wywoła bezpośrednio i zauważalne w krótkim okresie, istotne konsekwencje dla prowadzenia badań ekonomicznych i tym samym znacząco zmodyfikuje kierunki i sposoby, a także rezultaty uprawiania nauk ekonomicznych.

Należy jednak zauważyć, że i ekonomia neoklasyczna identyfikuje w jakiś sposób swoją niedoskonałość, która wyraża się w zbytym uproszczeniu rzeczywistości, tzn. takim, aby pasowała w ramy modelu. Oparcie teorii na nierealistycznych założeniach, abstrakcyjnych modelach jest bowiem najslabszym punktem tej teorii (Horodecka 2016; Staniek 2017).

Coraz szerszy krąg nastawionych krytycznie badaczy nie poprzestaje jednak wyłącznie na wskazywaniu słabości ekonomii neoklasycznej – krytyce towarzyszą wysiłki zmierzające do stworzenia nowych ram analitycznych, które byłyby wolne od wad dominującego podejścia, a jednocześnie pozwalałyby dostarczyć alternatywnego modelu wyjaśnienia zjawisk i procesów zachodzących na płaszczyźnie życia gospodarczego. Szczególną aktywnością wykazują się tu autorzy zaliczani do pozostających wciąż na obrzeżach ekonomii ortodoksyjnej nurtów, takich jak m.in. nowa ekonomia instytucjonalna (Dzionek-Kozłowska 2013).

Ekonomia instytucjonalna i nowa ekonomia instytucjonalna¹ skupia zatem badaczy krytycznych wobec ekonomii neoklasycznej (Fiedor 2019; Godłów-

¹ W nurcie nowej ekonomii instytucjonalnej w odniesieniu do ekonomii instytucjonalnej, prowadzone są nie tylko badania opisowe dotyczące roli instytucji w gospodarce, ale też opracowuje się i stosuje narzędzia analizy ekonomicznej umożliwiające prowadzenie badań empirycznych nad jej znaczeniem (Hardt 2013).

Legiędź 2013; Ratajczak 2008). Stało się bowiem oczywistym, że nie można analizować mechanizmów wzrostu gospodarczego bez uwzględnienia w niej instytucji (Hardt 2013). Pomimo jednak tak długiej historii wykorzystywania pojęcia nadal nie ma konsensusu co do definicji tego terminu na gruncie ekonomicznym. Problem ten związany jest po części z wielodyscyplinarnością analiz odwołujących się do pojęcia instytucji.

Badania dotyczące instytucji są rozwinięte szczególnie w naukach ekonomicznych i socjologii, lecz także są obecne na gruncie nauk politycznych oraz innych nauk społecznych (Luśtyk i in. 2023). Użycie terminu instytucja stało się powszechne w naukach społecznych w ostatnich latach, odzwierciedlając rozwój ekonomii instytucjonalnej i wykorzystanie koncepcji instytucji w kilku innych dyscyplinach, w tym filozofii, socjologii, polityce i geografii. Termin ten ma długą historię wykorzystywania w naukach społecznych. Jednak nawet dzisiaj nie ma jednomyślności w definicji tego pojęcia. Co więcej, niekończące się spory o definicje kluczowych terminów, takich jak instytucja i organizacja, skłoniły niektórych autorów do porzucenia kwestii definicji i zaproponowania przejścia w jakiś sposób do kwestii praktycznych. Jednak nie jest możliwe przeprowadzenie jakiegokolwiek analizy empirycznej lub teoretycznej tego, jak działają instytucje lub organizacje, bez posiadania pewnej odpowiedniej koncepcji tego, czym jest instytucja lub organizacja (Hodgson 2006).

Kategoria instytucji należy do najważniejszych pojęć z zakresu nauk społecznych. Nadaje się jej wiele znaczeń w zależności od kontekstu, potrzeb związanych z zastosowaniem, precyzji definicyjnej, dyscypliny naukowej itd. Instytucje są wytworem społecznym i historycznym (Marks-Bielska i in. 2021). Według Scotta (2008) instytucja jest systemem reguł, którego efektem jest uporządkowanie zachowań. Analizując regulacyjny, normatywny i kulturowo-kognitywny aspekt instytucji, ten ostatni uważa się za najgłębszy i akcentujący znaczenie procesu instytucjonalizacji. Knight (1992) zauważa natomiast, że poszczególne definicje instytucji² odnoszą się do pewnych wyróżniających się cech aspektów instytucjonalnych. Najprostszym i bezpośrednim sposobem uzyskania roboczej definicji jest identyfikacja wspólnych cech instytucji w tych różnych kontekstach. Według autora pierwszą ważną cechą wspólną różnych

² North podzielił instytucje na: formalne (reguły formalne, konstytucja, przepisy prawne) i nieformalne (zwyczaje, normy kulturowe, ograniczenia). Według innego podziału wyróżniono: instytucje gospodarcze (określające zachęty i ograniczenia dla podmiotów gospodarczych i mające wpływ na ich wyniki ekonomiczne) i instytucje polityczne. Hodgson dodał trzecią grupę – instytucje społeczne (Marks-Bielska i in. 2021).

podejść definicyjnych do pojęcia instytucji, jest to, że należy ją rozumieć jako przede wszystkim zbiór reguł porządkujących interakcje społeczne w określony sposób. Drugim ważnym elementem spójnego ujęcia instytucji jest wymóg powszechnej znajomości określonego zbioru zasad wśród członków danej zbiorowości lub społeczności. Należy również podkreślić, że instytucje jako wieloaspektowe (złożone z elementów symbolicznych, działań społecznych i zasobów materialnych) trwałe struktury społeczne cechują się względnym oporem na zmiany. Ich reprodukcja dokonuje się przez przekaz międzypokoleniowy, nadając trwałość systemom społecznym (Scott 2008).

Ekonomia instytucjonalna, która powstała co prawda stosunkowo dawno (jej twórcą jest Veblen), dopiero w latach 70. wpłynęła na tyle na główny nurt ekonomii – neoklasycyzm, aby szkoła ta zdecydowała się przejąć elementy podejścia instytucjonalnego, nie rezygnując jednocześnie ze swoich najważniejszych założeń (Horodecka 2016; Stankiewicz 2012).

Po II wojnie światowej stopniowo coraz bardziej widoczne było rozwarstwienie w myśli instytucjonalizmu. Z jednej strony panowała chęć kontynuacji koncepcji Veblena, z drugiej zaś wyrażano postulaty o przemodelowaniu analizy instytucjonalnej. Postępująca globalizacja, integracja ekonomiczna oraz kryzys keynesizmu spowodowały ożywienie w instytucjonalnym podejściu do analiz. Doprowadziło to do wyodrębnienia się tak zwanej nowej ekonomii instytucjonalnej (NEI)³. Nowa ekonomia instytucjonalna tak jak tradycyjna ekonomia instytucjonalna na pierwszy plan wysuwa szczególną rolę instytucji w działaniu podmiotów, jednak nie jest kontynuacją pierwotnego instytucjonalizmu, gdyż reprezentuje odmienny stosunek wobec ekonomii neoklasycznej. NEI zupełnie inaczej niż tradycyjna ekonomia instytucjonalna podchodzi do ekonomii głównego nurtu. Dąży bowiem do wkomponowania w jej modele czynników instytucjonalnych. Dzięki temu są one mniej abstrakcyjne, a co za tym idzie, w lepszy sposób oddają rzeczywistość. Nową ekonomię instytucjonalną wyróżnia także inna perspektywa analiz. Sam obszar badań jest znacznie precyzyjniej określony i dominuje raczej analiza mikroekonomiczna oraz mezoekonomiczna. Według NEI to ludzie tworzą instytucje. W tradycyjnym instytucjonalizmie obszar badań jest natomiast mało precyzyjnie określony

³ Za prekursorów powstania nowego instytucjonalizmu uważa się wcześniej wymienionego J.R. Commonsa, a także Rolanda Coase'a i Olivera Eatona Williamsona (Marks-Bielska i in. 2021; Luśtyk i in. 2023)

i rozległy, analizy dotyczą zagadnień makroekonomicznych i makrospołecznych, a instytucje wpływają na zachowania ludzi (Luśtyk 2023).

Chociaż wciąż nie istnieje kompletna instytucjonalna teoria rozwoju, która w pełni wyjaśniałaby funkcjonowanie gospodarki, to jednak już istniejące koncepcje pozwalają na udzielenie wielu odpowiedzi, które nurtują ekonomistów zajmujących się problemami niedorozwoju gospodarczego (Legiędź 2013). Ważnym elementem otoczenia instytucjonalnego, poprzez wpływanie na rozwój, inicjatywy społeczne oraz kształtowanie polityk publicznych są działania publiczne. Zgodnie z założeniami keynesizmu od władz publicznych oczekuje się interwencji w celu korekty niedoskonałości rynku oraz poprawy koniunktury. Postulowane działania władz, w zależności od teorii, są różnorodne, od podwyższania kwalifikacji siły roboczej rozpoczynając, poprzez promowanie eksportu i inwestycje infrastrukturalne, a kończąc na tworzeniu instytucji wspierających rozwój przedsiębiorczości i kreujących innowacyjność (Dahlke 2017).

1.2. Działania władz publicznych jako interwencyjny element otoczenia instytucjonalnego determinującego rozwój regionalny i lokalny

Zmieniające się kryteria lokalizacji działalności gospodarczej, m.in. wzrost znaczenia przemysłów o lokalizacji niezwiązanej z lokalnymi zasobami (spadek roli czynnika transportu) oraz jakościowych czynników lokalizacji (kosztem czynników ilościowych), tworzących klimat inwestycyjny, a także złożoność i konfiguracja zasobów regionalnych powodują, że zmienia się również ich konkurencyjność. Zróżnicowana wielkość, stopień złożoności oraz umiejętność wykorzystania potencjału rozwojowego determinują tempo rozwoju regionalnego i lokalnego (Masch 2022).

Coraz częściej rozwijają się koncepcje odwołujące się do szerszej gamy czynników wpływających na rozwój gospodarczy na poziomie regionu (Churski i in. 2018). Teorie te ważną rolę przypisują instytucjom otoczenia biznesu, ośrodkom naukowym, zjawiskom społecznym i normom kulturowym. Zakładają również konieczność interwencjonizmu władz publicznych, wynikającą z kumulacji różnic międzyregionalnych, które są efektem pogłębiających się dysproporcji rozwojowych pomiędzy regionami wysoko rozwiniętymi a obszarami zacofanymi. Na takich właśnie obszarach postulowane są działania

administracyjne. Organizacje sektora publicznego są bardziej podatne na działanie sił instytucjonalnych niż inne organizacje, co czyni je ważnym elementem otoczenia instytucjonalnego (Frumkin, Galaskiewicz 2004).

W regulowaniu procesów rozwoju regionalnego i lokalnego zasadnicze znaczenie mają bowiem dwa główne mechanizmy – rynkowy i interwencyjny. W warunkach gospodarki rynkowej mechanizm interwencyjny w postaci ukierunkowanej polityki władz terytorialnych pełni funkcje korygującą i uzupełniającą względem mechanizmu rynkowego (Kudłacz 2008).

Ze względu na decentralizację władzy, Sztando (2000) proponuje również adekwatną do tego decentralizację interwencjonizmu, w związku z czym dzieli interwencjonizm terytorialny na regionalny, subregionalny i lokalny. W przypadku interwencjonizmu lokalnego istotnym czynnikiem rozwoju jest wysoka mobilność kapitału, która sprawia, że pole wyboru lokalizacji działalności gospodarczej obejmuje całe państwa, a nawet znaczną część gospodarki światowej. Samorządowy interwencjonizm lokalny można określić jako komplet oddziaływań władz, realizowany za pomocą określonych instrumentów determinujących decyzje podmiotów gospodarczych, wspierany decyzjami administracyjnymi i alokacyjnymi.

Samorządowy interwencjonizm lokalny jest ważny na obszarach wiejskich, ponieważ może wspierać rozwój społeczno-gospodarczy, zarządzać zasobami lokalnymi i odpowiadać na specyficzne potrzeby społeczności wiejskich. W Polsce interwencjonizm ten w Polsce przyczynia się do zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego, redukcji nierówności, poprawy warunków życia mieszkańców oraz efektywnego wykorzystania funduszy unijnych. Interwencjonizm lokalny na obszarach wiejskich w Polsce obejmuje inwestycje w rozwój infrastruktury, ograniczanie sprzedaży ziemi rolniczej, wspieranie projektów odnawialnych źródeł energii oraz aktywizację społeczności lokalnych poprzez programy partnerskie i finansowanie z funduszy unijnych (Kozera i in. 2021; Stacherzak i in. 2019; Standar i in. 2021).

Interwencje mające na celu reorganizację samorządu lokalnego to inicjatywy rozwoju obszarów wiejskich, które mogą uzupełniać, neutralizować lub odwracać uwagę od innych inicjatyw rozwojowych (Douglas 2005). Bowiem jak wskazuje Furmankiewicz i współautorzy (2010) partnerstwa na terenach wiejskich w Polsce często podlegają dominacji elitarnych władz lokalnych i nie angażują w pełni podmiotów sektora lokalnego i prywatnego.

Interwencje władz publicznych traktowane są jako działania wspierające rozwój oddolnych czynników instytucjonalnych, politycznych i społecznych (Grosse 2002), bowiem współcześnie koncepcje rozwoju regionalnego koncentrują się wokół mobilizacji wewnętrznego potencjału regionów (Korenik, Zakrzewska-Półtorak 2010). Ponadto coraz częściej w kategorii czynników instytucjonalnych, warunkujących konkurencyjność struktur regionalnych wskazuje się jakość, sprawność i profesjonalizm administracji publicznej, w tym jakość świadczonych usług publicznych, stwarzane warunki prowadzenia działalności gospodarczej, instrumenty i metody aktywizacji działalności gospodarczej, czy szeroko rozumiane otoczenie biznesu, zdolność instytucjonalną do zarządzania rozwojem – fachowość i kompetentność planowania, wdrażania i rozliczania polityk, strategii, programów i projektów rozwojowych (Dahlke 2017).

Jakie jest zatem znaczenie i zakres działań publicznych w poszczególnych podejściach do rozwoju regionalnego? Interwencje władz publicznych są ważne w stymulowaniu rozwoju regionalnego poprzez strategiczne planowanie, koordynację działań, wsparcie innowacji oraz tworzenie korzystnych warunków dla przedsiębiorstw, zmniejszanie nierówności społeczno-ekonomicznych (Standar i in. 2019), wspieranie zrównoważonego rozwoju, oraz poprawę wskaźników makroekonomicznych (Mach i in. 2021). Interwencje władz publicznych w Polsce są ważne w niwelowaniu dysproporcji społeczno-ekonomicznych, szczególnie w obszarach wiejskich i miejskich (Standar i in. 2019; Strykiewicz i in. 2019). Kompetentne i aktywne instytucje władzy publicznej (i pozarządowe – sektor NGO, m.in. w kontekście ekonomii społecznej) są nieodzownym elementem procesów wspierającym procesy rozwojowe w regionie (Zajdel 2011).

W neoklasycznym ujęciu mechanizmu rozwoju regionalnego, nawiązującym do neoklasycznej ekonomii wskazuje się, że warunkiem likwidacji dysproporcji występujących pomiędzy regionami jest swobodny przepływ czynników produkcji, prowadzący do wyrównywania się różnic w dochodzie *per capita* w poszczególnych regionach. Zadaniem władz publicznych, zgodnie z założeniami tej teorii, jest wspieranie mobilności czynników produkcji. Interwencja państwa jest dopuszczalna w celu zapewnienia wszystkim podmiotom czy jednostkom jednolitych warunków przestrzennych (Korenik, Zakrzewska-Półtorak 2011). Interwencje władz publicznych są dopuszczalne m.in. w celu realizacji strategicznych celów polityki rozwoju (Kopczevska 2019), wspierania zmian strukturalnych w rolnictwie (Wigier, Wasilewski 2019) oraz

zapobiegania degradacji przestrzeni poprzez zaangażowanie interesariuszy (Miśkowiec, Gorczyca 2018).

Zmiana w postrzeganiu mechanizmu kształtowania rozwoju regionalnego nastąpiła w latach 50. XX w. Rozwinęły się wówczas teorie wskazujące na koncentrację przestrzenną rozwoju regionalnego i wynikające z tego skutki (Grosse 2002), zaczęto uwzględniać coraz większą liczbę czynników rozwoju, a także uzasadniono słuszność stosowania interwencjonizmu. W teorii bazy ekonomicznej ze względu na fakt, że podstawowym założeniem jest oparcie rozwoju regionalnego na działalności eksportowej, rola władz publicznych polega na poszukiwaniu przedsiębiorstw zorientowanych na eksport (tab. 1).

Tabela 1. Znaczenie i zadania władz publicznych w teoriach rozwoju regionalnego opartych na popytowych modelach wzrostu

Znaczenie i zadania władz publicznych
<ul style="list-style-type: none">– poszukiwanie konkurencyjnych korporacji zorientowanych na eksport, zaawansowanych technologicznie,– poszukiwanie przedsiębiorstw o dużym znaczeniu dla perspektywnego rozwoju regionu,– wspieranie działalności eksportowej przedsiębiorstw regionalnych,– wspieranie specjalizacji i działalności eksportowej,– zmniejszanie kosztów transakcyjnych produkcji,– inwestycje infrastrukturalne,– zmniejszanie kosztów działalności badawczej i innowacyjnej,– wspieranie działań szkoleniowych,– rozwijanie usług otoczenia biznesu i rozwoju instytucji finansowych,– wspieranie specjalizacji i działalności eksportowej,– inwestycje infrastrukturalne,– wspieranie działań szkoleniowych,– wspieranie instytucji finansowych,– popieranie na arenie międzynarodowej zasad wolnego handlu.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Lizińska (2012).

W innym ujęciu (teorii produktu podstawowego) zadania władz publicznych powinny koncentrować się na wspieraniu specjalizacji i działalności eksportowej, inwestycji infrastrukturalnych, działań szkoleniowych, na zmniejszeniu kosztów transakcyjnych produkcji, kosztów działalności badawczej

i innowacyjnej, jak również rozwijaniu usług otoczenia biznesu i rozwoju instytucji finansowych (Grosse 2002). Wszystkie te działania mogą pomóc w kreowaniu korzystnych warunków rozwoju. Określone miejsce władz publicznych scharakteryzowane jest również w teorii polaryzacji, w której ich istota wynika z faktu, że istniejące stany nierównowagi napędzają cyklicznie skumulowany proces rozwoju, co może prowadzić do powstania jeszcze większych zróżnicowań (polaryzacji) (Strzelecki 2008; Gałązka 2017). W teorii polaryzacji główne znaczenie i zadania władz publicznych koncentrują się wokół wzmacniania dotychczasowych lub tworzenia nowych biegunów wzrostu, wzmacniania regionów centralnych i wspierania dyfuzji rozwojowej, stymulowania rozwoju regionalnego w oparciu o centra, stymulowaniu rozwoju obszarów centralnych w regionach słabiej rozwiniętych. Ważnym elementem interwencji władz publicznych jest rozwój sieci komunikacyjnej pomiędzy metropoliami, centrami a ich otoczeniem, co powinno umożliwić dyfuzję rozwojową (tab. 2) (Grosse 2002; Korenik, Zakrzewska-Półtorak 2011; Gałązka 2017).

Tabela 2. Rola władz publicznych w teorii polaryzacji

Znaczenie i zadania władz publicznych
<ul style="list-style-type: none"> – wzmacnianie dotychczasowych lub tworzenie nowych biegunów wzrostu, – rozwój sieci komunikacyjnej pomiędzy metropoliami a otoczeniem, – wzmacnianie regionów centralnych i wspieranie dyfuzji rozwojowej, – rozwój sieci komunikacyjnej pomiędzy centrami a otoczeniem, – interwencja publiczna, szczególnie na terenach zaniedbanych, stosowana w celu przerwania mechanizmu błędnego koła, – stymulowanie rozwoju regionalnego w oparciu o centra, – wspieranie rozwoju infrastruktury w centrach, – stymulowanie rozwoju obszarów centralnych w regionach słabiej rozwiniętych, – brak odniesienia w teorii do tego, co się dzieje z terenami poza siecią i jakie są propozycje przeciwdziałania narastającym dysproporcjom.

Źródło: opracowanie na podstawie: Lizińska (2012).

Specyficzna rola władz publicznych jest również określona w teorii mechanizmu błędnego koła Myrdala – jednego z twórców kierunku myśli regionalistycznej i geograficznej, opartego na koncepcji kumulatywnej przyczynowości. Jest to teoria stanowiąca jednocześnie rozwinięcie teorii biegunów wzrostu. Jak wskazuje Dahlke (2017) Myrdal uważał, że obszary bogate

rozwijają się coraz szybciej, zaś biedne pogrążają się w stagnacji. Ten nierównomierny przestrzennie rozwój gospodarczy jest efektem długiego procesu historycznego, uwarunkowanego czynnikami ekonomicznymi, społecznymi i kulturowymi. Działanie samopowtarzalnego mechanizmu błędnego koła może przerwać tylko interwencja publiczna, ponieważ nie jest to możliwe w wyniku działania samoregulacji rynkowej (Strzelecki 2008; Gałązka 2017). Aktywność władz publicznych w celu przerwania mechanizmu błędnego koła może polegać m.in. na stwarzaniu preferencyjnych warunków lokalizacji i prowadzenia działalności gospodarczej w regionach słabiej rozwiniętych. Jednym z instrumentów pozyskiwania inwestorów (w tym zagranicznych) w obszarach problemowych pod względem rozwoju społeczno-gospodarczego są m.in. preferencje oferowane inwestorom w specjalnych strefach ekonomicznych. Rola władz publicznych w kreowaniu rozwoju regionalnego jest określona również w teoriach tego rozwoju uwzględniających czynniki innowacyjności, wiedzy i rozwoju technologicznego – teorii cyklu produkcyjnego Vernona czy teorii regionu uczącego się Florydy. Teoria cyklu produkcyjnego uzasadnia, że władze publiczne powinny wspierać działania innowacyjne przedsiębiorstw, zapewniając im w ten sposób przewagę konkurencyjną i rozwój. Strategia administracji publicznej powinna również wspierać eksport i przenoszenie produkcji towarów wystandaryzowanych poza granice regionu (Grosse 2002).

Jak wskazują Dzikowski i Tomaszewski (2013) władze publiczne posiadają instrumenty, które mogą być wykorzystane w trakcie formułowania i późniejszej realizacji regionalnej polityki innowacyjnej. Mogą się starać zapewnić istnienie uczciwej konkurencji na rynku, tworząc m.in. różne instytucje, czy też wspierać podmioty zlokalizowane na terenie danego regionu poza granicami regionu i kraju. Działania innowacyjne przedsiębiorstw wspierane mogą być m.in. przez powstające instytucje otoczenia biznesu (np. parki przemysłowe, techniczne, naukowo-technologiczne, inkubatory przedsiębiorczości, centra transferu technologii), których aktywność koncentruje się wokół innowacyjności i sfery badawczo-rozwojowej. Funkcjonowanie takich jednostek może pomagać inwestorom zagranicznym w nawiązywaniu kontaktów i rozwoju kooperacji z podmiotami krajowymi.

W teorii regionu uczącego się, której autorem jest Florida (a którą rozwinęli Asheim i Simmien), głównym motorem rozwoju jest innowacja i umiejętność adaptacji do zmieniających się uwarunkowań rynkowych. Region uczący się posiada wszystkie cechy dystryktu przemysłowego (według modelu

Marshalla) i jest w praktyce wyższą formą dystryktu (Korenik, Zakrzewska-Półtorak 2011). Rola władz publicznych polega wówczas na stymulowaniu wszystkich czynników odpowiedzialnych za rozwój nauki, badań, doskonalenie kadr i aplikowanie wysokiej techniki w przedsiębiorstwach funkcjonujących w regionach uczących się (Florida 1995).

Wsparcie rozwoju technologicznego przez władze publiczne może polegać na tworzeniu regionalnego systemu i centrów innowacji, parków technologicznych, wspieraniu sieci współpracy między instytucjami naukowymi, eksperckimi i gospodarczymi, stymulowaniu badań naukowych realizowanych przez przedsiębiorstwa i jednostki naukowo-badawcze, tworzeniu instytucji pośredniczących. Takie działania powinny sprzyjać tworzeniu odpowiedniego środowiska innowacyjnego i środowiska dla przedsiębiorczości. Warunkiem jego powstawania jest obecność sieci kooperujących ze sobą instytucji publicznych, gospodarczych, usługowych, finansowych, społecznych i naukowych. Szczególna rola administracji publicznej występuje w modelu dystryktu zbudowanego właśnie na dominującej roli instytucji. Wadą takiego dystryktu może być to, że dominującą rolę w jego rozwoju pełni jeden podmiot instytucji pozarynkowych, niestety w niewielkim stopniu kierujący się logiką konkurencji gospodarczej. Jest przy tym silnie uzależniony od okresowej zmienności politycznej. Brakuje w nim rozwiniętej sieci współpracy pomiędzy przedsiębiorcami i innymi instytucjami, z wyjątkiem władz publicznych. Niekorzystnym z punktu widzenia rozwoju takiego regionu jest również to, że dużo większe znaczenie mają w nim władze centralne niż samorządowe (Grosse 2002).

Jak podkreśla Markusen (1996), w rzeczywistości występują systemy mieszane, których zmiany uwarunkowane są działaniem różnych instytucji, przede wszystkim samych przedsiębiorstw oraz funkcjonujących w nich związków i stowarzyszeń zawodowych. Coraz większego znaczenia nabiera też rola władz samorządowych i państwowych. Określona rolę w poszczególnych dystryktach ogrywiają również metropolie.

W teorii gron (nazywanych również klastrami) określone jest również znaczenie i rola władz publicznych różnego szczebla (centralnych, regionalnych i lokalnych) we wspieraniu rozwoju. Władze państwowe, ale także regionalne i lokalne, powinny wspierać rozwój gron przemysłowych, bez faworyzowania jednak żadnego regionu. Powstać powinny w sposób naturalny, bowiem tworzenie nowych gron wymagałoby olbrzymich inwestycji publicznych, choć można stymulować popyt poprzez zamówienia publiczne. W szczególności

powinien być wspierany rozwój instytucji naukowych, badawczych i szkoleniowych, a także sieć współpracy pomiędzy nimi. Istotne znaczenie w rozwoju grom i podnoszeniu ich konkurencyjności mają bezpośrednie inwestycje zagraniczne, chociaż stosowanie ulg podatkowych jako instrumentu wspierającego przedsiębiorców, ze względu na jego nieskuteczność, pozostaje dyskusyjne (Grosse 2002)⁴.

Podstawowym problemem organów administracji na wszystkich poziomach funkcjonowania, a szczególnie na szczeblu lokalnym, jest zapewnienie sprawnej realizacji zadań publicznych. Do obowiązków osób kierujących instytucjami publicznymi należy kształtowanie struktur w takim kierunku, aby jak najlepiej można było zaspokoić potrzeby obywateli oraz optymalizować wykorzystanie ograniczonych zasobów, które posiadają do dyspozycji, a także pozyskiwać nowe. Dynamicznie zmieniające się otoczenie wymusza będzie działania doskonalące, aby samorząd terytorialny był nośnikiem rozwoju, niezbędny jest odpowiedni poziom sprawności działań wykonawczych, oparty m.in. na odpowiednich zdolnościach administracyjnych. Wyzwania takie wymagają dużej aktywności ze strony samorządów terytorialnych ze względu na to, że ich działalność odbywa się w warunkach systematycznego niedoboru środków finansowych i innych zasobów, w tym majątkowych oraz kadrowych. Samorządy gminne realizują zatem swoje zadania często w warunkach kształtowanych przez konieczność podejmowania problematycznych decyzji, które dotyczą nie tylko określenia priorytetowych celów, adekwatnych do zgłaszanych potrzeb społeczności lokalnej, ale także zapewnienia niezbędnych środków oraz podjęcia koniecznych działań zmierzających do sprawnej realizacji celów. Ograniczoność zasobów nie powinna być jednak powodem realizacji zadań w ograniczonym zakresie, czy też ich eliminacji, co jest charakterystyczne w przypadku zadań fakultatywnych (Marks-Bielska i in. 2021).

⁴ Podobne podejście do rozwoju regionalnego reprezentował Scott, który dominującą rolę przypisywał metropoliom, a także właściwej polityce władz publicznych. Według tego autora systemu aglomeracji elastycznej produkcji, rozwój gospodarczy zależy w większym stopniu od określonych instytucji ekonomicznych i norm społecznych charakterystycznych dla danego regionu. Każda zatem aglomeracja powinna według Scotta tworzyć własny model instytucji i zachowań społecznych, zapewniający możliwość rozwoju i przewagę konkurencyjną. Według Storpera, który prowadził podobne do Scotta badania, najważniejszym czynnikiem rozwoju są czynniki nieekonomiczne, tworzące zbiór zasad obniżających ryzyko gospodarcze. Najważniejszym zadaniem władz publicznych w modelu Storpera jest wzmacnianie kapitału społecznego pozaekonomicznych współzależności, polegające na współtworzeniu sieci współpracujących instytucji (Grosse 2002). Koncepcje Portera, Scotta i Storpera uznawane są za przejaw podejścia instytucjonalnego do rozwoju regionalnego.

1.3. Instytucje otoczenia biznesu i ich znaczenie w kształtowaniu warunków rozwoju społeczno-gospodarczego

Instytucje i organizacje, choć ściśle ze sobą powiązane, pełnią różne role w strukturach społecznych. Instytucje są ramami normatywnymi, które kierują interakcjami społecznymi, podczas gdy organizacje są ustrukturyzowanymi podmiotami, które działają w tych ramach, aby osiągnąć określone cele (March i in. 2011). Jednak Williamson odmiennie od Northa za rodzaj instytucji uznawał również organizacje, czy ściślej – przykład struktur instytucjonalnych (Wilkin 2016).

Instytucje otoczenia biznesu odgrywają kluczową rolę w kształtowaniu środowiska gospodarczego, wpływając na różne czynniki, takie jak inwestycje, przedsiębiorczość i ogólny rozwój gospodarczy. Instytucje otoczenia biznesu tworzą warunki przyciągające nowe inwestycje i rozszerzające istniejące, przyczyniając się do ogólnego rozwoju gospodarczego (Lizińska i in. 2014; Rogalska i in. 2021). Skuteczne organizacje biznesowe rozwiązują problemy m.in. odnoszące się do ograniczeń finansowych, przestępczości i niestabilności polityki, które bezpośrednio wpływają na wzrost firmy (Maksimovic i in. 2006). Instytucje te wspierają przedsiębiorczość, która jest istotnym motorem rozwoju społeczno-gospodarczego i innowacyjności w nowoczesnej gospodarce (Mempel-Śnieżyk 2014; Urbano i in. 2019; Gamidullaeva i in. 2020). Dobrze funkcjonujące środowisko biznesowe, wspierane przez współczesne instytucje, jest niezbędne do dywersyfikacji gospodarki, efektywnego wykorzystania zasobów i zrównoważonego wzrostu (Hasanov i in. 2019; Dong, Zhang 2022).

Wysokiej jakości środowisko biznesowe sprawia, że kraje stają się bardziej atrakcyjne dla inwestorów, zwiększając ich konkurencyjność i wspomagając ożywienie gospodarcze, zwłaszcza po kryzysie (Hajduová i in. 2021). W dzisiejszym dynamicznym i nieprzewidywalnym, globalnym środowisku biznesowym rola instytucji stała się coraz bardziej krytyczna, zwłaszcza w czasie kryzysów. Niedawna pandemia COVID-19 podkreśliła konieczność rozwijania przez organizacje odporności i skutecznych strategii zarządzania kryzysowego. Instytucje otoczenia biznesowego są niezbędne w czasach kryzysu. Zapewniają ramy dla zarządzania ryzykiem i odpornością, podkreślają znaczenie planowania kryzysowego i komunikacji z interesariuszami oraz zwiększają skuteczność innowacji poprzez polityki wsparcia. Te instytucje pomagają przedsiębiorstwom poruszać się po niepewnościach i wykorzystywać szanse,

zapewniając zrównoważony rozwój i wzrost nawet w trudnych czasach (Pessina 2021; Petti i in. 2023). Chociaż jak wskazują Solecki i Kobis (2023) również same instytucje w czasach kryzysu potrzebowały wsparcia. A także niektóre skutki kryzysów mogą być przesunięte w czasie i mogą się ujawniać w późniejszym okresie rozwoju (Brezdeń i in. 2023).

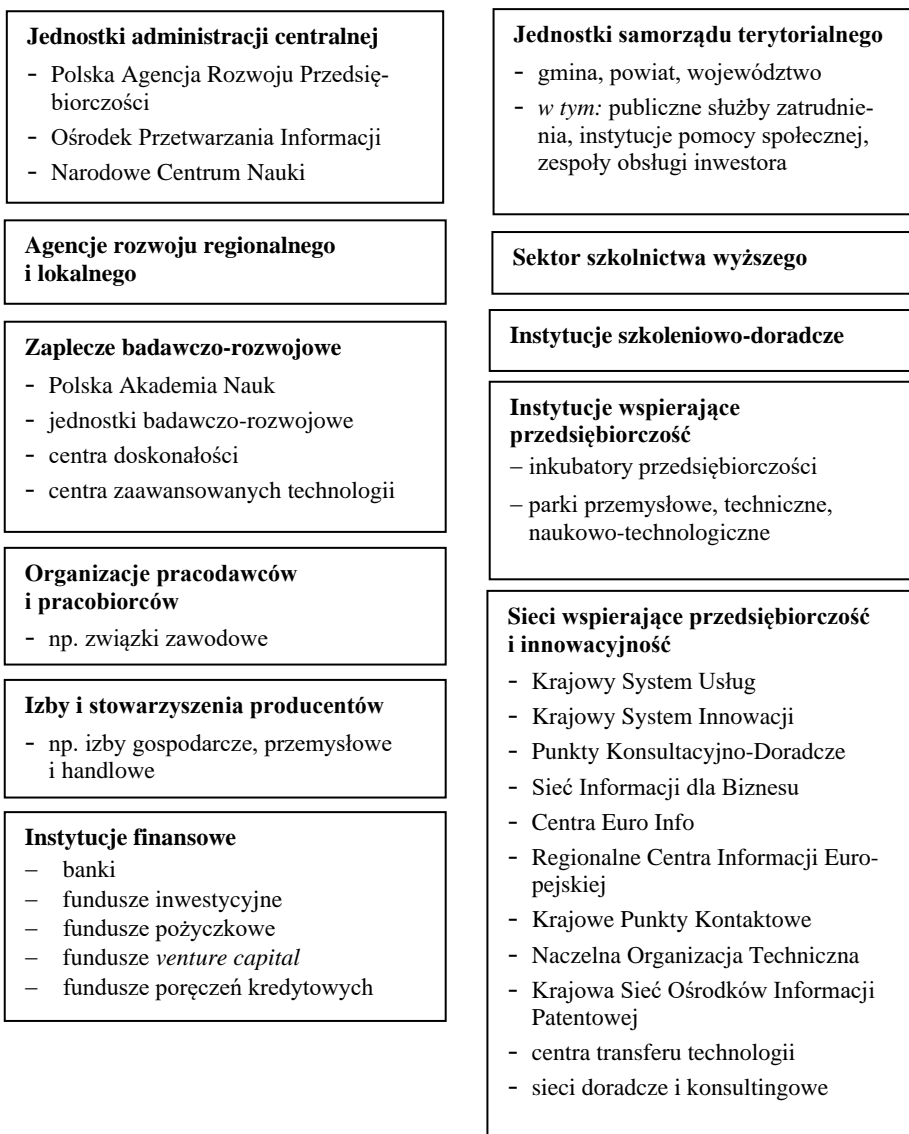
Aktywność organizacji i instytucji, których głównym celem jest pomoc podmiotom gospodarczym jest zatem niezbędna we wspieraniu działalności administracji publicznej. Rozwój społeczeństwa i gospodarki nie jest bowiem możliwy bez sprawnie funkcjonującej administracji publicznej (Billewicz i in. 2010).

W grupie instytucji otoczenia biznesu (IOB), inaczej nazywanych również instytucjami otoczenia rynkowego, najczęściej wymienia się 11 podstawnych kategorii IOB (Dorożyński, Urbaniak 2011; Górczyński i in. 2006) (rys. 1). W *Rozporządzeniu Ministra Rozwoju Regionalnego z dnia 20 maja 2009 r. w sprawie udzielania pomocy na wzmocnienie potencjału instytucji otoczenia biznesu w ramach regionalnych programów operacyjnych* (Dz.U. 2009, nr 85, poz. 719) za instytucję otoczenia biznesu uznano przedsiębiorcę (bez względu na formę prawną), który nie działa dla zysku lub przeznaczą go na cele statutowe i prowadzi działalność służącą tworzeniu korzystnych warunków rozwoju przedsiębiorczości. A zatem, według zapisów tego rozporządzenia, banki i inne instytucje finansowe nie są zaliczane do instytucji otoczenia biznesu.

Jak wskazuje Dorożyński i Urbaniak (2011), ze względu na zróżnicowane cele i obszary funkcjonowania, formy prawne, organy założycielskie, czy też ich statuty, IOB nie można przyporządkować do jednego aktu normatywnego. Funkcjonowanie IOB podlega przepisom zawartym m.in. w ustawie o finansach publicznych, o działalności pożytku publicznego i wolontariacie, o samorządzie terytorialnym, o swobodzie działalności gospodarczej, o specjalnych strefach ekonomicznych, o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy oraz pomocy społecznej.

Według Jarczewskiego (2006), głównym zadaniem powoływanych agencji rozwoju regionalnego i lokalnego, jak też stowarzyszeń i fundacji, jest przełamywanie barier i ułatwianie kontaktu pomiędzy samorządami a potencjalnymi inwestorami. Bariery te są najczęściej efektem formalnej struktury urzędu i różnych regulacji prawnych.

INSTYTUCJE OTOCZENIA BIZNESU

Rys. 1. Kategorie i przykłady instytucji otoczenia biznesu (IOB)

Źródło: Lizińska (2012)

Jak podkreślają Dorożyński i Urbaniak (2011), instytucje otoczenia biznesu mogą być ważnym elementem strategii rozwoju gospodarczego, zgodnie z teorią wzrostu endogenicznego, w której tempo tego rozwoju zależy od postępu technicznego i zasobów kapitału (fizycznego i ludzkiego). Ich główna rola polega na zwiększaniu szans danego obszaru do uczenia się poprzez świadczenie usług sprzyjających tworzeniu i rozwojowi przedsiębiorstw. Między rozwojem IOB a rozwojem regionu można zatem mówić o tzw. sprzężeniu zwrotnym, bowiem kondycja IOB wpływa na rozwój regionu, a poziom i dynamika rozwoju regionu determinują popyt na usługi okołobiznesowe, kreując przez to rozwój IOB. W regionach o niskim poziomie rozwoju gospodarczego natomiast IOB zazwyczaj nie rozwijają się lub są procesem determinowanym głównie na poziomie decyzji administracyjnych, w oparciu o finansowanie zewnętrzne i bez większego związku z potrzebami rynku tego obszaru.

Instytucje otoczenia biznesu w Polsce odgrywają ważną rolę w stymulowaniu przedsiębiorczości i innowacyjności. IOB wspierają przepływ wiedzy i technologii między nauką a biznesem, co jest kluczowe dla efektywnego wdrażania innowacji (Daniluk 2019; Kamińska 2023). Oferują także usługi z zakresu doradztwa, organizacji szkoleń i wsparcia finansowego. Dla kształtowania postaw przedsiębiorczych i rozwijania innowacyjnych procesów istotna jest współpraca z uczelniami oraz lokalnymi władzami. Niemniej jednak, istnieją wyzwania związane z malejącą liczbą IOB oraz ich nierównomiernym, międzyregionalnym rozmieszczeniem, co ogranicza dostępność wsparcia dla przedsiębiorstw w mniej rozwiniętych regionach. Jak wskazuje Kamińska (2023) malejąca liczba IOB oraz ich koncentracja w bardziej rozwiniętych regionach ogranicza dostępność wsparcia dla MŚP w mniej rozwiniętych obszarach.

Instytucje otoczenia biznesu odgrywając ważną rolę w rozwoju przedsiębiorczości na swoim obszarze oddziaływania, jednocześnie poprzez swoją lokalizację mogą powodować znaczne dysproporcje przestrzenne w dostępności. Jak podkreśla Ładysz (2020) istnieje potrzeba usystematyzowania zasad rozmieszczania IOB w ramach polityki wspierania przedsiębiorczości i innowacji oraz polityki przestrzennej, zarówno na szczeblu krajowym, jak i regionalnym. Obecny system wdrażania regionalnych i krajowych programów operacyjnych nie uwzględnia w stopniu wystarczającym zasad rozmieszczania tych instytucji. Instytucje zarządzające nie dysponują mapami inwentaryzacji obiektów IOB, których budowę, rozbudowę, modernizację czy wyposażenie wspierają.

Oprócz ustalenia kierunkowych zasad, w ramach polityki wspierania innowacyjności i przedsiębiorczości należy dążyć do wyznaczenia obszarów w skali gminy wskazanych do tworzenia na nich IOB, bez wskazywania lokalizacji punktowych w terenie. Mapa koncepcyjna rozmieszczenia IOB powinna przedstawiać potencjał miejsca do tego typu inwestycji. Natomiast rodzaj instytucji powinien wynikać z istniejącej struktury przestrzennej i rodzajowej tego rodzaju organizacji oraz aktualnego i prognozowanego zapotrzebowania na usługi dla biznesu. Każdą potencjalną lokalizację nowej instytucji należy rozpatrywać indywidualnie w oparciu o analizę istotnych i specyficznych dla danego miejsca uwarunkowań. W przypadku niekorzystnych uwarunkowań demograficznych charakterystycznych dla większości gmin, nowe instytucje stanowią czynnik prorozwojowy, przyciągający inwestorów, ważny dla lokalnego rynku pracy, co będzie miało pozytywny wpływ na rozwój demograficzny, m.in. poprzez zwiększenie imigracji. Rozmieszczenie nowych IOB na obszarach o ich niskiej dostępności może uruchomić efekty synergiczne, liczne pozytywne efekty społeczno-gospodarcze, przyczynić się do poprawy wizerunku miejscowości jako element geobrandingu, a także – do wzrostu dochodów jej mieszkańców i dochodów budżetów samorządowych. Korzyści te będą jednak rozłożone w czasie.

Chociaż, jak wynika z badań Lisowskiej (2016), przeprowadzonych w latach 2012-2014 rola instytucji otoczenia biznesu w rozwoju MŚP była niewielka, głównie z powodu niskiego zainteresowania MŚP oferowanym wsparciem oraz niedopasowania usług do potrzeb przedsiębiorstw. Aby poprawić sytuację, ze strony instytucji otoczenia biznesu konieczna jest aktualizacja informacji nt. zakresu współpracy, podejmowanie szeroko zakrojonych działań promocyjnych, dostosowywanie oferty do potrzeb przedsiębiorstw oraz rozszerzenie współpracy, zwłaszcza poprzez udzielanie wsparcia finansowego przedsiębiorstwom.

Dodatkowo zauważa się, że współpraca między przedsiębiorstwami a IOB jest często sporadyczna lub okresowa, co ogranicza ich wpływ na innowacyjność. Przeprowadzone przez Glabiszewskiego i współautorów (2018) badania wykazały, że poziom współpracy małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce z instytucjami otoczenia biznesu jest bardzo niski. Współpraca ta ma zazwyczaj charakter sporadyczny lub okresowy. Długotrwałą współpracę stwierdzono jedynie w przypadku niewielkiego odsetka podmiotów. Najczęściej badane przedsiębiorstwa współpracują z takimi instytucjami jak urzędy administracji

państwowej, urzędy skarbowe, firmy konsultingowe, lokalne media, banki czy instytucje ubezpieczeniowe. Nie da się jednak ukryć, że wymienione instytucje ze względu na samą specyfikę swojej działalności nie mają bardzo dużego wpływu na innowacyjność badanych firm. Ponadto badane podmioty wskazały, że dość często współpraca ta negatywnie wpływa na liczbę wdrażanych innowacji. Urzędy administracji publicznej czy urzędy skarbowe stanowią często poważną barierę dla ich rozwoju. Aspektem, który napawa nieco większym optymizmem, jest zwrócenie uwagi respondentów na fakt, że współpraca ze zdecydowaną większością jednostek reprezentujących sferę nauki, badań i rozwoju, oceniana jest pozytywnie. Jeżeli przedsiębiorstwo podjęło już współpracę z takim podmiotem, to wywiera to pozytywny wpływ na poziom innowacyjności przedsiębiorstwa. Najbardziej pozytywny wpływ wywarła współpraca z uczelniami wyższymi. Badane podmioty doceniają również pomoc firm konsultingowych, jednostek badawczo-rozwojowych, a także jednostek badawczo-rozwojowych dużych przedsiębiorstw. Analiza wyników potwierdziła również, że współpraca badanych przedsiębiorstw z takimi instytucjami otoczenia biznesu jak inkubatory przedsiębiorczości czy agencje rozwoju regionalnego jest istotna przy wdrażaniu innowacji (Głabiszewski i in. 2018).

Ponadto Misterek (2013) podkreśla, że zmianie powinny ulec także same przedsiębiorstwa, głównie w zakresie ich większej aktywności w poszukiwaniu pomocy oraz ewentualnego samodzielnego zaangażowania się w przedsięwzięcie na etapie startu. Jak wskazano w badaniach, potencjalni innowatorzy najczęściej pojawiają się w IOB na etapie pomysłu, często niewłaściwie przygotowanego. Okazuje się jednak, że to zbyt wcześnie, aby móc uzyskać wsparcie. Preferowane byłoby podjęcie wstępnych działań na własne ryzyko, aby móc zweryfikować komercyjny charakter projektu innowacyjnego – warunek kluczowy dla powodzenia biznesu. Wymagane jest przynajmniej zdobycie odpowiedniej wiedzy zarówno o technologii, jak i potencjalnym rynku.

Rogalska i współautorzy (2021) wskazują, że wpływ instytucji otoczenia biznesu na decyzje dotyczące lokalizacji działalności gospodarczej, a następnie jej prowadzenia, jest uznawany za istotny i stąd często podkreślany w literaturze krajowej i międzynarodowej. Jednak nie został on dogłębnie zbadany w Polsce (w skali kraju i z kompleksowym wglądem w opinie nie tylko przedstawicieli IOB, ale także samych przedsiębiorców). Wyniki przeprowadzonych badań potwierdzają, że rola działań realizowanych przez instytucje otoczenia biznesu w decyzjach dotyczących lokalizacji działalności gospodarczej

wzrasta. Wszyscy przedstawiciele poszczególnych instytucji twierdzili, że ich działania zyskały na znaczeniu w ciągu ostatnich 10 i więcej lat, co potwierdziła różnica w ocenach między dwoma badanymi okresami, która była dodatnia. Ponadto wszyscy przedsiębiorcy biorący udział w badaniu zadeklarowali, że działania podejmowane przez IOB na przełomie 2017 i 2018 r. stały się ważniejsze niż te realizowane 10 i więcej lat wcześniej. Istotne jest również, że na podstawie uzyskanych wyników badań stwierdzono, że przedsiębiorcy inaczej postrzegają i oceniają działania instytucji otoczenia biznesu. Była to ocena niższa niż ta dokonana przez menedżerów IOB. Może to wynikać z faktu, że działania podejmowane przez IOB nie są odpowiednio dostosowane do potrzeb przedsiębiorców. Dlatego menedżerowie IOB powinni stale monitorować potrzeby przedsiębiorców, wykorzystując różne instrumenty, niekoniecznie te najdroższe. Warto utrzymywać kontakt z przedsiębiorcami, którzy już skorzystali z usług tych instytucji, niezbędna jest sukcesywna diagnoza potrzeb przedsiębiorców, przeszkód w prowadzeniu działalności gospodarczej i jakiej pomocy oczekują od instytucji. Wskazano również instytucje, które zostały najwyżej ocenione przez przedsiębiorców w dwóch badanych okresach, przy czym w obu przypadkach przedsiębiorcy wskazali na władze lokalne. Uwzględniając fakt, że gminy odpowiadają za wiele zadań niezwiązanych z sektorem biznesu, można stwierdzić, że są zdecydowanie niedoceniane pod względem ich pozytywnego wpływu na tworzenie właściwych warunków dla podejmowania działalności gospodarczej, nawet przez ich własnych przedstawicieli. Wyniki badań wykazały natomiast istotne znaczenie tej instytucji dla kształtowania właściwych warunków prowadzenia działalności gospodarczej.

Instytucje otoczenia biznesu odgrywają kluczową rolę również na obszarach wiejskich w Polsce. Rola ta koncentruje się na wspieraniu rozwoju przedsiębiorczości, innowacyjności oraz lokalnego rozwoju gospodarczego poprzez współpracę z władzami lokalnymi i przedsiębiorcami (Marks-Bielska, Opalach 2020). Za dostarczanie usług rozwoju biznesu na obszarach wiejskich w Polsce odpowiedzialne są głównie samorządy lokalne, banki spółdzielcze oraz organizacje trzeciego sektora (Nowacka 2022). Władze lokalne w Polsce odgrywają kluczową rolę w rozwoju obszarów wiejskich poprzez inwestycje publiczne, partnerstwa z organizacjami społecznymi oraz zarządzanie funduszami unijnymi (Standar, Kozera 2019; Kozera i in. 2021). Jednak wyniki badań Bańskiego (2015) wskazują jednak, że wiedza przedsiębiorców z terenów wiejskich na temat działalności instytucji otoczenia biznesu oraz oferowanych przez nie

usług jest niedostateczna. Tylko połowa badanych właścicieli firm miała wiedzę o takich instytucjach. Wśród barier utrudniających współpracę z instytucjami otoczenia biznesu przedsiębiorcy wymieniali najczęściej: brak informacji o usługach oferowanych przez takie instytucje, niedostateczne doświadczenie we współpracy oraz brak środków finansowych. Przedstawiciele otoczenia biznesu zaliczali do tych barier także „mentalność” przedsiębiorców, rozumianą jako przywiązanie do starych zasad, nieufność wobec nowych rozwiązań, brak wiary w powodzenie itp.

Działania publiczne, takie jak partnerstwa lokalnych władz z organizacjami społecznymi, inwestycje z funduszy unijnych, oraz lokalne inicjatywy finansowe są ważną stymulantą rozwoju obszarów wiejskich w Polsce poprzez wspieranie rozwoju społeczno-gospodarczego, redukcję nierówności oraz promowanie zrównoważonego rozwoju (Petrick, Gramzow 2012).

Czynniki instytucjonalne w znacznym stopniu wspomagają również procesy modernizacji gospodarstw rolnych w Polsce, co przekłada się na wyższe wskaźniki finansowe i wyższy poziom produkcji (Gospodarowicz 2009). Szczególnie sprawne otoczenie instytucjonalne jest kluczowe dla wdrożenia zrównoważonych modeli rolnictwa w małych gospodarstwach rolnych (Stępień i in. 2021). W Polsce głównym problemem instytucjonalnym jest niestabilność przepisów prawnych dotyczących rolnictwa ekologicznego, zwiększająca niepewność rolników i ryzyko związane z podejmowaniem decyzji (Łuczka, Kalinowski 2020).

2. Znaczenie instytucji w rozwoju rolnictwa i gospodarstw rolnych

2.1. Specyfika społeczno-gospodarcza rolnictwa i jej wpływ na system instytucjonalny w otoczeniu gospodarstw rolnych

Ze względu na specyfikę gospodarczą rolnictwa miejsce instytucjonalizmu w jego funkcjonowaniu i rozwoju jest bardzo znaczące. Instytucje regulują i zarządzają wieloma procesami kształtującymi efektywność produkcji i rozwój gospodarstw rolnych. Rolnictwo ze względu na dużą „podatność” na różnego rodzaju ryzyka (przyrodnicze, rynkowe, finansowe), nie zawsze może funkcjonować wyłącznie na zasadach gospodarki rynkowej i klasycznej ekonomii. Wilkin (1995) definiując system ekonomiczny wyraźnie zwracał uwagę na znaczenie instytucji, pisząc, że jest to przede wszystkim *„układ powiązanych ze sobą, bezpośrednio i pośrednio, instytucji, przez które dokonuje się proces produkcji, wymiany i podziału produktów oraz usług. Charakter instytucji i więzi między nimi decyduje o podstawach systemu, którymi są: zestaw celów realizowanych przez system, struktura i mechanizm procesu podejmowania decyzji, mechanizm alokacji zasobów i wzorce podziału wytworzonych wartości”*. Spostrzeżenia te mają szczególne odniesienie do agrobiznesu gdzie efektywność działalności zależy od wielorakich uwarunkowań, a do najważniejszych z nich należy zaliczyć przede wszystkim (Juchniewicz, Nasalski 2019):

- sprawność zarządzania określonymi działalnościami gospodarstwa rolniczego;
- determinanty majątkowe – skala produkcji jest skorelowana z występującymi w gospodarstwach zasobami: ziemi, budynków, maszyn i urządzeń oraz zasobów pracy (w ujęciu ilościowym i jakościowym);
- determinanty zewnętrzne pozarynkowe – dotyczące m.in. wspólnej polityki rolnej Unii Europejskiej w zakresie dopłat do produkcji lub działalności gospodarstw rolniczych, przepisów sanitarnych oraz ogólnych zasad

prowadzenia produkcji, ceł i innych regulacji rynku produktów rolniczych, funduszy strukturalnych itp.;

- determinanty rynkowe – popyt i podaż (z uwzględnieniem sytuacji na rynkach międzynarodowych);
- ogólne determinanty ekonomiczno-organizacyjne – charakteryzujące poziom kosztów produkcji, skalę, stopień specjalizacji gospodarstw, poziom intensywności produkcji, możliwości organizacyjne gospodarstw, opłacalność innych kierunków produkcji rolniczej (przy ograniczonych zasobach konkurujących o ziemię, pracę, środki finansowe, powierzchnię w budynkach itp.);
- determinanty wynikające ze stanu otoczenia produkcyjno-ekonomicznego – dotyczące tradycji produkcyjnych gospodarstwa, oddziaływania specyficznych rynków lokalnych, giełd i rynków hurtowych, warunków klimatycznych, aspektów kulturowych, możliwości integracji poziomej i pionowej itp. (Juchniewicz, Nasalski 2019).

Zarówno endo-, jak i egzogeniczne uwarunkowania społeczno-gospodarcze jednocześnie kształtują wysoką „podatność” rolnictwa i gospodarki żywnościowej na wykorzystanie potencjału instytucji do regulowania procesów związanych z produkcją, handlem, inwestycjami itp. Dodatkowo jest to szczególnie ważne przy dużej dynamice wielu równoległe trwających procesów oddziałujących na sytuację gospodarstw rolnych. Do istotnych zmian i procesów, które zachodzą w rolnictwie według Adamowicza (2021) można zaliczyć m.in.:

- marginalizację (kurczenie się) gospodarczej roli rolnictwa w gospodarce narodowej i gospodarce lokalnej;
- nasilenie konkurencyjności międzynarodowej i międzysektorowej;
- wzrost produkcji, zwiększenie produktywności rolnictwa i efektywności wykorzystania nakładów;
- narastanie wrażliwości konsumentów w sferze jakości i bezpieczeństwa żywności przy zwiększaniu siły rynkowej wielkich sieci detalicznych handlu żywnością;
- wzrost znaczenia postępu rolniczego, wiedzy i niematerialnych form kapitału w procesach produkcyjnych i w funkcjonowaniu rolnictwa;

- wzrost wielofunkcyjności rolnictwa i pozarolniczych form gospodarowania na obszarach wiejskich oraz uświadomienie potrzeby oparcia rozwoju rolnictwa na koncepcji rozwoju zrównoważonego;
- osłabnięcie społecznego i politycznego poparcia dla polityki protekcjonizmu, subsydiowania i interwencjonizmu rolniczego.

Mimo złożoności uwarunkowań zewnętrznych oraz niedoskonałości struktury wewnętrznej wpływających na funkcjonowanie rolnictwa, wspieranie przez system instytucjonalny pozwala rozwijać je na tyle szybko, że w skali krajowej jest zdolne nadążać za wzrostem efektywnego popytu na żywność i dodatkowo znacząco powiększać swój potencjał eksportowy.

Rolnictwo w ostatnich latach powiększyło zdolności wytwórcze m.in. przez procesy modernizacji, zwiększenie nakładów pochodzenia przemysłowego, zastosowanie postępu biologicznego, specjalizację produkcji, koncentrację i kooperację z sektorami zaopatrzenia, przemysłu i handlu. Należy zauważyć, że jest to efekt postępującej nowoczesności technologii, rosnącej orientacji rynkowej, ale w znacznej mierze, również jednoczesnego subsydiowania gospodarstw rolnych.

Ze względów społecznych istnieje potrzeba utrzymywania zatrudnienia w rolnictwie i zapewnienia akceptowalnego poziomu dochodów rolniczych. Tym bardziej sankcjonuje to stosowanie interwencjonizmu rolnego i różnych form subwencji oraz wsparcia dla rolnictwa w Polsce (ma to miejsce również w wielu krajach rozwiniętych gospodarczo).

Równocześnie w związku z rozwojem nowych technologii produkcji rolniczej pojawiły się nowe problemy i zagrożenia, zwłaszcza natury środowiskowej i zdrowotnej. Zmiany klimatu, degradacja środowiska, wzrastająca konkurencja ze strony sektorów nierolniczych o grunty i wodę, wzrastające ceny energii i innych nakładów przemysłowych, wzrastające koszty innowacji stwarzają problemy rozwojowe, zwiększają poczucie ryzyka i niepewności co do dalszych możliwości rozwojowych.

Upowszechnia się pogląd, że rolnictwo jest ważne nie tylko dlatego, że wytwarza najważniejsze dla egzystencji człowieka produkty żywnościowe, zapewnia odpowiednią ilość żywności o określonych parametrach jakościowych (w zapewnieniu tych warunków znaczącą rolę odgrywa dostępność gruntów rolnych oraz efektywność sektora rolnego), ale spełnia również wiele funkcji społecznych, kulturowych i ekologicznych. Współodpowiedzialność

rolnictwa w szeroko rozumianych kontekstach społecznym i gospodarczym jest związana m.in. z (Wilkin 2013):

- z oddziaływaniem na znaczną część powierzchni kraju (w większości państw europejskich w użytkowaniu rolnictwa znajduje się ponad połowa obszaru kraju);
- użytkowaniem najcenniejszych zasobów każdego społeczeństwa, jakim są użytki rolne, a także wielu dóbr przyrody;
- koniecznością utrzymania zasobów przyrodniczych w należytej kondycji dla obecnego i przyszłych pokoleń.
- Badania naukowe nie zidentyfikowały dotychczas wszystkich funkcji rolnictwa w odniesieniu do środowiska przyrodniczego, społecznego i gospodarczego, ale zasób wiedzy na ten temat jest coraz bogatszy. Odnosząc się do wielofunkcyjności rolnictwa Huylenbroeck i in. (2007) przedstawili propozycję klasyfikacji pozakomercyjnych funkcji rolnictwa, dzieląc je na cztery podstawowe grupy:
 - funkcje zielone: zarządzanie zasobami ziemi w celu utrzymania jej wartościowych właściwości, stwarzanie warunków dla dziko żyjących zwierząt i roślin, ochrona dobrostanu zwierząt, utrzymanie bioróżnorodności i poprawa obiegu substancji chemicznych w systemach produkcji rolnej;
 - funkcje błękitne: zarządzanie zasobami wodnymi, poprawa jakości wód, zapobieganie powodziom, wytwarzanie energii wodnej i wiatrowej;
 - funkcje żółte: utrzymywanie spójności i żywotności obszarów wiejskich, podtrzymywanie i wzbogacanie tradycji kulturalnej oraz tożsamości wsi i regionów, rozwój agroturystyki i myślistwa;
 - funkcje białe: zapewnianie bezpieczeństwa żywnościowego i produkcja prozdrowotnej żywności.

Rozszerzająca się wielofunkcyjność rolnictwa skłania do poszukiwania nowych kryteriów jego oceniania i kreowania zmian. Rolnictwo przejmuje wiele pozarynkowych funkcji realizowanych na rzecz społeczeństwa, za które powinno być mu „przyznane wynagrodzenie” ze środków publicznych (Wilkin 2013).

Zaangażowanie instytucji w regulowanie gospodarowania w rolnictwie i rozwoju obszarów wiejskich należy rozpatrywać na różnym poziomie analizy ekonomicznej. W ujęciu mikroekonomicznym instytucjonalne wsparcie

gospodarstw rolnych może dotyczyć niemal wszystkich elementów składających się na ich funkcjonowanie, m.in.:

- potencjału w zakresie gospodarowania organizmami żywymi oraz utrzymania zwierząt w dobrostanie itp.

W ujęciu mezoekonomicznym instytucjonalne wsparcie rolnictwa może dotyczyć m.in.:

- realizacji polityki gospodarczej na poziomie regionalnym w odniesieniu do rolnictwa i obszarów wiejskich,
- koordynacji działań związanych z funkcjonowaniem rolnictwa i obszarów wiejskich w wymiarze lokalnym,
- działań wzmacniających lokalną kulturę przedsiębiorczości i innowacyjności oraz aktywizację gospodarczą regionu.
- W skali makroekonomicznej instytucjonalne wsparcie rolnictwa może obejmować m.in.:
- kształtowanie ustroju rolnego;
- działania związane z ubezpieczeniami społecznymi rolników;
- realizację działalności prewencyjnej dotyczącą bezpieczeństwa pracy w rolnictwie;
- oddziaływanie na rozwój rynków rolnych i łańcuchów dostaw żywności;
- oddziaływanie na mechanizmy regulacji handlu zagranicznego surowcami rolniczymi i artykułami żywnościowymi;
- promocję produktów rolno-spożywczych w kraju i za granicą;
- wdrażanie instrumentów współfinansowanych z budżetu Unii Europejskiej;
- rozwój infrastruktury wiejskiej;
- prace rozwojowe z zakresu szeroko rozumianego rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich;
- kształtowanie różnorodnych ustaw i rozporządzeń dotyczących rolnictwa, rozwoju wsi oraz rynku rolnego.
- W tym kontekście instytucje otoczenia gospodarczego można dzielić ze względu na terytorialny zakres oddziaływania (Kłodziński 2006):

- instytucje centralne: np. agencje, fundacje, fundusze zagraniczne;
- instytucje regionalne i lokalne: np. agencje rozwoju regionalnego, fundacje inicjatyw społeczno-ekonomicznych, szkoły branżowe, firmy konsultingowe, giełdy, wystawy, targi, inkubatory przedsiębiorczości.

Nawet jeśli uznać, że potencjalnymi czynnikami wewnętrznymi (z perspektywy gospodarstw rolnych) mogącymi wzmocnić ich pozycję konkurencyjną są m.in.: usprawnienie procesu zarządzania, wzrost skali produkcji, zmiana technologii produkcji, polepszenie jakości produkcji, umiejętność pozyskania informacji o możliwościach i efektach współpracy gospodarczej, skuteczniejsza strategia marketingowa – to i tak, w znacznym zakresie, możliwość realizacji tych działań jest skorelowana z systemem instytucjonalnym w otoczeniu rolnictwa.

W badaniach Juchniewicz i Nasalskiego (2019) dotyczących m.in. makroekonomicznych czynników wpływających na działalność gospodarstw rolnych, stwierdzono m.in., że ta grupa uwarunkowań ma istotne znaczenie w budowaniu ich pozycji konkurencyjnej. Za szczególnie istotne badani rolnicy uznawali oddziaływanie takich elementów systemu makroekonomicznego, które wpływają na: rozwój technologiczny (nowoczesność technologii) oraz kształtowanie cen produktów rolniczych. W następnej kolejności były to działania determinujące: poziom stóp procentowych, stabilność przepisów podatkowych, poziom opodatkowania. Respondenci stwierdzili, że w stopniu umiarkowanym oddziałują na ich konkurencyjność m.in.: stabilność rządów, tempo wzrostu gospodarczego, stabilność kursu walutowego. W niewielkim stopniu, w opinii respondentów, wpływ na konkurencyjność gospodarstw wywierały: stabilność przepisów celnych, poziom bezrobocia i średnich płac.

Podstawową rolę w oddziaływaniu instytucjonalnym na rolnictwo i gospodarke żywnościową mają jednostki administracji państwowej i samorządowej bezpośrednio realizujące politykę gospodarczą państwa lub samorządu lokalnego. Jednostki administracji państwowej realizują politykę rządu m.in. wobec obszarów wiejskich i gospodarstw rolniczych (np. KOWR, ARiMR). Działania te w ostatnich latach były w znacznej części również realizacją polityki rolnej Unii Europejskiej. Jednostki administracji samorządowej, w sposób oczywisty, bardziej związane ze specyfiką regionalnej polityki gospodarczej są aktywne w inspirowaniu działań zmierzających do wspierania grup podmiotów gospodarczych uwzględnianych w regionalnych strategiach rozwoju, przez odpowiedni zestaw działań: informacyjnych, szkoleniowych, konsultacyjnych.

Istotną częścią ich aktywności powinno być tworzenie klimatu dla innowacyjności w agrobiznesie np. przez inspirowanie działań integrujących grupy przedsiębiorstw i podmioty otoczenia biznesu do wspólnych działań gospodarczych, optymalizacja systemu podatków lokalnych pozwalających inspirować i wspierać lokalną działalność gospodarczą, eliminacja zdiagnozowanych uciążliwości administracyjnych, monitoring stanu i wykorzystywaniem możliwości dotyczących rozwoju infrastruktury w regionie oraz pozyskiwanie partnerów do inwestycji m.in. w system informatyczny, telekomunikację na terenach wiejskich itp.

W związku ze specyficzną charakterystyką społeczno-gospodarczą, rolnictwo jest uzależnione od sprawnego funkcjonowania różnych instytucji. W odniesieniu do regulacji procesów gospodarczych i społecznych związanych z wsią i rolnictwem można założyć, że powinny się one w znacznej mierze, opierać o analizy statystyczno-empiryczne, które pozwolą określić najważniejsze reguły i zasady postępowania, a następnie o racjonalny system zarządzania osiągnięciem postawionych celów instytucjonalnych. Tworzenie zasad w tym zakresie powinno nadążyć za zmieniającymi się uwarunkowaniami środowiskowymi, rynkowymi, technologicznymi itp.

Tworzenie racjonalnych instytucji w sferze rolnictwa i gospodarki żywnościowej wymaga:

- właściwego ulokowania interwencjonizmu (potencjalnego i realnego) na odpowiednich szczeblach władzy państwowej (w tym wynikającej z regulacji UE lub samorządowej);
- optymalizacji merytorycznej – instytucjonalizm nie powinien być nadmiernie rozbudowany w relacji do aktualnych potrzeb;
- założenia, że w wielorakim wsparciu rolnictwa będą się ujawniać zarówno użyteczne jak i częściowo bezużyteczne działania;
- założenia, że wsparcie takie powinno być oparte na ewolucyjnym podejściu do różnych zjawisk społecznych i gospodarczych;
- całościowego (holistycznego) podejścia do rozpatrywanych problemów;
- koncentracji na szczegółowych instrumentach dających się analizować, oceniać i weryfikować.

Bardziej szczegółowo rozpatrując podejście instytucjonalne do rolnictwa należy uznać, że szczególne zastosowanie w tym zakresie może znaleźć

neoinstytucjonalizm bazujący na krytyce ekonomii konwencjonalnej, czy też ekonomii głównego nurtu, a jednocześnie nawiązujący do elementów klasycznej ekonomii instytucjonalnej. Nawiązywanie do tradycji instytucjonalizmu powinno polegać głównie na tym, że ze względu na społeczno-ekonomiczne cechy rolnictwa i gospodarki żywnościowej wymagany jest tu znacznie mniej radykalizm. Dlatego postulaty neoinstytucjonalizmu w stosunku do rolnictwa i gospodarki żywnościowej można sprowadzić do następujących elementów:

- istnieje potrzeba ujęcia holistycznego;
- potrzeba ujęcia długookresowego;
- potrzeba częstego odwoływania się do ekonomii jako nauki empirycznej;
- potrzeba traktowania ekonomii przede wszystkim jako ekonomii politycznej (Wilkin 1995; Ratajczak 2011).

W bardziej nowoczesnym ujęciu nowa ekonomia instytucjonalna zajmuje się przede wszystkim ekonomią organizacji ze szczególnym uwzględnieniem zmieniającego się otoczenia i koncentruje się na zagadnieniach praw własności, kosztów transakcyjnych oraz agencji. W odniesieniu do ekonomii neoklasycznej (zorientowanej na funkcje produkcji, modelowe ujęcie statyczne poszukujące równowagi i opis rynków w konkurencji doskonałej) nowoczesna ekonomia instytucjonalna polega przede wszystkim na eksponowaniu maksymalizacji użyteczności w ramach maksymalizacji zysku (Łupicka 2016; Raczkowski 2016). Stosując podstawowe elementy instytucjonalizmu w gospodarce żywnościowej należy jednoznacznie zaznaczyć, że we współczesnym podejściu do regulacji w tej sferze aktywności gospodarczej powinna ona stanowić raczej uzupełnienie niż substytut analizy konwencjonalnej. Warto również zwrócić uwagę, że zjawiska ekonomiczne, społeczne, a także polityczne są warunkowane jakością i efektywnością zmieniających się instytucji (Ratajczak 2011; Raczkowski 2016).

Instytucje w otoczeniu rolnictwa odzwierciedlają szeroką perspektywę, z uwzględnieniem różnych ograniczeń wypracowanych przez przedstawicieli gospodarki i innych środowisk zainteresowanych rozwojem społeczno-gospodarczym wsi i rolnictwa oraz ograniczeń formalnych (m.in. reguły, prawa) i nieformalnych (m.in. normy zachowań, konwencje). Wszystkie istotne czynniki kształtujące strukturę bodźców w rolnictwie powinny mieć szansę współtworzyć system instytucjonalny. Zbiory reguł działania instytucji

ekonomicznych oraz społecznych podlegają różnym reformom instytucjonalnym, zwłaszcza w czasach istotnych przemian, kryzysów i trudności gospodarczych (Busch 2010; Matsaganis 2013; Raczkowski 2016).

Rozwój instytucji w systemach ekonomicznych powinien wynikać przede wszystkim z istotnych potrzeb społecznych. Najważniejsze instytucje związane z rolnictwem i gospodarką żywnościową można podzielić na trzy grupy (Iwanek, Wilkin 1998; Zalesko 2006):

- tworzące normy – uwzględniające m.in. tradycje, etykę, zwyczaje, prawo oraz potrzeby państwa;
- regulujące rynki – modyfikujące mechanizm rynkowy, który jest silnie działającym regulatorem i koordynatorem zachowań ludzkich, przede wszystkim w sferze działalności gospodarczej;
- usprawniające organizacje – tworzone najczęściej w celu realizacji potrzeb uczestników organizacji, m.in. rodziny funkcjonującej w ramach gospodarstwa rolnego, oddolnie stworzonych organizacji społecznych, przedsiębiorstw (gospodarstw rolnych), organizacji państwowych i ponadnarodowych.

Wieloletnia transformacja ustrojowa w Polsce i rozszerzające się relacje polskiego sektora rolnego z gospodarką wolnorynkową, ujawniły wiele stref niedorozwoju struktury instytucjonalnej. Niedorozwój sfery instytucjonalnej w rolnictwie polskim w zakresie norm dotyczył np.:

- opóźnień i braków w ustawodawstwie kształtującym ustrój rolny, z uwzględnieniem oczekiwań wszystkich potencjalnych interesariuszy;
- niedoskonałości ustaw o organizacjach zrzeszających producentów rolnych, m.in. o grupach producenckich;
- niedostatecznie ukształtowanych podstaw do wzmocnienia przedsiębiorczości, innowacyjności i skłonności do wykorzystywania mechanizmu rynkowego przez rolników i mieszkańców obszarów wiejskich;
- ograniczonego działania eliminującego w większej skali postawy wymuszające podporządkowanie jednostkowych i grupowych interesów rolników i mieszkańców obszarów wiejskich interesowi państwa lub organizacji ponadnarodowych (np. Unii Europejskiej) (Wilkin 2002; Zalesko 2006).

Brak intensywniejszych działań przełamujących niedorozwój sfery instytucjonalnej w rolnictwie polskim w zakresie norm może prowadzić m.in. do następujących skutków:

- częściowe marnotrawstwo majątku produkcyjnego w gospodarstwach rolnych;
- słaba pozycja producentów rolnych w relacji do firm przetwórstwa i handlu oraz niższe od możliwych (np. przy innych uwarunkowaniach instytucjonalnych) ceny skupu;
- ograniczenia w funkcjonowaniu rynku ziemi i niepełne uporządkowanie praw własności;
- zbyt wysokie oczekiwania wobec państwa i tendencje do ograniczania mechanizmu rynkowego (Wilkin 2002; Zalesko 2006).
- Analizując niedorozwój sfery instytucjonalnej w rolnictwie polskim w zakresie rynków można stwierdzić, że dotyczył on m.in.:
- ograniczonego zakresu funkcjonowania rynku ziemi (m.in. niska dynamika koncentracji gruntów rolnych);
- słabo rozwiniętego rynku finansowego – słabsza, w porównaniu do innych banków, konkurencyjność banków spółdzielczych, niewielki zakres korzystania przez rolników z obrotu bezgotówkowego oraz z kredytu, słabo rozwinięta sieć placówek bankowych oraz instytucji doradztwa i pośrednictwa finansowego;
- ograniczony i zdeformowany rynek pracy na obszarach wiejskich – niska mobilność rolniczej i wiejskiej siły roboczej, pasywny charakter państwowej polityki rynku pracy, niedorozwój instytucji wspierających adaptację do zmieniającego się popytu na pracę, brak niezbędnej koordynacji instytucji administracyjnych i samorządowych w zakresie oddziaływania na rynek pracy (Wilkin 2002; Zalesko 2006).

Ograniczona intensyfikacja działań przełamujących niedorozwój sfery instytucjonalnej w rolnictwie polskim w zakresie rynku może prowadzić m.in. do następujących skutków:

- wolne tempo poprawy struktury agrarnej;
- obniżona efektywność alokacji zasobów ziemi;
- niska stopa oszczędności wśród rolników;

- trudności w finansowaniu modernizacji i rozwoju gospodarstw rolnych;
- niewielki zakres uczestnictwa rolników w rynku finansowym;
- wolne tempo odpływu siły roboczej z rolnictwa i wolne tempo restrukturyzacji gospodarstw (szczególnie o mniejszej powierzchni).

Odnosząc się do niedorozwoju sfery instytucjonalnej w rolnictwie polskim w zakresie organizacji należy zwrócić uwagę, że dotyczył on przede wszystkim:

- eliminowania ze struktur gospodarczych spółdzielczości wiejskiej i niechęci ludności wiejskiej do kooperacji;
- słabo rozwijających się grup producenckich i marketingowych;
- nieustabilizowanej roli Izb Rolniczych i niewielkiej aktywności rolników w tych organizacjach;
- niskiej koncentracji oraz często słabej kondycji finansowej przedsiębiorstw przemysłu rolno-spożywczego (szczególnie małych i średnich);
- słabych więzi kooperacyjnych i kontraktacyjnych przedsiębiorstw przemysłu rolno-spożywczego z rolnikami;
- nieustabilizowanej sytuacji prawno-organizacyjnej ośrodków doradztwa rolniczego, niedostatecznego ich finansowania oraz odpływu pracowników do innych zawodów (Wilkin 2002; Zalesko 2006).

Jeśli nie zostaną wdrożone intensywniejsze działania przełamujące niedorozwój sfery instytucjonalnej w rolnictwie w zakresie organizacji może prowadzić m.in. do następujących skutków:

- niski stopień samoorganizacji rolników;
- brak odpowiednich form i instrumentów ochrony ekonomicznych interesów rolników i wzmacniania ich pozycji na rynku;
- niewielki wpływ rolników na organizacje funkcjonujące w otoczeniu rolnictwa;
- poczucie osamotnienia i bezsilności w warunkach rynkowych;
- niski stopień integracji poziomej i pionowej w strukturze agrobiznesu;
- ograniczony wpływ przedsiębiorstw przemysłu spożywczego na modernizację gospodarstw rolnych;

- relatywnie niewielki stopień przetworzenia produktów rolnych;
- niedostateczne wsparcie gospodarstw rolnych ze strony instytucji zajmujących się transferem wiedzy technologicznej i ekonomicznej do producentów rolnych (Wilkin 2002; Zalesko 2006).

Z perspektywy bieżącej analizy struktury instytucjonalnej w Polsce można stwierdzić, że „luka instytucjonalna” w otoczeniu rolnictwa i obszarów wiejskich została znacząco ograniczona w trakcie systematycznej transformacji, również instytucjonalnej, szczególnie w czasie przystosowania i realnego funkcjonowania w Unii Europejskiej. Utrzymująca się presja modernizacyjna powinna w dłuższej perspektywie czasu korzystnie wpłynąć na efektywność gospodarowania w polskim sektorze rolnym i m.in. przez wzmocnienie istniejącego systemu instytucji poprawić jego pozycję konkurencyjną. Reorganizacja systemu instytucjonalnego i uczynienie go bardziej sprzyjającym rozwojowi gospodarczemu nie wymaga w Polsce rewolucji instytucjonalnej, a można ją osiągnąć przede wszystkim przez usprawnienie i nadanie większej elastyczności instytucjom już istniejącym. Proces restrukturyzacji i modernizacji rolnictwa w Polsce w czasie kiedy istnieją znaczące możliwości korzystania z funduszy Unii Europejskiej może odbywać się w sprzyjających okolicznościach. W tym kontekście warto zauważyć, że nawet duże i sprawne ekonomicznie gospodarstwa rolne stanowią jednostki zwykle stosunkowo słabe wobec nierolniczych partnerów biznesowych (Zalesko 2006).

- Rekomendacje dotyczące poprawy systemu instytucjonalnego, który ma służyć rozwojowi gospodarczemu polskiego rolnictwa wskazują na sugestie odnoszące się do budowy efektywnych instytucji, które według Zalesko (2006) są następujące:
 - komplementarność w stosunku do istniejących instytucji – tworząc nowe instytucje należy brać pod uwagę, aby były one uzupełnieniem już istniejącego systemu instytucjonalnego;
 - innowacyjność w poszukiwaniu instytucji lepiej sprzyjających rozwojowi;
 - nie istnieją uniwersalne rozwiązania instytucjonalne, które by gwarantowały oczekiwane efekty ekonomiczne w każdych warunkach (np. uwarunkowane kulturowo);
 - instytucje odgrywają ważną rolę poprzez tworzenie sieci przepływu informacji, dzięki temu, że wzbogacają wiedzę jednostek, grup społecznych

czy podmiotów gospodarczych (nieograniczona wymiana informacji wywołuje zapotrzebowanie na zmiany instytucjonalne);

- upowszechnienie konkurencji między rozwiązaniami o charakterze instytucjonalnym wpływa na poprawę efektywności instytucji;
- efektywne rozwiązania instytucjonalne, zastosowane w jednych krajach, tworzą zapotrzebowanie na tego typu rozwiązania w innych państwach (np. UE).

W kontekście rozbudowywania systemu instytucjonalnego należy zwrócić uwagę, że istnieją również negatywne skutki nadmiernego wspomaganie, a szczególnie subsydiowania rolnictwa (Góral 2016):

- protesty części społeczeństwa, która uznaje subsydia za działanie nieuczciwe (niszczące naturalną przedsiębiorczość i konkurencyjność);
- niezadowolenie konsumentów żywności, którzy muszą płacić wyższe ceny za produkty rolne;
- zachęcenie do nadprodukcji;
- przejmowanie dużej części dotacji przez otoczenie rolnictwa (tzw. wyciek wsparcia);
- zachęcenie do nadmiernej eksploatacji środowiska naturalnego (internalizacja negatywnych efektów zewnętrznych);
- pojawienie się wielu nieracjonalnych wytycznych (np. rozporządzeń);
- nadmierna rozbudowa biurokracji.

2.2. Najważniejsze instytucje w systemie wsparcia rolnictwa i rozwoju wsi

Rozważania dotyczące systemu instytucjonalnego w otoczeniu rolnictwa, byłyby niepełne bez przedstawienia szczegółowej struktury instytucji, ze szczególnym uwzględnieniem szczebla krajowego. Najważniejsze podmioty otoczenia instytucjonalnego rolnictwa to m.in. (Zwolińska 2024):

1. Sejm – Komisja Rolnictwa i Rozwoju Wsi.
2. Senat – Komisja Rolnictwa i Rozwoju Wsi.
3. Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi:

- 53 organy opiniodawczo-doradcze: Komitet Monitorujący Plan Strategiczny Wspólnej Polityki Rolnej 2023-2027; Rada Produkcji Ekologicznej; Zespół do spraw długoterminowej wizji obszarów wiejskich i wsparcia ich rozwoju ze środków krajowych i UE po 2027 r.,
 - Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich (KSOW) – Lokalne Grupy Działania (LGD),
 - Pełnomocnik ds. dobrostanu zwierząt .
4. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi – jednostki podległe i nadzorowane – finansowe:
- Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego (KRUS),
 - Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR),
 - Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa (KOWR),
 - Fundusz Promocji Mleka,
 - Fundusz Promocji Mięsa Wieprzowego,
 - Fundusz Promocji Mięsa Wołowego,
 - Fundusz Promocji Mięsa Końskiego,
 - Fundusz Promocji Mięsa Owczego,
 - Fundusz Promocji Ziarna Zbóż i Przetworów Zbożowych,
 - Fundusz Promocji Owoców i Warzyw,
 - Fundusz Promocji Mięsa Drobiowego,
 - Fundusz Promocji Ryb,
 - Fundusz Promocji Roślin Oleistych.
5. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi – jednostki podległe i nadzorowane – kontrolne:
- Główny Inspektorat Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych (GIJHARS),
 - Główny Inspektorat Ochrony Roślin i Nasiennictwa (PIORIN),
 - Główny Inspektorat Weterynarii (GIW),
 - Główny Inspektorat Rybołówstwa Morskiego.

6. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi – jednostki podległe i nadzorowane – doradczce:
 - Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie,
 - Krajowe Centrum Edukacji Rolniczej w Brwinowie,
 - 16 Ośrodków Doradztwa Rolniczego (województwa).
7. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi – jednostki podległe i nadzorowane – nauka, edukacja, badania:
 - Krajowe Centrum Hodowli Zwierząt,
 - Krajowa Stacja Chemiczno-Rolnicza w Warszawie,
 - Centralny Ośrodek Badania Odmian Roślin Uprawnych,
 - Narodowy Instytut Kultury i Dziedzictwa Wsi (Centralna Biblioteka Rolnicza),
 - Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy,
 - Instytut Hodowli i Aklimatyzacji Roślin – Państwowy Instytut Badawczy,
 - Instytut Ochrony Roślin – Państwowy Instytut Badawczy,
 - Instytut Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa – Państwowy Instytut Badawczy,
 - Instytut Zootechniki – Państwowy Instytut Badawczy,
 - Państwowy Instytut Weterynaryjny – Państwowy Instytut Badawczy,
 - 63 Szkoły Rolnicze.
8. Ministerstwo Klimatu i Środowiska:
 - Komisja opiniodawczo-doradcza Ministra Klimatu i Środowiska w zakresie GMM i GMO,
 - Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska,
 - Państwowe Gospodarstwo Leśne „Lasy Państwowe”,
 - Główny Inspektorat Ochrony Środowiska,
 - Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

9. Ministerstwo Infrastruktury:
 - Państwowe Gospodarstwo Wodne „Wody Polskie”.
10. Ministerstwo Zdrowia:
 - Państwowa Inspekcja Sanitarna,
 - Narodowy Instytut Zdrowia Publicznego – Instytut Żywności i Żywienia.
11. Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego:
 - Polska Akademia Nauk – Instytut Rolnictwa i Rozwoju Wsi,
 - Akademie – Uniwersytety (w tym rolnicze).
12. Samorząd Terytorialny:
 - Związek Gmin Wiejskich Rzeczypospolitej Polskiej,
 - Związek Powiatów Polskich,
 - Związek Województw Rzeczypospolitej Polskiej,
 - Marszałkowie, Konwent Marszałków Rzeczypospolitej Polskiej,
 - Sejmiki wojewódzkie,
 - Krajowe Stowarzyszenie Sołtysów.
13. Wojewodowie – Zarządzanie kryzysowe.
14. Samorząd Rolniczy – Krajowa Rada Izb Rolniczych:
 - oddziały wojewódzkie.
15. Organizacje Branżowe:
 - Federacja Branżowych Związków Producentów Rolnych,
 - Polska Federacja Producentów Żywności Związek Pracodawców,
 - Polska Federacja Rolna,
 - Federacja Związków Kółek i Organizacji Rolniczych RP,
 - Krajowa Rada Drobiarstwa – Izba Gospodarcza,
 - Poldrób – Ogólnopolski Związek Producentów Drobiu,
 - Polski Związek Hodowców Strusi,
 - Polski Związek Hodowców i Producentów Gęsi,

- Fundacja Hodowców Polskiej Białej Gęsi,
- Polski Związek Hodowców Gołębi i Drobego Inwentarza,
- Krajowa Izba Producentów Drobiu i Pasz,
- Polski Związek Hodowców i Producentów Bydła Mięsnego,
- Polskie Zrzeszenie Producentów Bydła Mięsnego,
- Polska Platforma Zrównoważonej Wołowiny,
- Związek Hodowców Czerwonego Bydła Polskiego,
- Polska Federacja Hodowców Bydła i Producentów Mleka,
- Polski Związek Hodowców i Producentów Trzody Chlewnej „POL SUS”,
- Polski Związek Owczarski,
- Polski Związek Hodowców Owiec,
- Związki Hodowców Owiec i Kóz (regionalne),
- Krajowy Związek Hodowców Królików,
- Podlaski Związek Hodowców Królików Rasowych,
- Polski Związek Hodowców Koni,
- Polski Związek Hodowców Zwierząt Futerkowych,
- Związek Producentów Ryb,
- Stowarzyszenie Producentów Ryb Łososiowatych,
- Organizacja Producentów Ryb Jesiotrowatych,
- Towarzystwo Promocji Ryb „Pan Karp”,
- Polska Izba Mleka,
- Związek Polskich Przetwórców Mleka,
- Stowarzyszenie Rzeźników i Wędliniarzy RP,
- Polski Związek Producentów Roślin Zbożowych,
- Krajowa Federacja Producentów Zbóż,
- Izba Zbożowo-Paszowa,
- Polski Związek Producentów Kukurydzy,

- Krajowe Zrzeszenie Producentów Rzepaku i Roślin Białkowych,
 - Polskie Stowarzyszenie Producentów Oleju,
 - Krajowy Związek Plantatorów Buraka Cukrowego,
 - Związek Sadowników Rzeczpospolitej Polskiej,
 - Polska Izba Biomasy,
 - Krajowa Izba Biopaliw,
 - Małopolskie Stowarzyszenie Winiarzy,
 - Stowarzyszenie Producentów Pieczywa,
 - Polbisco – Stowarzyszenie Polskich Producentów Wyrobów Czekoladowych i Cukierniczych,
 - Krajowe Stowarzyszenie Przemysłu Tytoniowego,
 - Związek Polskich Plantatorów Chmielu,
 - Polski Związek Pszczelarski,
 - Stowarzyszenie Pszczelarzy Zawodowych,
 - Stowarzyszenie Pszczelarzy Polskich Polanka,
 - Polska Izba Produktu Regionalnego i Lokalnego,
 - Polska Izba Lnu i Konopi,
 - Polska Izba Technologii i Wyrobów Naturalnych,
 - Stowarzyszenie Producentów Żywności Metodami Ekologicznymi EKOLAND,
 - Polska Ekologia,
 - Polskie Stowarzyszenie Rolnictwa Zrównoważonego i Żywności.
16. Związki Zawodowe i inne organizacje:
- Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Rolników Indywidualnych „Solidarność”,
 - Związek Zawodowy Rolnictwa „Samoobrona”,
 - Związek Zawodowy Rolnictwa i Obszarów Wiejskich „Regiony”,
 - Związek Zawodowy Rolników „Ojczyzna”,

- Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Rolników Indywidualnych „Solidarność Chłopska”,
- Związek Zawodowy Pracowników Rolnictwa w RP (ZZPR),
- Związek Zawodowy Centrum Narodowe Młodych Rolników,
- Związek Młodzieży Wiejskiej,
- Krajowy Związek Rolników, Kółek i Organizacji Rolniczych – Fundacja PLON,
- Koła Gospodyń Wiejskich,
- Krajowa Rada Spółdzielcza,
- Krajowy Związek Rewizyjny Rolniczych Spółdzielni Produkcyjnych,
- Gminna Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska”,
- Ochotnicza Straż Pożarna.

Z perspektywy analizy ekonomicznej uszczegółowienia wymaga funkcjonowanie najbardziej znaczących w systemie instytucjonalnym podmiotów. Z perspektywy wpływu na funkcjonowanie gospodarstw rolnych do takich instytucji należy zaliczyć m.in.: Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa, Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, Kasę Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego, Ośrodki doradztwa rolniczego, Samorząd gospodarczy (izby rolnicze), Krajowy Związek Rolników i Organizacji Rolniczych, oraz inne zrzeszenia i związki branżowe.

Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa realizuje zadania wynikające z polityki państwa, w szczególności w zakresie wdrażania i stosowania instrumentów wsparcia rolnictwa, aktywnej polityki rolnej oraz rozwoju obszarów wiejskich. Misją Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa, określoną w strategii instytucji, jest *wdrażanie i stosowanie instrumentów wsparcia aktywnej polityki rolnej oraz rozwoju obszarów wiejskich, na rzecz polskich rolników oraz innych podmiotów funkcjonujących w sektorze rolno-żywnościowym, zapewniając jednocześnie kompetentną obsługę*. Do zadań Krajowego Ośrodka należy (Ustawa z dnia 10 lutego 2017 r. o Krajowym Ośrodku Wsparcia Rolnictwa):

- tworzenie oraz poprawa struktury obszarowej gospodarstw rodzinnych;
- tworzenie warunków sprzyjających racjonalnemu wykorzystaniu potencjału produkcyjnego Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa;

- restrukturyzacja oraz prywatyzacja mienia Skarbu Państwa użytkowanego na cele rolnicze;
- obrót nieruchomościami i innymi składnikami majątku Skarbu Państwa;
- administrowanie zasobami majątkowymi Skarbu Państwa przeznaczonymi na cele rolne;
- zabezpieczenie majątku Skarbu Państwa;
- inicjowanie prac urzędzeniowo-rolnych;
- popieranie organizowania na gruntach Skarbu Państwa gospodarstw rolnych;
- wykonywanie praw z udziałów i akcji;
- tworzenie lub przystępowanie do spółki handlowej oraz posiadanie, obejmowanie lub nabywanie akcji lub udziałów w spółkach na zasadach określonych w ustawie oraz przepisach odrębnych ustaw;
- wsparcie działań na rzecz odnawialnych źródeł energii, w szczególności w rolnictwie;
- monitorowanie: produkcji biogazu rolniczego, rynku biokomponentów i biopaliw ciekłych, produkcji biopłynów, rynku maku, rynku konopi włóknistych;
- gromadzenie informacji dotyczących istniejącej, będącej w budowie lub planowanej infrastruktury energetycznej służącej do wytwarzania energii elektrycznej z biogazu rolniczego oraz biokomponentów;
- obsługa funduszy promocji produktów rolno-spożywczych;
- gromadzenie, analiza i udostępnianie informacji dotyczących rynków produktów rolnych i żywnościowych;
- opracowywanie i upowszechnianie informacji związanych z realizacją mechanizmów aktywnej polityki rolnej na rynkach produktów rolnych i żywnościowych;
- prowadzenie i wsparcie działań promocyjnych, informacyjnych, edukacyjnych, kulturalnych, w tym w formie wystaw, pokazów oraz konkursów, w szczególności dotyczących: produktów rolnych i żywnościowych, metod ich produkcji, a także systemów jakości produktów rolnych i żywnościowych, z wyłączeniem działań informacyjnych i promocyjnych

dotyczących rolnictwa i gospodarki żywnościowej realizowanych przez ministra właściwego do spraw rolnictwa, rynków rolnych, rybołówstwa lub rozwoju wsi, upowszechniania postępu biologicznego w rolnictwie w zakresie hodowli roślin uprawnych oraz zwierząt gospodarskich;

- wspieranie rozwoju współpracy handlowej sektora rolno-spożywczego z zagranicą;
- wspieranie rozwoju sektora rolno-spożywczego;
- uczestnictwo, jako instytucja pośrednicząca i beneficjent, w realizacji programu operacyjnego Europejskiego Funduszu Pomocy Najbardziej Potrzebującym, o którym mowa w rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 223/2014 z dnia 11 marca 2014 r. w sprawie Europejskiego Funduszu Pomocy Najbardziej Potrzebującym;
- administrowanie potencjałem produkcyjnym produktów sektora wina;
- prowadzenie rejestru przedsiębiorców wykonujących działalność w zakresie wyrobu lub rozlewu wyrobów winiarskich;
- uczestnictwo, jako instytucja pośrednicząca i beneficjent, w realizacji operacji współfinansowanych ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego Plus (EFS+) przeznaczonych na zwalczanie deprawacji materialnej;
- realizacja działań rozwojowych i inwestycyjnych w zakresie innowacyjności w sektorze rolno-spożywczym;
- prowadzenie rejestrów, o których mowa w ustawie z dnia 2 marca 2001 r. o wyrobie alkoholu etylowego oraz wytwarzaniu wyrobów tytoniowych;
- prowadzenie rejestru, o którym mowa w ustawie z dnia 18 października 2006 r. o wyrobie napojów spirytusowych.

Nawiązując tylko fragmentarycznie do najważniejszych aktywności KOWR należy zwrócić uwagę na wysoki stopień sprawności działań związanych przede wszystkim z gospodarowaniem ziemią rolną. Jak wynika ze sprawozdań KOWR w ujęciu całościowym, od początku gospodarowania Zasobem (1992 r.) do końca 2023 r. z Zasobu WRSP sprzedano 2735,6 tys. ha gruntów (57,5% powierzchni przejętej do Zasobu), w tym 2 629,4 tys. ha gruntów bez transakcji obejmujących: grunty pod budynkami (także mieszkalnymi) i wyodrębnionymi obiektami, grunty o specyficznym charakterze (np. ze złożami

kopalin i pod wodami), a także grunty nierolne (tab. 3) (Sprawozdanie z działalności Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa w 2023 roku. 2024).

Tabela 3. Powierzchnia gruntów sprzedanych z Zasobu WRSP według grup obszarowych (ha)

Wyszczególnienie – grupa obszarowa (w ha)	Od 1992 r. do 31.12.2023 r.			W 2023 r.		
	Ogółem	z tego		Ogółem	z tego	
		Osoby fizyczne	Osoby prawne		Osoby fizyczne	Osoby prawne
do 2,00	139 526	137 128	2 398	1 627	1 551	76
2,01-4,99	147 555	143 787	3 768	197	173	25
5,00-9,99	182 270	175 921	6 349	157	152	5
10,00-19,99	290 416	275 761	14 655	284	240	44
20,00-49,99	695 143	625 023	70 121	368	323	44
50,00-99,99	222 119	189 595	32 524	206	206	-
100,00-499,99	704 204	473 421	230 782	281	159	122
100,00-299,99	x	x	x	281	159	122
300,00-499,99	x	x	x	-	-	-
500,00-999,99	187 484	89 437	98 047	-	-	-
1000,00 i więcej	60 029	16 622	44 017	-	-	-
Ogółem	2 629 355	2 126 695	502 660	3 121	2 804	317

Źródło: Sprawozdanie z działalności Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa w 2023 roku. 2024. KOWR, Warszawa.

Od 1992 r. do 31 grudnia 2023 r. zaoferowano dzierżawcom 7,6 mln ha (w tym część gruntów więcej niż jednokrotnie), a wydzierżawiono (dane ujęte narastająco) 5,1 mln ha (również część gruntów więcej niż jednokrotnie) (tab. 4), na podstawie 365,7 tys. zawartych umów. W 2023 r. wydzierżawiono ogółem 25,9 tys. ha, w tym 25,8 tys. ha gruntów rolnych, na podstawie 2,9 tys. zawartych umów (bez umów przedłużanych lub przywróconych) (Sprawozdanie z działalności Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa w 2023 roku. 2024).

Tabela 4. Powierzchnia gruntów wydzierżawionych z Zasobu WRSP według grup obszarowych (ha)

Wyszczególnienie – grupa obszarowa (w ha)	Od 1992 r. do 31.12.2023 r.			W 2023 r.		
	Ogółem	z tego		Ogółem	z tego	
		Osoby fizyczne	Osoby prawne		Osoby fizyczne	Osoby prawne
do 1,00	76 640	76 311	329	355	352	3
1,01-1,99	94 208	93 555	653	507	503	5
2,00-4,99	176 764	174 548	2 216	1 757	1 734	22
5,00-9,99	211 521	207 252	4 269	3 284	3 251	34
10,00-19,99	367 429	358 255	9 174	7 460	7 414	46
20,00-49,99	569 739	538 918	30 821	8 555	8 354	201
50,00-99,99	357 123	318 363	38 760	2 077	1 843	234
100,00-499,99	1 338 292	921 755	416 536	1 777	1 552	225
100,00-299,99	x	x	x	1 777	1 552	225
300,00-499,99	x	x	x	-	-	-
500,00-999,99	980 508	419 180	561 328	-	-	-
1000,00 i więcej	940 203	180 090	760 113	-	-	-
Ogółem	5 112 427	3 288 227	1 824 201	25 772	25 003	770

Źródło: Sprawozdanie z działalności Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa w 2023 roku. 2024. KOWR, Warszawa.

Aktywność w zakresie działalności KOWR jest zróżnicowana regionalnie. Zależy to m.in. od ilości i struktury przejętych do Zasobu WRSP gruntów popegeerowskich. Sprzedaż gruntów z Zasobu WRSP według jednostek organizacyjnych KOWR przedstawiono w tabeli 5.

Tabela 5. Sprzedaż gruntów z Zasobu WRSP według jednostek organizacyjnych KOWR (ha)

Jednostka organizacyjna KOWR	Sprzedano ogółem do 31.12.2023 r.	W tym w 2023 r.
OT Białystok	210 858	62
OT Bydgoszcz	133 190	339
OT Częstochowa	700	167
OT Gorzów Wlkp.	218 639	467
OT Kielce	819	107
OT Koszalin	186 519	327
OT Kraków	453	65
OT Lublin	135 178	107
OT Łódź	74 690	65
OT Olsztyn	359 582	656
OT Opole	161 669	92
OT Poznań	234 120	279
OT Pruszcz Gdański	279 588	169
OT Rzeszów	141 945	115
OT Szczecin	250 169	437
OT Warszawa	85 580	404
OT Wrocław	261 883	696
Ogółem	2 735 583	4 554

Źródło: Sprawozdanie z działalności Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa w 2023 roku. 2024. KOWR, Warszawa.

Kolejną bardzo istotną instytucją związaną ze strategicznym rozwojem rolnictwa, ale również z jego bieżącym funkcjonowaniem jest Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Zadaniem Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa jest wielostronne wspieranie (Ustawa z dnia 9 maja 2008 r. o Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa):

- inwestycji w rolnictwie, rybołówstwie, przetwórstwie produktów rolnych oraz przetwórstwie ryb, skorupiaków i mięczaków;
- przedsięwzięć związanych ze wznowieniem produkcji w gospodarstwach rolnych i działach specjalnych produkcji rolnej, w których wystąpiły szkody spowodowane przez suszę, grad, deszcz nawalny, ujemne skutki przezimowania, przymrozki wiosenne, powódź, huragan, piorun, obsunięcie się ziemi lub lawinę, w rozumieniu przepisów o ubezpieczeniach upraw rolnych i zwierząt gospodarskich;
- poprawy struktury agrarnej, w tym zwłaszcza tworzenia i powiększania gospodarstw rodzinnych w rozumieniu przepisów o kształtowaniu ustroju rolnego;
- powstawania i rozwoju grup producentów rolnych lub ich związków oraz spółdzielni rolników w rozumieniu ustawy z dnia 4 października 2018 r. o spółdzielniach rolników lub ich związków;
- rozwoju rolnictwa ekologicznego i edukacji w zakresie ekologii;
- kształcenia mieszkańców wsi uprawnionych do otrzymania kredytów na zasadach określonych w przepisach o szkolnictwie wyższym i nauce;
- zbioru, transportu i unieszkodliwiania padłych zwierząt gospodarskich z gatunku bydło, owce, kozy, świnie lub konie;
- realizacji innych zadań wynikających z polityki państwa w zakresie rolnictwa, rozwoju wsi, rynków rolnych i przetwórstwa produktów rolnych lub ze Wspólnej Polityki Rolnej lub w zakresie objętym działem administracji rządowej – rybołówstwo lub Instrumentu na rzecz Odbudowy i Zwiększania Odporności.

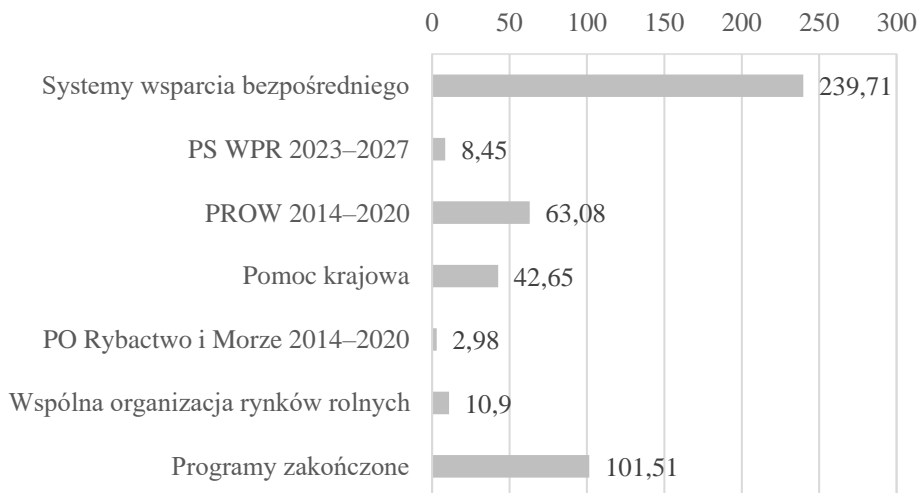
Agencja realizuje również inne zadania (Ustawa z dnia 9 maja 2008 r. o Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa):

- określone w odrębnych przepisach, w szczególności dotyczące płatności w ramach systemów wsparcia bezpośredniego, regulacji rynków rolnych, rozwoju obszarów wiejskich oraz identyfikacji i rejestracji zwierząt;
- powierzone jej zgodnie z odrębnymi przepisami, w szczególności na podstawie umów lub porozumień z instytucją zarządzającą w rozumieniu art. 2 pkt 5 ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o Narodowym Planie Rozwoju, w tym związane z realizacją sektorowego programu operacyjnego,

zwłaszcza w zakresie dokonywania płatności na rzecz beneficjenta oraz dochodzenia należności z tytułu wypłaconych środków;

- na rynkach produktów rolnych i żywnościowych mające na celu stabilizację tych rynków w ramach mechanizmów Wspólnej Polityki Rolnej;
- w zakresie opracowania i upowszechniania informacji związanych z realizacją mechanizmów Wspólnej Polityki Rolnej i mechanizmów krajowych oraz innych mechanizmów na rynkach produktów rolnych i żywnościowych oraz warunków udziału w tych mechanizmach;
- w zakresie wsparcia pszczelarstwa w ramach Wspólnej Polityki Rolnej;
- w zakresie programów krajowych mających na celu pomoc państwa dla podmiotów sektora rolnego oraz sektora rybackiego i ich grup, prowadzących działalność związaną z produkcją, przetwórstwem lub obrotem produktami rolnymi oraz produktami rybołówstwa, w zakresie określonym przepisami Unii Europejskiej lub dopuszczonym tymi przepisami do uregulowania przez państwo członkowskie Unii Europejskiej;
- w zakresie administrowania obrotem z zagranicą towarami rolnymi w ramach Wspólnej Polityki Rolnej oraz towarami przetworzonymi nieobjętymi załącznikiem I do Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej;
- określone w innych przepisach.

O znaczeniu tej instytucji świadczą m.in. środki finansowe wypłacone beneficjentom przez ARiMR w latach 1994-2023 (w mld zł, według stanu na 31.12.2023 r.), które wynosiły ogółem 469,28 mld zł, w ich strukturze dominowały elementy wsparcia bezpośredniego (rys. 2). Należy nadmienić, że programy już zakończone obejmują tak znaczące dla gospodarki żywnościowej programy jak: Specjalny Przedakcesyjny Program na Rzecz Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich (SAPARD), Sektorowy Program Operacyjny Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich na lata 2004-2006, Sektorowy Program Operacyjny Rybołówstwo i przetwórstwo ryb na lata 2004-2006, PROW 2004-2006, PROW 2007-2013, Program Operacyjny Zrównoważony rozwój sektora rybołówstwa i nadbrzeżnych obszarów rybackich na lata 2007–2013, wspólna polityka rybacka.

Rys. 2. Środki finansowe wypłacone beneficjentom przez ARiMR w latach 1994–2023, w mld zł, według stanu na 31.12.2023 r.

Źródło: Sprawozdanie z działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa za 2023 rok. 2024. ARiMR, Warszawa.

O randze i znaczeniu ARiMR świadczą m.in. przepływy finansowe, które realizowała w ramach wsparcia różnych funduszy Unii Europejskiej tylko w skali jednego roku. Dla przykładu w tabeli 6 przedstawiono zrealizowane płatności w ramach programów współfinansowanych z funduszy UE w 2023 r. (według stanu na 31.12.2023 r.).

Tabela 6. Zrealizowane płatności w ramach programów współfinansowanych funduszy UE w 2023 r., według stanu na 31.12.2023 r. (w zł)

Instrumenty	Rok 2023
Systemy wsparcia bezpośredniego, w tym:	5 562 129 004,12
– Środki unijne	5 403 453 360,37
– Środki krajowe	158 675 643,75
PROW 2014-2020, w tym:	9 396 116 748,54
– Środki unijne	6 064 155 772,83
– Środki krajowe	3 331 960 975,71

Instrumenty	Rok 2023
PO Rybactwo i Morze 2014-2020, w tym:	634 169 183,26
– Środki unijne	477 403 281,18
– Środki krajowe	156 765 902,08
Wspólna organizacja rynków rolnych w tym:	1 182 493 881,66
– Środki unijne	514 601 974,19
– Środki krajowe	667 891 907,47
Plan Strategiczny 2023-2027	8 453 585 146,39
Dopłaty obszarowe, w tym:	8 412 610 249,58
– Środki unijne	7 856 838 292,94
– Środki krajowe	555 771 956,64
Interwencje sektorowe, w tym:	40 974 896,81
– Środki unijne	20 487 444,52
– Środki krajowe	20 487 452,29
Razem, w tym:	25 228 493 963,97
– Środki unijne	20 336 940 126,03
– Środki krajowe	4 891 553 837,94

Źródło: Sprawozdanie z działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa za 2023 rok. 2024. ARiMR, Warszawa.

Z perspektywy zabezpieczenia społecznego rolników najważniejsze działania prowadzi Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego. Do podstawowych zadań KRUS, wynikających z ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, należą⁵:

- obsługa ubezpieczonych rolników i świadczeniobiorców KRUS (emerytów i rencistów) w sprawach dotyczących obejmowania ubezpieczeniem społecznym rolników i opłacania składek na to ubezpieczenie;
- przyznawanie i wypłata świadczeń emerytalno-rentowych oraz wypadkowych, chorobowych i macierzyńskich oraz świadczeń pozaubezpieczeniowych, wypłacanych w zbiegu ze świadczeniami z ubezpieczenia społecznego rolników;

⁵ <https://www.gov.pl/web/krus/zadania-krus-informacje-ogolne>

- realizacja własnego, dwuinstancyjnego systemu orzecznictwa lekarskiego w postępowaniu dowodowym do ustalenia prawa ubezpieczonych do świadczeń rentowych i odszkodowawczych, których przyznanie wymaga medycznej oceny stanu zdrowia lub oceny następstw wypadku w związku z pracą rolniczą. Orzeczenia wydają w pierwszej instancji lekarze rzeczoznawcy, w drugiej instancji – komisje lekarskie KRUS;
- działalność prewencyjna, mająca na celu zapobieganie wypadkom przy pracy rolniczej i chorobom zawodowym, polegająca w szczególności na: upowszechnianiu wiedzy o tych zagrożeniach i znajomości zasad bhp wśród dorosłych i dzieci, analizowaniu przyczyn i okoliczności powstawania wypadków przy pracy rolniczej i chorób zawodowych, prowadzeniu szkoleń na temat znajomości zagrożeń i zasad bezpiecznej pracy w gospodarstwie rolnym, podejmowaniu starań o właściwą produkcję i dystrybucję bezpiecznych technicznych środków produkcji dla rolników, ubrań roboczych i ochronnych;
- prowadzenie nieodpłatnej, dobrowolnej rehabilitacji leczniczej dla osób uprawnionych do świadczeń w KRUS, zagrożonych całkowitą niezdolnością do pracy lub wykazujących okresowo całkowitą niezdolność do wykonywania pracy zawodowej w gospodarstwie rolnym. Rehabilitację leczniczą prowadzą centra i ośrodki KRUS oraz sanatoria współpracujące z Kasą. W okresie wakacyjnym KRUS prowadzi także turnusy rehabilitacyjne dla dzieci rolników;
- wspieranie ubezpieczeń wzajemnych;
- obsługa ubezpieczenia zdrowotnego, zgodnie z ustawą z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych.

Liczba ubezpieczonych w KRUS według stanu na 30 czerwca 2024 r. wynosiła ponad 1 mln. Ubezpieczenia w KRUS obejmują obok rolników, ich współmałżonków, domowników i pomocników (tab. 7). KRUS dodatkowo obsługuje m.in. świadczenia pielęgnacyjne, specjalne zasiłki opiekuńcze oraz zasiłki dla opiekunów.

Tabela 7. Liczba ubezpieczonych w KRUS według statusu

Według stanu na:	Liczba ubezpieczonych ogółem	z tego m.in.:			
		Liczba rolników	Liczba współmałżonków	Liczba domowników	Liczba pomocników rolnika
31 grudnia 2020 r.	1 173 236	700 971	311 219	150 536	1 496
31 grudnia 2021 r.	1 134 603	679 189	297 825	146 253	1 431
31 grudnia 2022 r.	1 092 650	652 908	282 908	144 597	1 608
31 grudnia 2023 r.	1 043 572	622 439	267 135	141 176	1 630
30 czerwca 2024 r.	1 021 755	606 075	258 884	137 887	7 991

Źródło: <https://www.gov.pl/web/krus/podstawowe-dane-statystyczne-z-zakresu-ubezpieczonych>

Rozwój potencjału intelektualnego w sektorze rolnictwa jest podstawowym warunkiem postępu społecznego i gospodarczego. Kształcenie technologiczne, ekonomiczne oraz z innych zakresów wiedzy stanowi istotny element budowania potencjału konkurencyjnego gospodarstw rolnych. Wzmacnianie potencjału ludzkiego przez rozwój kompetencji zarządczych stwarza coraz silniejsze podstawy gospodarki opartej na wiedzy i innowacyjności. Należy zakładać, że wartości wynikające z procesu kształcenia ustawicznego w połączeniu z osobistym potencjałem rolników będą podstawą ich sukcesów indywidualnych, ale również wzmacniania społeczności lokalnych, w których będą funkcjonować. Bardzo ważne w tym kontekście jest zatem stworzenie optymalnego modelu doksztalcania zawodowego rolników oraz podnoszenie kompetencji sprzyjających umiejętnemu korzystaniu z dostępnego doradztwa. Bardzo istotną rolę w tym zakresie spełniają Ośrodki Doradztwa Rolniczego.

Według regulacji prawnych dotyczących funkcjonowania Ośrodków Doradztwa Rolniczego zadaniem Centrum Doradztwa i ośrodków wojewódzkich jest prowadzenie doradztwa rolniczego obejmującego działania w zakresie rolnictwa, rozwoju wsi, rynków rolnych oraz wiejskiego gospodarstwa domowego, mające na celu poprawę poziomu dochodów rolniczych oraz podnoszenie konkurencyjności rynkowej gospodarstw rolnych, wspieranie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, a także podnoszenie poziomu kwalifikacji zawodowych rolników i innych mieszkańców obszarów wiejskich.

Ośrodki wojewódzkie w ramach zadań z zakresu doradztwa rolniczego (Ustawa z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego):

- prowadzą szkolenia dla rolników i innych mieszkańców obszarów wiejskich;
- prowadzą działalność informacyjną wspierającą rozwój produkcji rolniczej;
- prowadzą działalność w zakresie podnoszenia kwalifikacji zawodowych rolników i innych mieszkańców obszarów wiejskich;
- udzielają pomocy rolnikom i innym mieszkańcom obszarów wiejskich w zakresie sporządzania dokumentacji niezbędnej do uzyskania pomocy;
- prowadzą analizy rynku artykułów rolno-spożywczych i środków produkcji oraz gromadzą i upowszechniają informacje rynkowe w tym zakresie;
- mogą prowadzić doświadczalnictwo odmianowe w ramach porejestrowego doświadczalnictwa odmianowego;
- upowszechniają metody produkcji rolniczej i stylu życia przyjaznych dla środowiska;
- podejmują działania na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, ekologicznego i funkcjonalnego urządzania gospodarstwa rolnego;
- upowszechniają rozwój agroturystyki i turystyki wiejskiej oraz prowadzą promocję wsi jako atrakcyjnego miejsca wypoczynku;
- współdziałają w realizacji zadań wynikających z programów rolno-środowiskowych oraz programów działań mających na celu ograniczenie odpływu azotu ze źródeł rolniczych;
- prowadzą analizy przemian w zakresie poziomu i jakości produkcji rolniczej i funkcjonowania gospodarstw rolnych oraz upowszechniają wyniki tych analiz w pracy doradczej;
- biorą udział w szacowaniu szkód łowieckich, a także ustalaniu wysokości odszkodowania za te szkody;
- dokonują oceny i akceptacji planów restrukturyzacji zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne.

Bardzo istotne z perspektywy rozwoju technologicznego i ekonomicznego gospodarstw rolnych są szkolenia dla rolników i innych mieszkańców obszarów wiejskich realizowane przez Ośrodki Doradztwa Rolniczego, które dotyczą w szczególności (Ustawa z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego):

- stosowania nowoczesnych metod agrotechnicznych, hodowli oraz przetwórstwa rolno-spożywczego;
- rozwiązywania problemów technologicznych i organizacyjno-ekonomicznych gospodarstw rolnych;
- rachunkowości w gospodarstwach rolnych;
- rolnictwa ekologicznego;
- rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich;
- unowocześniania wiejskiego gospodarstwa domowego;
- ubiegania się o przyznanie pomocy finansowanej lub współfinansowanej ze środków pochodzących z funduszy Unii Europejskiej lub innych instytucji krajowych lub zagranicznych;
- modernizacji gospodarstw rolnych, poprawy jakości artykułów rolno-spożywczych i ich przetwórstwa oraz wzmocnienia pozycji rolników na rynku;
- zarządzania gospodarstwem rolnym;
- promocji produktów lokalnych i regionalnych;
- zaleceń zawartych w zbiorze zaleceń dobrej praktyki rolniczej;
- zaleceń zawartych w kodeksie dobrej praktyki rolniczej w zakresie ograniczania emisji amoniaku.

Samorząd gospodarczy rolników zrzesza osoby połączone wspólnymi interesami gospodarczymi, prowadzące różne działalności rolnicze. Jest to zbiorowość społeczna, oparta na więzi nie tylko gospodarczej, ale i innych wartościach społecznych charakterystycznych dla zbiorowości rolników i innych mieszkańców wsi. Samorząd gospodarczy rolników funkcjonuje przede wszystkim w formule izb rolniczych. Samorząd gospodarczy reprezentuje interesy osób prowadzących gospodarstwa rolne m.in. przed sejmem, senatem i administracją rządową oraz opiniuje projekty ustaw i rozporządzeń

dotyczących rolnictwa, rozwoju wsi oraz rynku rolnego. Do szczegółowych zadań izb rolniczych należy (Ustawa z dnia 14 grudnia 1995 r. o izbach rolniczych):

- sporządzanie analiz, ocen, opinii i wniosków z zakresu produkcji rolnej oraz rynku rolnego i przedstawianie ich organom administracji rządowej i samorządu terytorialnego;
- występowanie do organów administracji rządowej w województwie i organów samorządu terytorialnego z inicjatywą w zakresie regulacji prawnych dotyczących rolnictwa, rozwoju wsi i rynków rolnych oraz opiniowanie projektów tych przepisów;
- prowadzenie działań na rzecz tworzenia rynku rolnego oraz poprawy warunków zbytu płodów rolnych i produktów rolnych;
- prowadzenie analiz kosztów i opłacalności produkcji rolnej;
- gromadzenie, przetwarzanie i przekazywanie informacji gospodarczych na potrzeby producentów rolnych oraz innych przedsiębiorców;
- doradztwo w zakresie działalności rolniczej, wiejskiego gospodarstwa domowego oraz uzyskiwania przez rolników dodatkowych dochodów;
- podejmowanie działań na rzecz rozwoju infrastruktury rolnictwa i wsi oraz poprawy struktury agrarnej;
- podnoszenie kwalifikacji osób zatrudnionych w rolnictwie;
- prowadzenie listy rzeczoznawców oraz przyznawanie tytułów kwalifikacyjnych w zakresie rolnictwa, na zasadach określonych w odrębnych przepisach;
- kształtowanie i upowszechnianie zasad etyki i rzetelnego postępowania w działalności gospodarczej;
- działanie na rzecz podnoszenia jakości środków i urządzeń stosowanych w działalności rolniczej oraz na rzecz poprawy warunków pracy i bezpieczeństwa w rolnictwie;
- współdziałanie z jednostkami prowadzącymi szkoły rolnicze, wspieranie ich działalności, inicjowanie powstawania nowych szkół i zmian w programach nauczania oraz współorganizowanie praktyk;

- kształtowanie świadomości ekologicznej producentów rolnych;
- inicjowanie działań mających na celu powoływanie i wspieranie zrzeszeń i stowarzyszeń producentów rolnych i leśnych;
- działanie na rzecz poprawy jakości produktów rolnych;
- promowanie eksportu produktów rolnych;
- rozwijanie współpracy z zagranicznymi organizacjami producentów rolnych;
- współpraca z administracją publiczną w zakresie ochrony środowiska, zdrowia i wiejskiego dziedzictwa kulturowego;
- przedstawianie opinii na temat oszacowania szkód rolniczych.

Zrzeszenia i związki branżowe to dobrowolne i samorządne organizacje pracujących w rolnictwie, powołane najczęściej do reprezentowania i obrony ich praw, interesów zawodowych i socjalnych. Te cele w znacznej mierze realizuje m.in. Krajowy Związek Rolników i Organizacji Rolniczych, ale także inne zrzeszenia i związki branżowe.

Najważniejsze organizacje rolników, reprezentując potrzeby oraz interesy zawodowe i społeczne rolników indywidualnych, uczestniczą w:

- kształtowaniu i realizacji polityki rolnej i społecznej w zakresie: rozwoju i ochrony własności indywidualnych gospodarstw rolnych, gospodarki ziemią, ochrony gruntów rolnych, gospodarki wodnej, nasiennictwa i hodowli zwierząt, infrastruktury rolniczej i społecznej wsi, ochrony środowiska naturalnego, rzeczowych ubezpieczeń rolnych, systemu kredytowego i podatkowego w stosunku do indywidualnych gospodarstw rolnych, ochrony zdrowia ludności wiejskiej, zabezpieczenia socjalnego mieszkańców wsi, rozwoju oświaty, kultury, sportu oraz turystyki na wsi;
- ustalaniu poziomu i zasad kształtowania cen na środki produkcji rolniczej i usług dla rolnictwa, określaniu wielkości i zasad zaopatrzenia gospodarstw indywidualnych w środki produkcji oraz w ocenie ich jakości;
- ustalaniu warunków kontraktacji oraz cen skupu i sprzedaży produktów rolnych, usług produkcyjnych dla rolnictwa i usług dla ludności wiejskiej oraz norm i zasad klasyfikacji produktów rolnych;
- ustalaniu zasad i warunków kooperacji w rolnictwie;

- opracowywaniu planów społeczno-gospodarczych w części dotyczącej wsi i rolnictwa, a także planów zagospodarowania przestrzennego gmin i wsi;
- sprawowaniu społecznej kontroli nad funkcjonowaniem jednostek organizacyjnych obsługujących rolnictwo i mieszkańców wsi.

2.3. Model instytucjonalnego wsparcia rolnictwa i mieszkańców wsi

Różne etapy rozwoju modelu instytucjonalnego wsparcia rolnictwa i obszarów wiejskich były krytycznie oceniane m.in. ze względu na następujące słabe strony (Spsychalski 2009):

- brak koordynacji działań pomiędzy instytucjami;
- decentralizację zarządzania rolnictwem i gospodarką żywnościową rozpraszającą proces decyzyjny;
- wysokie koszty administracyjne i silną zależność od bieżących rozwiązań politycznych.

W kontekście poprawy tego stanu rzeczy, już tylko z lepszej koordynacji działań otoczenia instytucjonalnego rolnictwa mogą wynikać następujące korzyści (Kołodziejczyk i in. 2012):

- obniżka kosztów działania instytucji i poprawa ich skuteczności rozumianej jako pełniejsze wypełnianie ich zadań, prowadzące do wzrostu konkurencyjności rolnictwa, poprawy jakości życia ludności rolniczej i dostarczania przez rolnictwo dóbr publicznych;
- większy dostęp rolników do informacji na temat rynku rolnego, mikro- i makroekonomicznych uwarunkowań produkcji rolniczej oraz roli otoczenia instytucjonalnego, niezbędnych przy podejmowaniu decyzji produkcyjnych i ograniczających w ten sposób ryzyko produkcyjne i ekonomiczne;
- poprawa efektywności wsparcia finansowego rolnictwa środkami publicznymi dzięki wykorzystaniu informacji gromadzonych przez różne instytucje, przy podejmowaniu decyzji dotyczących kierunków i zakresu wsparcia gospodarstw rolnych;

- zwiększenie możliwości wdrożenia Europejskiego Modelu Rolnictwa i zachowanie produkcji rolniczej na obszarach o mniej korzystnych warunkach przyrodniczych i ekonomicznych dzięki współpracy instytucji w zakresie wyceny wartości dóbr publicznych dostarczanych przez rolnictwo;
- zwiększenie możliwości włączenia do otoczenia instytucjonalnego podmiotów prywatnych, które mają większe możliwości elastycznego reagowania na oczekiwania zgłaszane przez rolników niż podmioty publiczne, a ponadto wzrost znaczenia instytucji prywatnych zmniejsza koszty związane z utrzymaniem instytucji publicznych.

Konstrukcja zintegrowanego systemu wsparcia rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich, służącego osiągnięciu różnorodnych, lecz mocno ze sobą związanych celów, powinna obejmować (Misiąg i in. 2023):

- zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego,
- zapewnienie wyższej wydajności i konkurencyjności polskiego rolnictwa, przy jednoczesnym dostosowaniu sposobu produkcji rolniczej do rosnących wymagań środowiskowych,
- rozbudowę infrastruktury technicznej i społecznej na terenach wiejskich,
- poprawę jakości życia na wsi,
- rozwiązanie problemów społecznych związanych z niezbędnymi zmianami struktury agrarnej.

Proponowany przez Misiąga i in. (2023) model rolnictwa ma wzmacniać konkurencyjność polskiego sektora rolnego, a jednocześnie czynić go bardziej zrównoważonym – z poszanowaniem społecznych i środowiskowych walorów tradycyjnie przypisanych temu sektorowi. Opiera się on na następujących sześciu filarach (Misiąg i in. 2023):

- konkurencyjny, zróżnicowany i oparty na współpracy sektor żywnościowy;
- wysoka jakość żywności;
- świadomi konsumenci;
- efektywne wykorzystanie zasobów i ochrona środowiska;
- dobrze funkcjonujące rynki rolne;
- zaangażowane samorządy i jakość życia na obszarach wiejskich.

W proponowanym przez Misiąga i in. (2023) rozwiązaniu centralny oraz wojewódzkie ośrodki doradztwa rolniczego powinny ściślej współpracować z ARiMR oraz KOWR w celu lepszego rozpoznania potrzeb sektora rolniczego i dopasowywać swoją ofertę doradztwa i szkoleń dla gospodarstw rolnych. Pomimo istniejących sprawozdań z działalności, nie można jednoznacznie określić skuteczności oraz efektywności prowadzonych szkoleń a także stopnia w jakim odpowiadają one na zapotrzebowanie rolników. Zdaniem Misiąga i in. nie ma też wystarczającej koordynacji działań ośrodków wojewódzkich przez Centrum Doradztwa w Brwinowie, ani powiązania tematyki szkoleń z obecnie obowiązującymi strategiami rozwoju – ODR mogą stanowić bardzo skuteczne narzędzie zwiększające efektywność wsparcia publicznego poprzez powiązanie ich działalności z priorytetami SZRWRIR oraz Planu Strategicznego dla WPR. Wydaje się również, że ośrodki doradztwa rolniczego mogą zostać również wykorzystane dla celów rozwoju obszarów wiejskich. Nie można obecnie jednoznacznie stwierdzić, czy funkcjonowanie ośrodków doradztwa rolniczego w obecnej formie jest w pełni uzasadnione (Misiąg i in. 2023).

Model systemu instytucjonalnego został nakreślony również w dokumencie: Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027. Według rozwiązań ujętych w tym opracowaniu instytucją zarządzającą całym systemem instytucjonalnym w Polsce, w ramach polityki rolnej, jest Minister właściwy do spraw rozwoju wsi. Instytucja zarządzająca (Ustawa z dnia 8 lutego 2023 r. o Planie Strategicznym dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027):

- wykonuje nieprzypisane innym organom lub jednostkom organizacyjnym zadania państwa członkowskiego Unii Europejskiej, w tym w zakresie dotyczącym monitorowania i ewaluacji Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027;
- może powoływać, w drodze zarządzenia, organy opiniodawczo-doradcze w sprawach należących do zadań i kompetencji instytucji zarządzającej, w skład których mogą wchodzić przedstawiciele agencji płatniczej, instytucji pośredniczących, podmiotów wdrażających oraz inne osoby, których udział w pracach takich organów jest uzasadniony zakresem zadań tych organów;
- wydaje agencji płatniczej, podmiotom wdrażającym, podmiotowi wdrażającemu instrumenty finansowe, instytucjom pośredniczącym, lokalnym grupom działania, zwanym dalej „LGD”, o których mowa w przepisach

o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności, dyrektorowi Centrum Doradztwa Rolniczego z siedzibą w Brwinowie, powiatowym lekarzom weterynarii oraz beneficjentom wytyczne w zakresie realizacji Planu; te wytyczne nie mogą dotyczyć rozstrzygnięcia co do istoty sprawy indywidualnej;

- może: przeprowadzać kontrole agencji płatniczej, podmiotów wdrażających, instytucji pośredniczących i LGD, żądać przedstawienia przez podmioty informacji w zakresie zadań realizowanych przez te podmioty.

Wytyczne formułowane przez instytucję zarządzającą dotyczą (Ustawa z dnia 8 lutego 2023 r. o Planie Strategicznym dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027):

- warunków przyznawania, wypłaty lub zwrotu pomocy lub pomocy technicznej;
- trybu przyznawania lub wypłaty pomocy lub pomocy technicznej;
- warunków i trybu wypłaty pomocy w formie zaliczki;
- zobowiązań związanych z przyznaną pomocą lub pomocą techniczną;
- kwalifikowalności kosztów;
- kontroli na miejscu;
- zakresu danych niezbędnych do właściwego monitorowania realizacji i ewaluacji Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej,
- wysokości limitów środków dostępnych w ramach danej interwencji lub wysokości limitów środków dostępnych w poszczególnych województwach, latach lub rodzajach operacji w ramach danej interwencji;
- innych kwestii związanych z realizacją Planu lub zakończeniem jego realizacji.

Instytucja zarządzająca przekazuje projekty swoich wytycznych do zaopiniowania (Ustawa z dnia 8 lutego 2023 r. o Planie Strategicznym dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027):

- agencji płatniczej;
- ministrowi właściwemu do spraw finansów publicznych;
- innym podmiotom – jeżeli opiniowanie projektu wytycznych instytucji zarządzającej jest uzasadnione zakresem zadań tych podmiotów, w tym:

podmiotom wdrażającym, instytucjom pośredniczącym, ogólnopolskim organizacjom jednostek samorządu terytorialnego tworzącym stronę samorządową, organizacjom pozarządowym, ogólnopolskim lub regionalnym organizacjom pozarządowym, ich związkom i porozumieniom reprezentującym sektory i branże, których dotyczy realizacja Planu i których przedstawiciele wchodzi w skład komitetu monitorującego, ogólnopolskim lub regionalnym organizacjom pozarządowym, ich związkom i porozumieniom reprezentującym społeczeństwo obywatelskie, których przedstawiciele wchodzi w skład komitetu monitorującego, Głównemu Lekarzowi Weterynarii – w przypadku wytycznych dotyczących zadań realizowanych przez powiatowych lekarzy weterynarii.

Wytyczne instytucji zarządzającej w niektórych zakresach są wydawane w uzgodnieniu z ministrem właściwym do spraw finansów publicznych. Minister właściwy do spraw rozwoju wsi uznaje krajowe systemy jakości w odniesieniu do niektórych rodzajów interwencji określonych przez państwa członkowskie w ich planach strategicznych WPR na lata 2023-2027.

Agencje płatnicze realizują kompleksowe działania mające na celu dążenie aby płatności w ramach funduszy wspólnej polityki rolnej były realizowane legalnie, prawidłowo i były właściwie rozliczane pod nadzorem Komisji Europejskiej i krajów UE. Zadania agencji płatniczej są następujące:

- agencja pełni funkcję akredytowanej agencji płatniczej;
- agencja płatnicza wykonuje zadania związane z przyznawaniem, wypłatą i zwrotem pomocy oraz pomocy technicznej, w tym przeprowadza kontrole administracyjne oraz kontrole na miejscu (w przypadku gdy o pomoc techniczną ubiega się agencja, pomoc tę przyznaje instytucja zarządzająca);
- zadania agencji płatniczej związane z przyznawaniem, wypłatą i zwrotem pomocy,
- zadania delegowane obejmujące m.in.: prowadzenie postępowań w sprawach o przyznanie lub wypłatę pomocy, przeprowadzanie kontroli na miejscu.

Należy systematycznie weryfikować funkcjonujące modele instytucjonalnego wsparcia rolnictwa i mieszkańców wsi oraz poszukiwać sposobów ich elastycznego dostosowywania do zmieniających się warunków społeczno-ekonomicznych. Kierunki zmian mogą wynikać m.in. z badań naukowych (przedstawionych również w tym opracowaniu – rozdział 3).

3. Znaczenie i sprawność funkcjonowania Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa w opinii właścicieli gospodarstw konwencjonalnych i ekologicznych z regionu Warmii i Mazur

3.1. Cel i metodyka badań

Uwzględniając proponowane założenia obecnej polityki rolnej, w tym szczególnie system wsparcia finansowego skierowanego do tego sektora, bardzo ważnym problemem poznawczym jest diagnoza funkcjonowania modelu i metod wsparcia rozwoju gospodarstw rolnych regionu Warmii i Mazur oraz identyfikacja optymalnych rozwiązań w ramach wsparcia proponowanego przez KOWR. Ważnym jest wskazanie propozycji zakresu i metod doradztwa rolniczego możliwych do adaptacji w instytucjach doradczych umożliwiających wsparcie rozwoju gospodarstw rolnych itp.

Determinanty rozwoju rolnictwa, to zakres dostępności i zasady wykorzystania głównego czynnika produkcji jakim jest ziemia. W województwie warmińsko-mazurskim szczególnie ważne są zasoby ziemi znajdujące się w Zasobie Własności Rolnej Skarbu Państwa, którym zarządza KOWR OT w Olsztynie. Istotnym jest również fakt, że w gestii zadań realizowanych przez KOWR znajdują się również te, które są związane z realizacją programów wspierających promowanie produktów rolnych i żywnościowych, metod ich produkcji, a także systemów jakości. Ze względu na kontekst założeń zaproponowanych w Planie Strategicznym dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027 i uszczegółowione w Europejskim Zielonym Ładzie zasadnym było podjęcie badań obejmujących nie tylko gospodarstwa funkcjonujące w oparciu o metody konwencjonalnej produkcji rolniczej, ale także – szczególnie ważne w regionie Warmii i Mazur – w oparciu o metody ekologiczne.

Celem głównym badań była identyfikacja znaczenia i sprawności funkcjonowania instytucji wspomagających rozwój gospodarstw rolnych w opinii właścicieli gospodarstw rolnych realizujących produkcje w systemie

konwencjonalnym i ekologicznym ze szczególnym uwzględnieniem optymalnych rozwiązań w ramach wsparcia proponowanego przez KOWR.

Celem aplikacyjnym badań było wskazanie propozycji działań w zakresie funkcjonowania KOWR aby poprawić sprawność funkcjonowania tej instytucji oraz identyfikacja szans i barier determinujących funkcjonowanie i rozwój gospodarstw rolnych.

Celami szczegółowymi były:

- ocena ewolucji systemu wsparcia w sektorze produkcji rolnej oraz jego ekonomicznego uzasadnienia w kontekście nowej WPR,
- ocena funkcjonowania metod wsparcia funkcjonowania i rozwoju gospodarstw rolnych w kontekście rozwoju koncepcji zrównoważonego rolnictwa,
- ocena uwarunkowań funkcjonowania i rozwoju sektora gospodarstw rolnych z uwzględnieniem działalności KOWR,
- określenie szans i zagrożeń funkcjonowania i rozwoju w segmencie ekologicznych i konwencjonalnych gospodarstw rolnych.
- Źródłami danych i informacji uwzględnionymi w procesie badawczym były:
 - informacje pochodzące z ogólnokrajowej statystyki publicznej,
 - informacje gromadzone przez jednostki branżowe – m.in. Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej w Warszawie,
 - bezpośrednie badania ankietowe przeprowadzone wśród rolników z wybranych grup gospodarstw rolnych z obszaru podlegającego działalności KOWR OT w Olsztynie.

Zastosowanym narzędziem badawczym był autorski kwestionariusz ankiety, zbudowany w przeważającej części z pytań zamkniętych. Standaryzowana i zamknięta forma tej techniki badawczej umożliwiła liczbowe zaprezentowanie opisu zjawisk, w tym wyników ustalonych z wykorzystaniem analizy statystycznej. Badania ankietowe były przeprowadzone z udziałem 301 rolników w wybranych grupach gospodarstw (konwencjonalnych – 154 i ekologicznych – 147).

W województwie warmińsko-mazurskim zlokalizowanych jest około 65,2 tys. gospodarstw rolnych (2,9% ogólnej liczby gospodarstw rolnych w Polsce), zajmujących 1221,1 tys. ha powierzchni ogólnej (6,8% powierzchni ogólnej gospodarstw rolnych w Polsce). Gospodarstwa ekologiczne są znaczącym atrybutem rolnictwa w regionie Warmii i Mazur gdzie zarejestrowanych w województwie warmińsko-mazurskim jest ich około 3,5 tys. Region ten jest jednym z liderów pod względem liczby gospodarstw ekologicznych i arealu upraw ekologicznych w Polsce.

Powierzchnię badanych gospodarstw konwencjonalnych i ekologicznych przedstawiono w tabeli 8. Największą grupę badanych gospodarstw konwencjonalnych stanowiły podmioty gospodarujące na 50,5-100 ha, natomiast wśród ekologicznych posiadające 10,5-20 ha.

Tabela 8. Powierzchnia badanych gospodarstw konwencjonalnych i ekologicznych

Przedziały w ha	Struktura badanych gospodarstw konwencjonalnych w %	Struktura badanych gospodarstw ekologicznych w %
Do 10	0,00	12,24
10,5-20	0,65	21,09
20,5-30	3,25	20,41
30,5-40	1,95	15,65
40,5-50	0,65	10,20
50,5-100	46,75	17,01
100,5-300	45,45	3,40
Pow. 300	1,30	0,00

Źródło: badania własne

Wśród badanych podmiotów najważniejszą działalnością rolniczą była produkcja zbóż (tab. 9). W strukturze gospodarstw konwencjonalnych ten rodzaj działalności był najważniejszy w niemal w 63,0% podmiotów, w ekologicznych – w 47,6%.

Tabela 9. Deklaracje badanych rolników w zakresie najważniejszej działalności rolniczej prowadzonej w gospodarstwie (w %)

L.p.	Rodzaj produkcji	Gospodarstwa konwencjonalne	Gospodarstwa ekologiczne
		Struktura w %	
1	produkcja owoców i warzyw	6,49	12,24
2	produkcja mleka	27,92	23,13
3	produkcja żywca wieprzowego	6,49	0,68
4	produkcja żywca wołowego	12,34	36,73
5	produkcja jaj i żywca drobiowego	1,30	1,36
6	produkcja zbóż	62,99	47,62
7	produkcja roślin oleistych	34,42	6,80
8	produkcja ziemniaka	5,19	4,08
9	produkcja buraka cukrowego	2,60	0,00

Źródło: badania własne

Wśród respondentów największą grupę stanowili rolnicy w wieku 40-60 lat (tab. 10). Zarówno w gospodarstwach konwencjonalnych jak i ekologicznych przeważali respondenci z wykształceniem średnim.

Tabela 10. Struktura badanych właścicieli gospodarstw rolnych z uwzględnieniem wieku i wykształcenia (w %)

Lp.	Wiek / wykształcenie właściciela (użytkownika) gospodarstwa	Struktura w % właściciele gospodarstw konwencjonalnych	Struktura w % właściciele gospodarstw ekologicznych
Wiek			
1	do 20 lat	0,00	0,68
2	20-40 lat	24,20	27,89
3	40-60 lat	63,40	59,18
4	powyżej 60 lat	12,40	12,24

Lp.	Wiek / wykształcenie właściciela (użytkownika) gospodarstwa	Struktura w % właściciele gospodarstw konwencjonalnych	Struktura w % właściciele gospodarstw ekologicznych
Wykształcenie			
1	podstawowe	3,90	4,08
2	zasadnicze zawodowe	33,12	24,49
3	średnie	44,16	46,26
4	wyższe	18,83	25,17

Źródło: badania własne

3.2. Znaczenie i sprawności funkcjonowania instytucji wspomagających rozwój gospodarstw rolnych w opinii właścicieli gospodarstw rolnych realizujących produkcję w systemie konwencjonalnym

Instytucje wspierające rozwój gospodarstw rolnych odgrywają kluczową rolę w polskim sektorze rolnym, szczególnie w kontekście rosnących wyzwań związanych z efektywnością produkcji, zrównoważonym rozwojem oraz konkurencyjnością na rynku europejskim. System konwencjonalnej produkcji, w którym działa większość gospodarstw rolnych w Polsce, wymaga intensywnego wsparcia zarówno finansowego, jak i merytorycznego, aby sprostać rosnącym wymaganiom jakościowym, a także spełniać normy ekologiczne i sanitarne. W obliczu tych potrzeb znaczenie instytucji, takich jak Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa, Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, ośrodki doradztwa rolniczego, banki oraz organizacje zajmujące się badaniami i edukacją, jest szczególnie istotne. Ich sprawne funkcjonowanie przekłada się na dostępność środków, wiedzy i technologii niezbędnych do rozwoju gospodarstw. Jednakże, w opinii samych właścicieli gospodarstw konwencjonalnych, efektywność wsparcia może być różnie oceniana i zależy od licznych czynników, w tym od stopnia biurokracji, jakości doradztwa oraz dostępności środków finansowych i technologicznych. Analiza opinii rolników pozwala zrozumieć, jak postrzegają oni efektywność i znaczenie instytucji wspomagających, a także jakie elementy wsparcia uważają za kluczowe dla poprawy rentowności i stabilności ich gospodarstw (tab. 11).

Tabela 11. Znaczenie i sprawność funkcjonowania wybranych instytucji wspierających funkcjonowanie i rozwój gospodarstw rolnych w opinii właścicieli konwencjonalnych gospodarstw rolnych

Lp.	Instytucje	Znaczenie (w skali 1-5)	Sprawność działania (w skali 1-5)
1	Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa	4,53	3,64
2	Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa	3,94	3,30
3	Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego	4,07	3,52
4	ośrodki doradztwa rolniczego	4,58	4,37
5	samorząd gospodarczy (izby rolnicze)	3,65	3,23
6	Krajowy Związek Rolników i Organizacji Rolniczych	3,26	2,91
7	instytuty badawcze, uczelnie wyższe	3,56	3,23
8	instytucje certyfikujące jakość produkcji i produkty rolnicze	3,79	3,52
9	urzędy gminne	3,67	3,14
10	urzędy powiatowe	3,27	2,84
11	urzędy marszałkowskie	3,09	2,86
12	urzędy wojewódzkie	3,46	2,87
13	powiatowe urzędy pracy	2,66	2,56
14	agencje rozwoju regionalnego	2,75	2,65
15	agencje wspierania przedsiębiorczości	2,95	2,66
16	giełdy towarowe	3,22	2,87
17	rynki hurtowe	3,36	2,97
18	grupy producentów	3,28	2,88
19	banki (spółdzielcze, komercyjne)	3,90	3,57
20	instytucje ubezpieczeniowe	3,67	3,19
21	samorządowe fundusze poręczeń kredytowych	2,79	2,60
22	spółdzielnie branżowe	2,65	2,57
23	fundacje wspierające rolnictwo i obszary wiejskie	2,81	2,49
24	stowarzyszenia regionalne (np. lokalne grupy działania itp.)	2,87	2,68

Lp.	Instytucje	Znaczenie (w skali 1-5)	Sprawność działania (w skali 1-5)
25	zrzeszenia i związki branżowe (np. związki plantatorów, związki hodowców. itp.)	3,20	2,97
26	centrale nasienne	3,56	3,40
27	stacje hodowli zwierząt	3,56	3,35
28	stacje hodowli roślin	3,70	3,43

(w skali od 1 do 5, gdzie: 1 – znaczenie bardzo małe, 5 – znaczenie bardzo duże) oraz sprawność ich działania (w skali od 1 do 5, gdzie: 1 – sprawność bardzo niska, 5 – sprawność bardzo wysoka)

Źródło: badania własne

W ocenie znaczenia i sprawności funkcjonowania różnych instytucji wspierających rozwój gospodarstw rolnych badani właściciele gospodarstw konwencjonalnych wskazywali na zróżnicowanie ocen dla poszczególnych instytucji. Znaczenie i sprawność funkcjonowania poszczególnych instytucji jest różnie postrzegana przez badanych. Najwyżej oceniono ośrodki doradztwa rolniczego (znaczenie 4,58; sprawność 4,37), co wskazuje na dużą potrzebę wsparcia doradczego i wysoki poziom zaufania do tej formy pomocy. Znaczenie Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa również uzyskało wysoką ocenę (4,53), ale nieco niższą ocenę sprawności działania (3,64). Może to sugerować, że choć rolnicy doceniają wagę wsparcia finansowego i strukturalnego oferowanego przez agencję, to zauważają obszary wymagające usprawnień, prawdopodobnie związane z biurokracją i szybkością działania. Urzędy gmin, powiatowe i marszałkowskie uzyskały niższe oceny sprawności (między 2,84 a 3,14), co może sugerować trudności w dostępie do skutecznych działań administracyjnych na poziomie lokalnym. Te wyniki wskazują na potrzebę poprawy jakości obsługi rolników oraz uproszczenia procesów administracyjnych. Instytucje takie jak fundacje wspierające rolnictwo, agencje rozwoju regionalnego, czy samorządowe fundusze poręczeń kredytowych uzyskały niskie oceny zarówno pod względem znaczenia, jak i sprawności. Wskazuje to na fakt, że rolnicy mogą postrzegać te instytucje jako mniej istotne lub mniej skuteczne w praktycznym wsparciu ich działalności. Może być to sygnał, że instytucje te powinny przeanalizować swoje strategie, aby lepiej dopasować się do potrzeb rolników. Banki i instytucje ubezpieczeniowe zostały ocenione stosunkowo

wysoko pod względem znaczenia (odpowiednio 3,90 i 3,67), co sugeruje istotną rolę wsparcia finansowego i zabezpieczeń w sektorze rolniczym. Sprawność działania banków (3,57) jest także dobrze oceniana, co może odzwierciedlać ich zdolność do dostarczania adekwatnych usług finansowych dla rolników. Badani właściciele gospodarstw konwencjonalnych doceniają przede wszystkim instytucje oferujące bezpośrednie wsparcie doradcze i finansowe, podczas gdy instytucje administracyjne i te o bardziej złożonym lub biurokratycznym charakterze mogłyby poprawić swoje działania, aby bardziej efektywnie odpowiadać na potrzeby sektora rolnego.

Funkcjonowanie instytucji wspierających rozwój gospodarstw rolnych można weryfikować bardziej szczegółowo w kontekście ocen badanych z uwzględnieniem ich wykształcenia. Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa otrzymał średnią ocenę znaczenia wynoszącą 3,94, co plasuje go jako średnio znaczącą (w opinii rolników) instytucję dla rozwoju gospodarstw rolnych. Właściciele gospodarstw z różnym poziomem wykształcenia różnie oceniają znaczenie tej instytucji – oceny wahają się od 3,50 (dla osób z wykształceniem podstawowym) do 4,03 (dla osób z wykształceniem średnim) (tab. 12). Średnia ocena sprawności funkcjonowania KOWR wyniosła 3,30. Jest to nieco niższa ocena niż jego znaczenia, co może sugerować pewne trudności w odbieraniu KOWR jako instytucji działającej wystarczająco efektywnie. Warto zauważyć, że najniższą ocenę sprawności KOWR wystawiły osoby z wykształceniem wyższym (3,72).

Tabela 12. Znaczenie instytucji w kształtowaniu rozwoju badanych konwencjonalnych gospodarstw rolnych w opinii ich właścicieli (z uwzględnieniem wykształcenia)

Lp.	Instytucje	Ocena znaczenia z uwzględnieniem wykształcenia*			
		P	Z	Ś	W
1	Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa	3,00	4,65	4,51	4,45
2	Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa	3,50	3,94	4,03	3,72
3	Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego	4,00	4,10	4,17	3,76
4	ośrodki doradztwa rolniczego	4,00	4,63	4,64	4,38
5	samorząd gospodarczy (izby rolnicze)	2,50	3,71	3,81	3,21

Lp.	Instytucje	Ocena znaczenia z uwzględnieniem wykształcenia*			
		P	Z	Ś	W
6	Krajowy Związek Rolników i Organizacji Rolniczych	1,50	3,39	3,42	2,79
7	instytuty badawcze, uczelnie wyższe	2,50	3,63	3,68	3,24
8	instytucje certyfikujące jakość produkcji i produkty rolnicze	3,00	3,83	3,86	3,62
9	urzędy gminne	1,00	3,52	3,88	3,57
10	urzędy powiatowe	1,00	2,92	3,55	3,32
11	urzędy marszałkowskie	1,00	2,94	3,32	3,00
12	urzędy wojewódzkie	1,00	3,98	3,37	3,00
13	powiatowe urzędy pracy	1,00	2,45	2,90	2,57
14	agencje rozwoju regionalnego	1,00	2,45	3,03	2,71
15	agencje wspierania przedsiębiorczości	1,00	2,73	3,25	2,79
16	giełdy towarowe	2,00	2,83	3,52	3,25
17	rynki hurtowe	3,00	3,10	3,55	3,36
18	grupy producentów	2,50	2,88	3,67	3,11
19	banki (spółdzielcze, komercyjne)	2,00	3,65	4,10	3,93
20	instytucje ubezpieczeniowe	1,00	3,56	3,88	3,57
21	samorządowe fundusze poręczeń kredytowych	1,50	2,56	3,04	2,75
22	spółdzielnie branżowe	1,00	2,41	2,85	2,75
23	fundacje wspierające rolnictwo i obszary wiejskie	1,00	2,37	3,21	2,79
24	stowarzyszenia regionalne (np. lokalne grupy działania itp.)	1,50	2,66	3,00	3,07
25	zrzeszenia i związki branżowe (np. związki plantatorów, związki hodowców, itp.)	2,00	3,00	3,45	3,14
26	centrale nasienne	2,00	3,60	3,78	3,00
27	stacje hodowli zwierząt	2,00	3,64	3,78	2,96
28	stacje hodowli roślin	2,00	3,62	3,96	3,32

* Oznaczenia wykształcenia: P – podstawowe, Z – zawodowe, Ś – średnie, W – wyższe

Źródło: badania własne

Badani rolnicy wysoko oceniają instytucje doradcze i finansowe. Najwyżej oceniono ośrodki doradztwa rolniczego pod względem zarówno znaczenia (4,58), jak i sprawności (4,37), co podkreśla ich istotną rolę w wspieraniu działalności rolniczej. Wysokie oceny sprawności (4,37) świadczą o dużym zaufaniu i pozytywnych doświadczeniach rolników związanych ze współpracą z ośrodkami doradztwa rolniczego. Banki także uzyskały stosunkowo wysokie oceny znaczenia (3,90) i sprawności (3,57), co wskazuje na ważną rolę wsparcia finansowego dla rozwoju gospodarstw. Administracja lokalna, np. urzędy gminne, powiatowe i wojewódzkie, uzyskała niższe oceny sprawności (od 2,84 do 3,14), co wskazuje na postrzeganą przez rolników niewystarczającą efektywność tych instytucji w procesie wspierania ich działań. Fundacje i stowarzyszenia wspierające rolnictwo mają jedne z najniższych ocen (poniżej 2,80), co może świadczyć o ich mniejszym wpływie na rozwój gospodarstw w opinii właścicieli.

Osoby z wyższym wykształceniem często wyżej oceniają znaczenie i sprawność wielu instytucji, co może sugerować, że są bardziej świadome dostępnych form wsparcia oraz sprawniej wykorzystują zasoby oferowane przez instytucje (tab. 13). Z kolei osoby z niższym wykształceniem generalnie niżej oceniają znaczenie i sprawność instytucji, co może sugerować barierę w dostępie lub mniejsze zaufanie do systemu wsparcia gospodarstw.

Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa jest postrzegany jako istotna instytucja dla rozwoju gospodarstw rolnych, choć jej sprawność oceniana jest umiarkowanie. Aby poprawić efektywność, KOWR oraz inne instytucje o niższej sprawności powinny dążyć do usprawnienia swoich procesów i zwiększenia dostępności usług, szczególnie dla osób z niższym wykształceniem.

Tabela 13. Ocena sprawności funkcjonowania instytucji wspomagających rozwój gospodarstw rolnych w opinii badanych właścicieli konwencjonalnych gospodarstw rolnych z uwzględnieniem ich wykształcenia

Lp.	Instytucje	Ocena sprawności z uwzględnieniem wykształcenia*			
		P	Z	Ś	W
1	Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa	3,00	4,65	4,51	4,45
2	Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa	3,50	3,94	4,03	3,72
3	Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego	4,00	4,10	4,17	3,76
4	ośrodki doradztwa rolniczego	4,00	4,63	4,64	4,38
5	samorząd gospodarczy (izby rolnicze)	2,50	3,71	3,81	3,21
6	Krajowy Związek Rolników i Organizacji Rolniczych	1,50	3,39	3,42	2,79
7	instytuty badawcze, uczelnie wyższe	2,50	3,63	3,68	3,24
8	instytucje certyfikujące jakość produkcji i produkty rolnicze	3,00	3,83	3,86	3,62
9	urzędy gminne	1,00	3,52	3,88	3,57
10	urzędy powiatowe	1,00	2,92	3,55	3,32
11	urzędy marszałkowskie	1,00	2,94	3,32	3,00
12	urzędy wojewódzkie	1,00	3,98	3,37	3,00
13	powiatowe urzędy pracy	1,00	2,45	2,90	2,57
14	agencje rozwoju regionalnego	1,00	2,45	3,03	2,71
15	agencje wspierania przedsiębiorczości	1,00	2,73	3,25	2,79
16	giełdy towarowe	2,00	2,83	3,52	3,25
17	rynki hurtowe	3,00	3,10	3,55	3,36
18	grupy producentów	2,50	2,88	3,67	3,11
19	banki (spółdzielcze, komercyjne)	2,00	3,65	4,10	3,93
20	instytucje ubezpieczeniowe	1,00	3,56	3,88	3,57
21	samorządowe fundusze poręczeń kredytowych	1,50	2,56	3,04	2,75
22	spółdzielnie branżowe	1,00	2,41	2,85	2,75

Lp.	Instytucje	Ocena sprawności z uwzględnieniem wykształcenia*			
		P	Z	Ś	W
23	fundacje wspierające rolnictwo i obszary wiejskie	1,00	2,37	3,21	2,79
24	stowarzyszenia regionalne (np. lokalne grupy działania itp.)	1,50	2,66	3,00	3,07
25	zrzeszenia i związki branżowe (np. związki plantatorów, związki hodowców, itp.)	2,00	3,00	3,45	3,14
26	centrale nasienne	2,00	3,60	3,78	3,00
27	stacje hodowli zwierząt	2,00	3,64	3,78	2,96
28	stacje hodowli roślin	2,00	3,62	3,96	3,32

* Oznaczenia wykształcenia: P – podstawowe, Z – zawodowe, Ś – średnie, W – wyższe

Źródło: badania własne

Na podstawie wyników oceny znaczenia i sprawności instytucji wspierających rozwój gospodarstw rolnych, można wskazać na konieczność usprawnienia działania Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa. Konieczna jest poprawa dostępności usług. KOWR powinien skupić się na poprawie dostępności usług, szczególnie dla rolników z mniejszym wykształceniem, którzy ocenili niżej jego znaczenie i sprawność. Może to obejmować uproszczenie procedur, dostosowanie języka komunikacji i lepszą dystrybucję informacji. Ważne w poprawie funkcjonowania KOWR będzie zwiększenie efektywności operacyjnej funkcjonowania tej instytucji. Warto przeanalizować wewnętrzne procesy, aby przyspieszyć realizację programów wsparcia i ograniczyć biurokrację. Umożliwi to szybsze i bardziej skuteczne wsparcie gospodarstw w konwencjonalnym systemie produkcji.

Ważnym w rozwoju gospodarstw rolnych jest wzmocnienie ośrodków doradztwa rolniczego jako instytucji wspierającej właścicieli gospodarstw. Konieczna jest rozbudowa sieci doradczej. Ośrodki doradztwa rolniczego uzyskały wysokie oceny znaczenia i sprawności, warto zainwestować w dalsze rozbudowanie tej sieci. Może to obejmować zwiększenie liczby doradców, szczególnie na obszarach wiejskich, oraz wprowadzenie szkoleń z najnowszych technologii i praktyk rolniczych. Ważne jest dostosowanie doradztwa do lokalnych potrzeb. Zwiększenie elastyczności działań doradczych pozwoli

dopasować wsparcie do specyficznych potrzeb regionalnych, co może pomóc gospodarstwom lepiej wykorzystać dostępne zasoby i zwiększyć ich konkurencyjność.

Koniecznym jest poprawa funkcjonowania instytucji administracyjnych, uproszczenie procedur w urzędach gminnych i powiatowych. Niższe oceny sprawności urzędów sugerują potrzebę uproszczenia procedur administracyjnych. Przyjazne dla użytkownika platformy internetowe, które pozwalają rolnikom załatwiać sprawy online, mogłyby usprawnić ich współpracę z administracją. Aby gospodarstwa rolne mogły się rozwijać, konieczne jest lepsze dostosowanie wsparcia do specyfiki sektora rolnego. Szkolenia dla pracowników administracyjnych z zakresu rolnictwa pomogłyby im lepiej rozumieć specyficzne wyzwania rolników i dostosować wsparcie do ich realnych potrzeb.

Wzmocnienie roli banków i instytucji ubezpieczeniowych to bardzo ważny aspekt sprawnego funkcjonowania sektora rolnictwa w Polsce. Większe wsparcie finansowe i ubezpieczeniowe dla rolników, to kluczowy aspekt wzmocnienia konkurencyjności tego sektora. Banki i instytucje ubezpieczeniowe mają wysokie znaczenie w opinii rolników. Warto rozważyć wprowadzenie korzystniejszych warunków kredytów rolniczych, a także specjalistycznych ubezpieczeń dostosowanych do ryzyka rolniczego, co pozwoliłoby lepiej chronić gospodarstwa przed stratami finansowymi np. w okresach suszowych, przy pojawieniu się epidemii w produkcji zwierzęcej itp.

Uwzględniając specyfikę funkcjonowania sektora rolniczego w Polsce, konieczna jest lepsza promocja działań fundacji i stowarzyszeń wspierających rolnictwo. Zwiększenie świadomości na temat dostępnego wsparcia, to kluczowy obszar wymagający poprawy. Niskie oceny znaczenia i sprawności fundacji i stowarzyszeń mogą wskazywać na niewystarczającą wiedzę rolników na temat dostępnych programów. Warto więc zainwestować w kampanie informacyjne, które pokażą, jakie korzyści mogą przynieść działania tych instytucji. Ułatwienie współpracy z lokalnymi liderami są koniecznym obszarem aktywności, działania stowarzyszeń i fundacji byłyby skuteczniejsze, gdyby miały wsparcie lokalnych liderów oraz doradców rolniczych, którzy mogliby promować ich inicjatywy bezpośrednio wśród rolników.

Jak wynika z analizy wyników badań kluczowe w rozwoju sektora rolniczego w Polsce jest dostosowanie wsparcia do poziomu wykształcenia rolników. Szkolenia i warsztaty dostosowane do różnych grup wykształcenia jest konieczne aby zwiększyć skuteczność i jakość doradztwa. Wyniki wskazują na

różnice w ocenach zależne są od poziomu wykształcenia. Dostosowanie materiałów informacyjnych, szkoleń i form wsparcia do specyficznych potrzeb edukacyjnych może zwiększyć dostępność i skuteczność pomocy dla wszystkich grup rolników. Implementacja rekomendacji mogłaby znacząco poprawić funkcjonowanie instytucji wspierających rolnictwo i lepiej dostosować je do potrzeb właścicieli konwencjonalnych gospodarstw rolnych, przyczyniając się do bardziej zrównoważonego i efektywnego rozwoju tego sektora.

Analiza wyników badań dotyczących oceny funkcjonowania Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa przez właścicieli konwencjonalnych gospodarstw rolnych w Polsce dostarcza szczegółowego obrazu zarówno znaczenia, jak i sprawności poszczególnych działań realizowanych przez KOWR. Wyniki dotyczące znaczenia działań KOWR dostarczają wielu ciekawych spostrzeżeń. Najwyżej oceniane działania to gospodarowanie Zasobem Własności Rolnej Skarbu Państwa – uzyskało najwyższą ocenę znaczenia (4,16) (tab. 14). Właściciele gospodarstw, szczególnie ci z wykształceniem podstawowym, zawodowym i średnim, postrzegają to zadanie jako kluczowe. Nadzór nad spółkami o znaczeniu hodowlanym i narodowym otrzymał ocenę 3,89, co również wskazuje na wysoką wagę, jaką rolnicy przypisują działaniom o znaczeniu strategicznym dla gospodarki narodowej. Promocja produktów rolno-spożywczych w kraju i za granicą oceniona na 3,68 także jest uznawana za istotną, szczególnie przez osoby z wykształceniem zawodowym i średnim.

Badani wskazali działania, które oceniają jako te o niższym znaczeniu. Realizacja zadań w zakresie odnawialnych źródeł energii (OZE) oraz wspieranie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym (odpowiednio 3,17 i 3,26) uzyskały niższe oceny znaczenia. Możliwe, że rolnicy nie postrzegają tych działań jako kluczowych dla bezpośredniego rozwoju swoich gospodarstw.

Tabela 14. Ocena znaczenia i sprawności działania Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa w opinii badanych właścicieli gospodarstw konwencjonalnych

Lp.	Działania Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa	Znaczenie (w skali 1-5)	Sprawność działania (w skali 1-5)
1	gospodarowanie Zasobem Własności Rolnej Skarbu Państwa	4,16	3,28
2	nadzór nad spółkami, w tym hodowlanymi o szczególnym znaczeniu dla gospodarki narodowej	3,89	3,13
3	wspieranie działań innowacyjnych i rozwojowych w sektorze rolno-spożywczym	3,81	3,13
4	restrukturyzacja zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne	3,77	3,05
5	oddziaływanie na rynki rolne i łańcuch dostaw żywności	3,53	2,92
6	oddziaływanie na mechanizmy regulacji handlu zagranicznego z krajami spoza UE	3,58	2,82
7	realizacja zadań w zakresie odnawialnych źródeł energii (OZE)	3,17	2,81
8	wspieranie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym (pomoc żywnościowa)	3,26	2,82
9	analizy rynkowe i transfer wiedzy	3,36	2,93
10	wspieranie konsumpcji i propagowanie zdrowych nawyków żywieniowych	3,40	2,89
11	promocja produktów rolno-spożywczych w kraju i za granicą	3,68	2,92

Znaczenie – w skali od 1 do 5, gdzie: 1 – znaczenie bardzo małe, 5 – znaczenie bardzo duże

Sprawność – w skali od 1 do 5, gdzie: 1 – sprawność bardzo niska, 5 – sprawność bardzo wysoka

Źródło: badania własne

Wyniki dotyczące sprawności działania KOWR także są zróżnicowane, a najwyższą ocenę sprawności (3,28) otrzymało gospodarowanie Zasobem Własności Rolnej Skarbu Państwa. To zadanie jest oceniane jako względnie efektywne, szczególnie przez osoby z wyższym wykształceniem (3,43). Nadzór

nad spółkami o znaczeniu strategicznym oraz wspieranie działań innowacyjnych w sektorze rolno-spożywczym otrzymały ocenę 3,13, co wskazuje na umiarkowaną ocenę sprawności w zakresie tych działań. Najniższe oceny sprawności uzyskały działania związane z realizacją zadań w zakresie OZE (2,81) oraz oddziaływaniem na mechanizmy regulacji handlu zagranicznego z krajami spoza UE (2,82). Badani rolnicy uważają te działania za mniej skuteczne lub mają trudności z zauważeniem ich bezpośredniego wpływu na rozwój gospodarstw.

KOWR powinien skupić się na dalszym usprawnieniu działań o najwyższym znaczeniu, takich jak gospodarowanie zasobami Skarbu Państwa i nadzór nad spółkami hodowlanymi. Poprawa efektywności operacyjnej oraz zwiększenie dostępności informacji o tych programach może wzmocnić ich postrzeganą sprawność. Poprawa efektywności działań w zakresie OZE i handlu zagranicznego jest ważnym aspektem wzmocnienia sprawności funkcjonowania KOWR. Warto usprawnić działania związane z odnawialnymi źródłami energii i regulacjami handlowymi, aby były bardziej dostępne i zrozumiałe dla rolników. Można to osiągnąć poprzez dedykowane programy informacyjne i szkolenia, które wyjaśnią korzyści płynące z tych działań.

Ważne jest wprowadzenie bardziej elastycznego wsparcia dostosowanego do poziomu wykształcenia. Z analizy wynika, że są różnice w ocenach między grupami o różnym wykształceniu, co sugeruje, że dostosowanie komunikacji i form wsparcia do różnych grup odbiorców może zwiększyć efektywność działań KOWR.

Aby wzmocnić konkurencyjność funkcjonowania sektora rolnego w Polsce, ważny jest rozwój programów wspierających innowacyjność. Działania wspierające innowacje i rozwój technologiczny w sektorze rolno-spożywczym są dobrze oceniane pod względem znaczenia, ale ich sprawność wymaga poprawy. KOWR mógłby zwiększyć efektywność tego działania poprzez łatwiejszy dostęp do funduszy i doradztwo w zakresie nowych technologii, które zwiększą konkurencyjność gospodarstw rolnych. Wzmocnienie promocji polskich produktów rolno-spożywczych jest ciągle pożądanym obszarem i przeprowadzone badania także wskazują na tę kwestię. Promocja produktów rolno-spożywczych, mimo wysokiej oceny znaczenia, uzyskała niską ocenę sprawności. KOWR powinien zatem rozważyć bardziej intensywne kampanie promocyjne i wsparcie logistyczne dla eksportu, aby w pełni wykorzystać potencjał polskich produktów na rynkach zagranicznych. Implementacja tych

rekomendacji mogłaby poprawić efektywność KOWR oraz przyczynić się do zwiększenia satysfakcji rolników z działań podejmowanych przez tę instytucję.

Analiza wyników oceny znaczenia i sprawności szczegółowych działań Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa z uwzględnieniem wykształcenia badanych właścicieli gospodarstw rolnych wskazuje na pewne różnice w postrzeganiu poszczególnych działań KOWR, które mogą wynikać z poziomu wykształcenia (tab. 15). Właściciele gospodarstw z wykształceniem podstawowym zdecydowanie wyżej oceniają znaczenie takich działań jak gospodarowanie Zasobem Własności Rolnej Skarbu Państwa (4,50) oraz nadzór nad spółkami hodowlanymi (4,50). Może to sugerować, że osoby z niższym wykształceniem bardziej cenią działania bezpośrednio związane z zasobami i hodowlą, które mają bezpośredni wpływ na ich działalność rolniczą. Osoby z wykształceniem zawodowym i średnim oceniły najwyżej działania związane z innowacjami i rozwojem w sektorze rolno-spożywcym (4,00) oraz promocją produktów rolno-spożywczych (3,86). Wskazuje to na zainteresowanie tych grup nowymi technologiami oraz rozwijaniem rynku dla produktów rolnych.

Właściciele gospodarstw z wykształceniem wyższym często oceniają działania niżej niż osoby z innymi poziomami wykształcenia, zwłaszcza w zakresie nadzoru nad spółkami hodowlanymi (3,46) oraz promocji produktów rolno-spożywczych (3,26). Może to oznaczać bardziej krytyczne podejście tej grupy lub większe oczekiwania wobec efektywności instytucji wspierających rolnictwo.

Tabela 15. Ocena znaczenia działań KWOR w opinii badanych właścicieli gospodarstw konwencjonalnych z uwzględnieniem ich wykształcenia

Lp.	Działania Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa	Wykształcenie*			
		P	Z	Ś	W
1	gospodarowanie Zasobem Własności Rolnej Skarbu Państwa	4,50	4,20	4,20	3,96
2	nadzór nad spółkami, w tym hodowlanymi o szczególnym znaczeniu dla gospodarki narodowej	4,50	4,09	4,09	3,46
3	wspieranie działań innowacyjnych i rozwojowych w sektorze rolno-spożywcym	2,50	4,00	4,00	3,68
4	restrukturyzacja zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne	2,00	3,83	3,83	3,79

Lp.	Działania Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa	Wykształcenie*			
		P	Z	Ś	W
5	oddziaływanie na rynki rolne i łańcuch dostaw żywności	1,50	3,59	3,59	3,61
6	oddziaływanie na mechanizmy regulacji handlu zagranicznego z krajami spoza UE	2,00	3,80	3,80	3,19
7	realizacja zadań w zakresie odnawialnych źródeł energii (OZE)	1,00	3,30	3,30	3,07
8	wspieranie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym (pomoc żywnościowa)	2,00	3,38	3,38	3,22
9	analizy rynkowe i transfer wiedzy	1,00	3,52	3,52	3,15
10	wspieranie konsumpcji i propagowanie zdrowych nawyków żywieniowych	1,50	3,43	3,43	3,30
11	promocja produktów rolno-spożywczych w kraju i za granicą	2,00	3,86	3,86	3,26

* Oznaczenia wykształcenia: P – podstawowe, Z – zawodowe, Ś – średnie, W – wyższe

Źródło: badania własne

Na podstawie analizy wyników badań można wskazać różnice w ocenie sprawności działań KOWR. Właściciele gospodarstw z wykształceniem podstawowym w większości oceniają sprawność działań KOWR niżej niż inne grupy, zwłaszcza w działaniach dotyczących rynku rolnego i regulacji handlu (oceny odpowiednio 1,50 i 1,00) oraz OZE (1,00). Sugeruje to, że grupa ta napotyka większe trudności w korzystaniu z bardziej złożonych działań KOWR, być może ze względu na brak dostępu do odpowiednich informacji lub trudności w ich zrozumieniu.

Osoby z wykształceniem zawodowym i średnim najlepiej oceniają sprawność działań związanych z gospodarowaniem Zasobem Własności Rolnej Skarbu Państwa (3,24) oraz innowacjami i rozwojem (3,06 do 3,20). Z przedstawionych danych wynika, że osoby te doceniają te działania i uznają je za stosunkowo dobrze realizowane.

Osoby z wykształceniem wyższym często oceniają sprawność działań wyżej niż osoby z niższym wykształceniem, np. gospodarowanie Zasobem Własności Rolnej Skarbu Państwa (3,43) oraz nadzór nad spółkami o znaczeniu strategicznym (3,21) (tab. 16). Może to sugerować, że osoby z wyższym

wykształceniem lepiej radzą sobie z korzystaniem z dostępnych form wsparcia i są bardziej zadowolone z ich jakości.

Na podstawie analizy wyników badań można wskazać na tendencję do bardziej krytycznej oceny wraz ze wzrostem wykształcenia. Widoczna jest również ogólna tendencja, wskazująca, że osoby z wykształceniem wyższym bardziej krytycznie podchodzą do efektywności działań KOWR, co może wynikać z wyższych oczekiwań wobec jakości wsparcia i bardziej kompleksowego spojrzenia na funkcjonowanie instytucji. Z kolei osoby z wykształceniem podstawowym i zawodowym mają tendencję do wyższej oceny znaczenia i w niektórych przypadkach sprawności działań KOWR. Może to wynikać z bezpośredniego wpływu tych działań na funkcjonowanie gospodarstw oraz mniejszych oczekiwań co do bardziej złożonych form wsparcia.

Tabela 16. Ocena sprawności działań KWOR w opinii badanych właścicieli gospodarstw konwencjonalnych z uwzględnieniem ich wykształcenia

Lp.	Działania Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa	Wykształcenie*			
		P	Z	Ś	W
1	gospodarowanie Zasobem Własności Rolnej Skarbu Państwa	3,00	3,24	3,28	3,43
2	nadzór nad spółkami, w tym hodowlanymi o szczególnym znaczeniu dla gospodarki narodowej	3,00	2,88	3,28	3,21
3	wspieranie działań innowacyjnych i rozwojowych w sektorze rolno-spożywczym	2,50	3,06	3,20	3,18
4	restrukturyzacja zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne	2,00	3,00	3,09	3,18
5	oddziaływanie na rynki rolne i łańcuch dostaw żywności	1,50	2,88	2,96	3,04
6	oddziaływanie na mechanizmy regulacji handlu zagranicznego z krajami spoza UE	1,00	2,88	2,80	2,93
7	realizacja zadań w zakresie odnawialnych źródeł energii (OZE)	1,00	2,84	2,93	2,67
8	wspieranie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym (pomoc żywnościowa)	1,00	2,73	2,91	2,89
9	analizy rynkowe i transfer wiedzy	1,00	2,92	3,01	2,89

Lp.	Działania Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa	Wykształcenie*			
		P	Z	Ś	W
10	wspieranie konsumpcji i propagowanie zdrowych nawyków żywieniowych	1,50	3,02	2,80	3,04
11	promocja produktów rolno-spożywczych w kraju i za granicą	2,00	2,82	3,00	3,00

* Oznaczenia wykształcenia: P – podstawowe, Z – zawodowe, Ś – średnie, W – wyższe

Źródło: badania własne

W ocenie poprawy aktywności Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa z opinii badanych właścicieli gospodarstw rolnych, którzy prowadzą produkcję w systemie konwencjonalnym można wskazać na konieczność dostosowania komunikacji do poziomu wykształcenia rolników. KOWR powinien uprościć przekaz dla osób z niższym wykształceniem, zwłaszcza w działaniach związanych z regulacjami handlowymi, OZE i analizami rynkowymi. Przyjazny język i zrozumiałe materiały edukacyjne mogłyby pomóc lepiej docenić i korzystać z dostępnych programów. Konieczna jest także wzmożona komunikacja z zakresu działań promujących innowacje i technologie. Osoby z wykształceniem zawodowym i średnim szczególnie doceniają działania innowacyjne. Warto, aby KOWR wzmacniał te działania poprzez lepsze wsparcie techniczne i informacyjne, co mogłoby zwiększyć ich zasięg i skuteczność.

Ważne jest również podniesienie efektywności działań kluczowych dla osób z wyższym wykształceniem. Aby sprostać oczekiwaniom bardziej wymagającej grupy odbiorców, KOWR powinien pracować nad poprawą jakości obsługi w zakresie nadzoru nad spółkami strategicznymi i promocji eksportu. Może to obejmować zaawansowane usługi doradcze i bardziej kompleksowe wsparcie.

Konieczne są wzmożone szkolenia z zakresu korzystania z odnawialnych źródeł energii (OZE) i handlu międzynarodowego. Wyniki wskazują, że osoby z niższym wykształceniem mają trudności z oceną i korzystaniem z działań KOWR w tych obszarach. Szkolenia mogłyby pomóc im lepiej zrozumieć korzyści płynące z tych działań oraz wyeliminować ewentualne obawy. Dostosowanie wsparcia do poziomu wykształcenia odbiorców może znacząco poprawić odbiór działań KOWR i zwiększyć ich efektywność wśród właścicieli konwencjonalnych gospodarstw rolnych.

Uwzględniając ocenę funkcjonowania KOWR oraz rozpatrując konieczność intensyfikacji różnych działań w opinii badanych oraz uwzględniając ich poziom wykształcenia można wskazać na zróżnicowanie odpowiedzi i oczekiwań badanych. Badani z wykształceniem podstawowym rzadko wskazują na konieczność intensyfikacji działań. W kilku kategoriach zauważalne są pojedyncze deklaracje (maksymalnie 12,5% w przypadku wykorzystania IT gwarantującego efektywne monitorowanie i identyfikowanie informacji o produktach rolno-spożywczych w łańcuchu dostaw, tj. „od pola do stołu”) (tab. 17). Osoby z wykształceniem zawodowym wykazują szczególne zainteresowanie programami związanymi z racjonalizacją marnotrawstwa żywności (75%) oraz działaniami w szkołach (50%). Jest to także grupa, która stosunkowo często popiera wsparcie handlu zagranicznego i administrację funduszami promocyjnymi (powyżej 35%). W grupie z wykształceniem średnim dominuje poparcie dla usprawnienia obrotu nieruchomościami rolnymi (50%), przeciwdziałania deprywacji materialnej (56%) oraz wsparcia w formie kredytowej (52,9%). Widoczna jest ogólna tendencja do aprobaty działań operacyjnych związanych z szerokim zarządzaniem zasobami, ale także z projektami bardziej zaawansowanymi technologicznie (np. teledetekcja – 44,4%). Respondenci z wykształceniem wyższym częściej popierają zaawansowane technologicznie i innowacyjne projekty, takie jak standaryzacja wykorzystania dronów (60%), działania promocyjne dla grup producentów (40%) oraz systemy IT do monitorowania żywności w łańcuchu dostaw (25%).

Konieczność intensyfikacji działań Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa w opinii ogółu populacji to efektywne gospodarowanie Zasobem Własności Rolnej Skarbu Państwa – 66,2% respondentów uważa, że należy zintensyfikować działania w tym obszarze, co czyni go najważniejszym priorytetem. Usprawnianie obrotu nieruchomościami rolnymi – poparcie na poziomie 50,6% wskazuje na istotność tego działania, co sugeruje potrzebę ułatwienia i przyspieszenia procesów związanych z nieruchomościami rolnymi. Realizacja zadań związanych z poprawą struktury obszarowej gospodarstw rolnych – 33,8% respondentów postrzega to działanie jako kluczowe. Wskazuje to na potrzebę dostosowania gospodarstw pod względem ich struktury obszarowej. Administrowanie Funduszem Ochrony Rolnictwa – jako kluczowe działanie do poprawy w przyszłości deklaruje 26,6%. Wsparcie w postaci poręczeń i gwarancji kredytowych dla działalności rolniczej jako ważne działanie wskazuje 22,7% respondentów.

Tabela 17. Deklaracje badanych w zakresie konieczności zintensyfikowania w przyszłości wybranych działań Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa (według wykształcenia badanych właścicieli gospodarstw konwencjonalnych)

Lp.	Działania	Struktura deklaracji w badanej populacji	Wykształcenie*			
			P	Z	Ś	W
			%			
1	efektywne gospodarowanie Zasobem Własności Rolnej Skarbu Państwa	66,2	0,0	35,0	45,0	20,0
2	realizacja zadań wynikających z przepisów ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego w zakresie m.in. poprawy struktury obszarowej gospodarstw rolnych	33,8	2,0	39,2	45,1	13,7
3	działania związane z usprawnianiem obrotu nieruchomościami rolnymi	50,6	1,3	32,9	50,0	15,8
4	wspieranie handlu zagranicznego produktami rolniczymi	14,9	0,0	19,0	52,4	28,6
5	monitorowanie rynków i administrowanie potencjałem produkcyjnym w niektórych specyficznych sektorach agrobiznesu	18,8	3,6	28,6	39,3	28,6
6	przeciwdziałanie deprywacji materialnej przez udzielanie pomocy żywnościowej lub podstawowej pomocy materialnej osobom najbardziej potrzebującym, w tym dzieciom, oraz zapewnienie środków towarzyszących wspierających ich włączenie społeczne	16,9	0,0	24,0	56,0	20,0
7	administrowanie funduszami promocji produktów rolno-spożywczych w celu wspierania marketingu rolnego, wzrostu spożycia oraz promocji produktów rolno-spożywczych	11,0	0,0	37,5	37,5	25,0
8	organizacja wydarzeń, które służą promocji polskiej żywności wysokiej jakości	13,0	0,0	36,8	42,1	21,1

Instytucjonalne uwarunkowania funkcjonowania i rozwoju gospodarstw rolnych...

Lp.	Działania	Struktura deklaracji w badanej populacji	Wykształcenie*			
			P	Z	Ś	W
			%			
9	wsparcie systemów jakości produktów rolnych i środków spożywczych	10,4	0,0	26,7	40,0	33,3
10	wsparcie działań informacyjnych i promocyjnych realizowanych przez grupy producentów	3,9	0,0	20,0	40,0	40,0
11	wsparcie w postaci poręczeń i gwarancji kredytowych pochodzących ze środków Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa dla prowadzących działalność rolniczą w celu rozwoju podmiotów gospodarujących z wykorzystaniem mienia Zasobu, lub nabywania nieruchomości rolnych z przeznaczeniem na powiększanie gospodarstw	22,7	2,9	29,4	52,9	14,7
12	rozwijanie programów dla szkół propagujących zdrowe odżywianie	4,5	0,0	50,0	16,7	33,3
13	standaryzacja wykorzystania Bezzałogowych Statków Powietrznych w celu kontroli i wspierania podmiotów nadzorowanych przez KOWR	3,9	0,0	0,0	40,0	60,0
14	rozwój i implementacja elektronicznego narzędzia umożliwiającego giełdowy obrót produktami rolno-spożywczymi w formule rynku kasowego (tzw. Rynku spot), tj. z natychmiastową dostawą towaru	5,8	0,0	50,0	50,0	0,0
15	rozwój wykorzystania teledetekcji satelitarnej w rolnictwie wspomagającego decyzje użytkowników zarówno w czasie typowego okresu wegetacyjnego oraz w sytuacjach nadzwyczajnych, takich jak klęski naturalne powstałe na skutek niekorzystnych zjawisk atmosferycznych	6,5	0,0	33,3	44,4	22,2

Lp.	Działania	Struktura deklaracji w badanej populacji	Wykształcenie*			
			P	Z	Ś	W
			%			
16	budowa systemu IT gwarantującego efektywne monitorowanie i identyfikowanie informacji o produktach rolno-spożywczych w łańcuchu dostaw, tj. „od pola do stołu”	5,8	12,5	25,0	37,5	25,0
17	tworzenie systemu monitorowania marnowanej żywności i efektywnego programu racjonalizacji strat i ograniczania marnotrawstwa żywności	3,2	0,0	75,0	25,0	0,0
18	rozwijanie Odnawialnych Źródeł Energii	8,4	0,0	25,0	50,0	25,0
19	administrowanie Funduszem Ochrony Rolnictwa – przyznawane i wypłacane rekompensaty producentom rolnym, którzy nie otrzymali zapłaty za produkty rolne zbyte podmiotowi skupującemu, który stał się niewypłacalny	26,6	2,5	27,5	45,0	25,0

* Oznaczenia wykształcenia: P – podstawowe, Z – zawodowe, Ś – średnie, W – wyższe

Źródło: badania własne

Na podstawie opinii respondentów na temat konieczności intensyfikacji działań Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa, można sformułować następujące rekomendacje:

- konieczność koncentracji na efektywnym gospodarowaniu Zasobem Własności Rolnej Skarbu Państwa (66,2%), co oznacza zwiększenie efektywności i transparentności zarządzania ziemią rolną należącą do Skarbu Państwa. Można wdrożyć procedury optymalizacji zasobów, lepszą dystrybucję gruntów oraz monitorowanie ich użytkowania;
- usprawnienie procesu obrotu nieruchomościami rolnymi, 50,6% respondentów popiera intensyfikację działań w zakresie obrotu

nieruchomościami, co sugeruje potrzebę przyspieszenia i uproszczenia procesów sprzedaży, dzierżawy i przekazywania ziemi. Działania te mogą obejmować cyfryzację procesów i uproszczenie wymagań formalnych, co przyspieszy transakcje i zmniejszy biurokrację;

- wsparcie strukturalnych zmian w gospodarstwach rolnych, warto skupić się na realizacji zadań związanych z poprawą struktury obszarowej gospodarstw (33,8%). Rekonstrukcja i restrukturyzacja gospodarstw mogłaby polegać na wspieraniu konsolidacji małych gospodarstw, dostosowując je do nowoczesnych wymagań rynkowych i umożliwiając bardziej efektywne wykorzystanie zasobów;
- rozwój wsparcia finansowego i zabezpieczeń dla rolników, respondenci wskazują na potrzebę większego dostępu do poręczeń i gwarancji kredytowych (22,7%), jak również na administrację Funduszem Ochrony Rolnictwa (26,6%) dla zabezpieczenia finansowego rolników. Zwiększenie dostępności środków finansowych mogłoby obejmować wsparcie w postaci korzystnych kredytów, mikropożyczek czy poręczeń dla inwestycji w rozwój i modernizację gospodarstw;
- wzmocnienie wsparcia handlu zagranicznego, wspieranie eksportu produktów rolnych (14,9%) jest kolejnym obszarem, który warto rozwinąć. KOWR może zintensyfikować działania marketingowe i organizację targów, by zwiększyć dostępność polskich produktów na rynkach zagranicznych. Może to obejmować również pomoc w spełnianiu międzynarodowych standardów jakości i certyfikacji;
- inwestycje w innowacje i technologie cyfrowe, to ważny obszar działań w przyszłości. Choć poparcie dla działań technologicznych, takich jak standaryzacja dronów (3,9%) czy rozwój teledetekcji satelitarnej (6,5%), jest niższe, te działania mogłyby przyczynić się do długoterminowej modernizacji sektora rolnego. Warto więc stopniowo wprowadzać technologie wspierające kontrolę jakości oraz zarządzanie produkcją w bardziej zaawansowanych gospodarstwach, jednocześnie edukując rolników o korzyściach z tych rozwiązań.

W ocenie najważniejszych barier w pozytywnym wpływie Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa na rozwój gospodarstw rolnych, z uwzględnieniem opinii ogółu badanej populacji kluczowe są:

1. zbyt zbiurokratyzowana formuła działalności KOWR – wskazywana przez 57,14% badanych jako główny problem (tab. 18),
2. wysokie koszty dzierżawy gruntów – 53,25% respondentów uznało to za istotną przeszkodę,
3. niepełna informacja o działalności KOWR – uznawana za problem przez 32,47%,
4. skomplikowane warunki dzierżawy gruntów – bariera dla 30,52% badanych.

Uwzględniając poziom wykształcenia badanych, należy zauważyć, że osoby z wykształceniem podstawowym w większości nie identyfikują barier w działalności KOWR lub wskazują je rzadko. Wyjątkiem jest ograniczona możliwość załatwiania spraw przez internet (6,7%) i brak informacji o działalności KOWR (4,1%). Respondenci z wykształceniem zawodowym dostrzegają istotne bariery w takich obszarach jak skomplikowane warunki dzierżawy gruntów – 51,1%, niewystarczające kompetencje pracowników KOWR – 47,6%, ograniczony dostęp do jednostek KOWR z uwagi na odległość – 47,8%.

Badani z wykształceniem średnim najczęściej zgłaszają zbyt zbiurokratyzowaną formułę działalności KOWR – 44,8%, wysokie koszty dzierżawy gruntów – 50%, skomplikowane warunki zakupu gruntów – 61,3% oraz wysokie koszty zakupu gruntów – 53,3%. Respondenci z wykształceniem wyższym najczęściej zgłaszają jako problem ograniczone możliwości KOWR w zakresie interwencji na rynkach produktów rolniczych – 42,1%, ograniczona aktywność KOWR w zakresie wdrażania innowacyjnych technologii – 42,9%, a także zbyt zbiurokratyzowaną formułę działalności KOWR – 20,7%. Analiza wykazuje, że bariery związane z biurokracją i kosztami dzierżawy oraz zakupu gruntów są postrzegane jako problem przez większość badanych, szczególnie wśród osób z wykształceniem średnim i zawodowym.

Tabela 18. Najważniejsze bariery pozytywnego wpływu Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa na funkcjonowanie i rozwój konwencjonalnych gospodarstw rolnych z uwzględnieniem wykształcenia badanych

Lp.	Bariery	W populacji ogółem	Wykształcenie*			
			P	Z	Ś	W
Struktura odpowiedzi w %						
1	niepełna (wśród rolników) informacja o zakresie działalności KOWR	32,47	4,1	30,6	40,8	24,5
2	zbyt zbiurokratyzowana formuła działalności jednostek organizacyjnych KOWR	57,14	1,1	33,3	44,8	20,7
3	niewystarczające kompetencje pracowników KOWR	14,29	0,0	47,6	47,6	4,8
4	ograniczony dostęp do jednostek organizacyjnych KOWR ze względu na odległość i utrudniony dojazd	16,23	0,0	47,8	39,1	13,0
5	ograniczona możliwość załatwiania spraw przez Internet	19,48	6,7	26,7	50,0	16,7
6	skomplikowane warunki dzierżawy gruntów z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa	30,52	0,0	51,1	31,1	17,8
7	wysokie koszty dzierżawy gruntów z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa	53,25	0,0	31,3	50,0	18,8
8	skomplikowane warunki zakupu gruntów z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa	20,78	0,0	25,8	61,3	12,9
9	wysokie koszty zakupu gruntów z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa	19,48	0,0	40,0	53,3	6,7
10	nierównomierny terytorialnie dostęp gospodarstw rolnych do gruntów z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa	16,23	0,0	32,0	48,0	20,0
11	ograniczone możliwości KOWR w zakresie interwencji na rynkach produktów rolniczych	12,99	5,3	15,8	36,8	42,1
12	ograniczona aktywność KOWR w zakresie upowszechniania i wdrażania innowacyjnych technologii w rolnictwie	5,19	0,0	57,1	0,0	42,9
13	ograniczona aktywność KOWR w zakresie kształtowania wysokiej jakości produktów rolniczych i artykułów żywnościowych	1,95	0,0	0,0	66,7	33,3

Lp.	Bariery	W populacji ogółem	Wykształcenie*			
			P	Z	Ś	W
Struktura odpowiedzi w %						
14	ograniczona aktywność KOWR w zakresie promowania polskiej żywności na rynkach międzynarodowych	5,84	0,0	33,3	33,3	33,3

* Oznaczenia wykształcenia: P – podstawowe, Z – zawodowe, Ś – średnie, W – wyższe

Źródło: badania własne

Na podstawie wyników badań dotyczących barier pozytywnego wpływu Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa na funkcjonowanie i rozwój gospodarstw rolnych, można sformułować następujące rekomendacje:

1. Redukcja biurokracji i uproszczenie procedur: problem biurokracji, wskazywany przez 57,14% respondentów, powinien być głównym priorytetem. KOWR może zredukować zbędne formalności oraz uprościć procesy administracyjne, takie jak składanie wniosków i podpisywanie umów, co mogłoby zwiększyć efektywność obsługi rolników.
2. Ułatwienie dostępu do informacji o działalności KOWR: 32,47% respondentów postrzega brak informacji o działalności KOWR jako istotną barierę. Warto wdrożyć skuteczniejsze kampanie informacyjne i promować kanały kontaktu z KOWR, aby rolnicy mogli łatwo dowiedzieć się o usługach i wsparciu dostępnym w ramach instytucji.
3. Zmniejszenie kosztów i uproszczenie procedur dzierżawy i zakupu gruntów: wysokie koszty dzierżawy i skomplikowane warunki (53,25% i 30,52%) stanowią główną barierę dla rolników, szczególnie tych z wykształceniem średnim i zawodowym. KOWR może rozważyć subsydiowanie kosztów dzierżawy lub zakupów gruntów oraz uproszczenie wymogów formalnych, aby zwiększyć dostępność gruntów dla większej liczby rolników.
4. Rozwój cyfryzacji usług: w odpowiedzi na zapotrzebowanie (19,48%) na możliwość załatwiania spraw przez internet, KOWR powinien rozszerzyć swoje usługi online, umożliwiając m.in. składanie wniosków, zarządzanie dokumentami i otrzymywanie wsparcia zdalnie. To usprawnienie byłoby

szczególnie istotne dla osób z wykształceniem zawodowym i średnim, które najczęściej wskazują na potrzebę dostępu do usług zdalnych.

5. Rozwój programów wdrażania innowacyjnych technologii: respondenci z wykształceniem wyższym zwracają uwagę na ograniczoną aktywność KOWR w zakresie wdrażania innowacyjnych technologii (42,9%). KOWR powinien rozważyć wdrożenie programów edukacyjnych oraz wsparcia finansowego dla rolników, którzy chcieliby wprowadzić nowoczesne technologie, takie jak systemy monitoringu dronowego czy satelitarnego.
6. Zwiększenie dostępności lokalnych jednostek KOWR: ograniczony dostęp do jednostek KOWR (16,23%) wskazuje na potrzebę lepszego rozmieszczenia lokalnych punktów kontaktowych. Warto rozważyć otwieranie mobilnych biur lub punktów konsultacyjnych w bardziej odległych lokalizacjach, aby ułatwić rolnikom dostęp do pomocy.

Podsumowując, KOWR może „zbalansować” swoje działania między upraszczaniem procesów administracyjnych i finansowych a rozszerzeniem dostępu do nowoczesnych technologii oraz informacji. Dzięki tym krokom możliwe byłoby zwiększenie efektywności i pozytywnego odbioru KOWR wśród rolników.

Podjętą analizę oceny funkcjonowania Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa w opinii właścicieli konwencjonalnych gospodarstw rolnych, oparta na skali od 1 do 5, można wskazać kluczowe obszary, które zostały uwzględnione w ocenie. W zakresie oceny kompetencji pracowników KOWR pozytywne oceny (4 i 5) to łącznie 44,58% odpowiedzi, co świadczy o ogólnie pozytywnym odbiorze kompetencji pracowników (tab. 19). Neutralna ocena „dostatecznie” (3) stanowi największy udział – 42,68%, co może wskazywać na potrzebę dalszego podnoszenia kwalifikacji.

Funkcjonalność strony internetowej KOWR, to kolejny aspekt oceny. Strona internetowa jest oceniana jako „dostateczna” przez 45,22% respondentów, a „dobrze” i „bardzo dobrze” – łącznie przez 39,49%. Wysoki udział ocen neutralnych i pozytywnych sugeruje, że strona spełnia podstawowe funkcje, ale mogłaby zostać udoskonalona pod kątem użyteczności.

Czas załatwiania spraw w KOWR „bardzo źle” i „źle” oceniło łącznie 25,47%, a neutralną ocenę wskazało 47,13%, co sugeruje, że czas oczekiwania jest dla wielu osób problemem. Niewielki odsetek ocen „dobrze” i „bardzo dobrze” (łącznie 24,84%) wskazuje na potrzebę poprawy szybkości obsługi.

Dostępność ogłoszeń o przetargach na zakup i dzierżawę ziemi pozytywnie oceniło 34,4%, co wskazuje na umiarkowaną satysfakcję z dostępności ogłoszeń. Neutralne oceny badanych (47,77%) sugerują, że może istnieć potrzeba usprawnienia dostępu do tych informacji.

Zrozumiałość korespondencji z KOWR negatywnie (4,46% bardzo źle, 17,83% źle) oceniło ponad 20% badanych, co wskazuje, że dla części respondentów język i forma komunikacji mogą być niejasne. Neutralna ocena (43,95%) także jest wskazaniem na możliwość uproszczenia i ułatwienia języka używanego w korespondencji.

Godziny urzędowania jednostek KOWR „dostatecznie” oceniło ponad 30% badanych i „dobrze” ok 37%. Warto rozważyć bardziej elastyczne dostosowanie godzin pracy do potrzeb rolników.

Rozlokowanie jednostek KOWR pozytywnie ocenia około 50% respondentów, co wskazuje na ogólnie pozytywny odbiór lokalizacji jednostek, 32,48% badanych wskazuje oceny neutralne co wskazuje, że rozlokowanie jest wystarczające, ale może wymagać dalszych dostosowań w niektórych regionach. Ogólna ocena funkcjonowania KOWR jest umiarkowana, z głównymi obszarami wymagającymi usprawnienia: czas załatwiania spraw, zrozumiałość korespondencji oraz funkcjonalność strony internetowej.

Tabela 19. Ocena funkcjonowania KOWR w opinii badanych właścicieli konwencjonalnych gospodarstw rolnych (w skali od 1 do 5, gdzie: 1 – ocena najniższa, 5 – ocena najwyższa)

Lp.	Wybrane obszary oceny	Ocena*				
		1	2	3	4	5
		Struktura odpowiedzi w %				
1.	kompetencje pracowników KOWR	1,27	8,92	42,68	35,03	9,55
2.	funkcjonalność strony internetowej KOWR	3,18	9,55	45,22	32,48	7,01
3.	czas załatwiania spraw w KOWR	9,55	15,92	47,13	19,11	5,73
4.	dostępność do ogłoszeń o przetargach na zakup i dzierżawę ziemi z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa	3,82	12,10	47,77	27,39	7,01

Lp.	Wybrane obszary oceny	Ocena*				
		1	2	3	4	5
		Struktura odpowiedzi w %				
5.	zrozumiałość (przystępność) korespondencji przesyłanej przez KOWR	4,46	17,83	43,95	23,57	8,28
6.	godziny urzędowania jednostek organizacyjnych KOWR	2,54	5,10	31,85	36,94	23,57
7.	rozlokowanie jednostek organizacyjnych KOWR	3,82	12,74	32,48	36,94	11,46

* Oznaczenie ocen: 1 – bardzo źle, 2 – źle, 3 – dostatecznie, 4 – dobrze, 5 – bardzo dobrze

Źródło: badania własne

Na podstawie wyników badań odnoszących się do funkcjonowania Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa (KOWR) w opinii właścicieli gospodarstw rolnych, można wskazać następujące działania usprawniające:

1. Podniesienie kwalifikacji pracowników: choć kompetencje pracowników są oceniane w większości pozytywnie, duży udział ocen „dostatecznie” (42,68%) sugeruje potrzebę dalszego szkolenia, szczególnie w zakresie obsługi klienta i specjalistycznej wiedzy, aby zwiększyć poziom zadowolenia rolników.
2. Udoskonalenie funkcjonalności strony internetowej: wysoki odsetek ocen neutralnych dla funkcjonalności strony internetowej (45,22%) wskazuje na potrzebę jej modernizacji. Strona powinna być bardziej intuicyjna, z łatwiejszym dostępem do kluczowych informacji, takich jak ogłoszenia, dokumenty i wnioski.
3. Skrócenie czasu załatwiania spraw: niska ocena szybkości obsługi (tylko 24,84% ocen pozytywnych) wskazuje, że jest to obszar wymagający priorytetowych usprawnień. Warto rozważyć zwiększenie liczby pracowników obsługujących wnioski lub automatyzację niektórych procesów, co może przyspieszyć realizację spraw.
4. Poprawa dostępności ogłoszeń przetargowych: chociaż dostępność ogłoszeń o przetargach jest oceniana umiarkowanie dobrze, 47,77% ocen neutralnych sugeruje, że warto ułatwić do nich dostęp. KOWR mógłby

stworzyć system powiadomień e-mailowych lub SMS-owych informujących o nowych przetargach, co zwiększyłyby ich widoczność.

5. Uproszczenie języka korespondencji: stosunkowo wysoki odsetek negatywnych ocen dotyczących przystępności korespondencji (22,29%) wskazuje na konieczność jej uproszczenia. Zaleca się stosowanie bardziej przystępnego języka, unikając żargonu administracyjnego, aby lepiej odpowiadać na potrzeby i oczekiwania rolników.
6. Dostosowanie godzin urzędowania do potrzeb rolników: godziny urzędowania były oceniane jako „dostateczne” przez 31,85% respondentów, co sugeruje, że warto rozważyć ich dostosowanie. KOWR mógłby przeanalizować możliwość wydłużenia godzin pracy w określone dni tygodnia lub wprowadzenie obsługi rolników w weekendy, co może być szczególnie przydatne dla osób z ograniczonym czasem w dni powszednie.
7. Optymalizacja rozlokowania jednostek KOWR: pomimo stosunkowo pozytywnej oceny, KOWR powinien dokonać przeglądu rozlokowania jednostek, by upewnić się, że rolnicy we wszystkich regionach mają równy dostęp do usług. Można rozważyć uruchomienie mobilnych jednostek, które docierałyby do bardziej odległych obszarów.

Kluczowymi obszarami do poprawy są: czas obsługi, komunikacja z rolnikami oraz dostępność informacji i elastyczność w świadczeniu usług. Wdrożenie tych rekomendacji mogłoby znacząco poprawić satysfakcję rolników z obsługi KOWR i zwiększyć efektywność działalności tej instytucji.

Badani właściciele gospodarstw konwencjonalnych w województwie warmińsko-mazurskim oceniali czynniki wpływające na rozwój rolnictwa głównie pod kątem zagrożeń i szans (tab. 20). Kluczowe w obszarze wskazywanych zagrożeń są w opinii badanych wysokie koszty produkcji. Największy odsetek respondentów (68,15%) wskazuje koszty energii, paliw i pracy jako zdecydowane zagrożenie dla rozwoju rolnictwa. Problemy związane z nadwyżką importu z Ukrainy, to kolejny problem na, który wskazuje aż 56,05% badanych i dostrzega nadmierny import surowców rolnych, szczególnie zbóż i żywności. Ograniczona opłacalność produkcji, to według 40,13% respondentów czynnik, który może hamować rozwój gospodarstw. Polityka UE i krajowa w zakresie rozwoju rolnictwa, również polityka rządu w tej dziedzinie, są oceniane umiarkowanie, z dużym odsetkiem niepewności co do ich skutków.

Uwzględniając szanse, które dostrzegają badani, to najistotniejszą w ich opinii jest wzrost zapotrzebowania na produkty ekologiczne, choć 40,13% badanych dostrzega umiarkowaną szansę wzrostu popytu na produkty rolne wytwarzane metodami ekologicznymi na rynkach zagranicznych.

Wzrost zainteresowania żywnością wysokiej jakości w opinii około 36% respondentów może być potencjalną szansę rynkową. Rozwój sprzedaży online i e-bazarków w opinii około 39% ankietowanych może być umiarkowaną szansą.

Dokonując oceny prezentowanych wyników badań można wskazać kilka rekomendacji głównie w zakresie polityki rządu. Konieczna jest koncentracja na wsparciu finansowym, szczególnie poprzez obniżenie kosztów produkcji oraz dopłaty. Warto rozważyć programy, które obniżą koszty energii i pracy, aby poprawić opłacalność produkcji. Istnieje duży potencjał rozwoju rynku żywności zarówno w kraju, jak i za granicą. Wskazane jest wspieranie lokalnych producentów w dostępie do supermarketów oraz w promowaniu żywności, aby poprawić infrastrukturę tego rynku. Konieczne jest ciągłe wsparcie edukacyjne i doradcze skierowane do rolników. Wysoki odsetek odpowiedzi wskazujących na „trudno powiedzieć” sugeruje, że potrzebne są szkolenia oraz programy doradcze. Ośrodki Doradztwa Rolniczego powinny aktywnie angażować się w programy pomocowe, co może ułatwić rolnikom korzystanie ze wsparcia. Konieczny jest skuteczny monitoring i regulacje importu surowców rolnych, aby zredukować zagrożenie wynikające z nadmiaru produktów importowanych, które wpływają na konkurencyjność polskich producentów.

Tabela 20. Ocena szans i zagrożeń rozwoju rolnictwa w Polsce w opinii badanych właścicieli gospodarstw konwencjonalnych

Lp.	Czynnik	Ocena*				
		1	2	3	4	5
		Struktura odpowiedzi w %				
1.	polityka UE w zakresie rozwoju rolnictwa w tym: warunki funkcjonowania rolnictwa w ramach założeń Zielonego Ładu	36,94	27,39	25,48	4,46	2,55
2.	konieczność współpracy pomiędzy producentami rolnymi i przetwórcami	6,37	5,10	42,68	26,11	15,29
3.	obciążenia podatkowe	35,67	38,22	14,01	7,64	0,64

Lp.	Czynnik	Ocena*				
		1	2	3	4	5
		Struktura odpowiedzi w %				
4.	koszty produkcji: w tym energii, paliw, pracy	68,15	14,65	11,46	0,64	1,27
5.	polityka rządu w zakresie wsparcia sektora rolnictwa	29,94	31,21	26,75	5,73	1,91
6.	opłacalność produkcji rolnej	40,13	25,48	19,11	3,82	7,01
7.	polityka UE dotycząca rolnictwa w tym możliwość pozyskania środków na inwestycje	14,01	17,83	28,03	30,57	5,73
8.	poziom dopłat proponowany w ramach Nowej Polityki Rolnej na lata 2023-2027 – ekoschematy	14,65	17,83	25,48	33,12	4,46
9.	system wypełniania wniosków w zakresie dopłat dotyczących ekoschematów – możliwość przewidywania skutków deklaracji	7,64	21,02	31,85	29,30	5,73
10.	możliwości rynku zbytu produkcji roślinnej i zwierzęcej	10,83	26,75	22,93	15,29	19,11
11.	wzrost zainteresowania wśród konsumentów żywnością wysokiej jakości	3,82	9,55	29,94	35,67	17,20
12.	ograniczenia eksportu surowców i żywności z uwagi na wojnę na Ukrainie	34,39	22,29	21,02	12,10	6,37
13.	nadwyżka importu surowców rolnych w tym zboża i żywności z Ukrainy	56,05	15,92	15,29	5,73	2,55
14.	działania ze strony władz gminnych na rzecz wsparcia funkcjonowania producentów rolnych np. budowa miejsc sprzedaży	5,10	12,74	41,40	24,84	12,10
15.	ceny i sytuacja na rynku ziemi do produkcji rolnej	25,48	26,11	26,11	11,46	5,73
16.	wzrost zapotrzebowania na produkty rolno-żywnościowe wytwarzane metodami ekologicznymi na rynku zagranicznym	1,27	10,19	32,48	40,13	10,83

Lp.	Czynnik	Ocena*				
		1	2	3	4	5
		Struktura odpowiedzi w %				
17.	wzrost zapotrzebowania handlu detalicznego produktami ekologicznymi; wprowadzenie żywności ekologicznej do supermarketów	3,18	11,46	26,75	41,40	13,38
18.	zapotrzebowanie na rynku na usługi pozarolnicze (m.in. agroturystyczne)	1,91	5,73	40,76	35,67	12,10
19.	możliwość zakupu surowców na giełdach on-line	3,82	10,19	40,76	29,94	10,83
20.	działalność KOWR wspierająca sektor rolniczy	3,82	8,92	52,87	22,93	7,01
21.	sprzedaż produktów na targowiskach, bazarach, e-bazarku, w sklepach internetowych	3,18	6,37	32,48	38,85	14,65
22.	aktywność Ośrodków Doradztwa Rolniczego w ramach różnych programów pomocowych	5,73	3,18	21,66	39,49	29,94

* Oznaczenie ocen: 1 – zdecydowane zagrożenie, 2 – umiarkowane zagrożenie, 3 – trudno powiedzieć, 4 – umiarkowana szansa, 5 – zdecydowana szansa

Źródło: badania własne

Wsparcie i ochrona rolnictwa w Polsce wymaga złożonych działań, które obejmują zarówno środki finansowe, jak i legislacyjne oraz organizacyjne. Konieczne jest wspieranie konkurencyjności rolnictwa poprzez obniżenie kosztów produkcji. Programy finansowe, które wspierają rolników w pokrywaniu kosztów energii, paliw i pracy, mają kluczowe znaczenie. Dopłaty mogą być skierowane zwłaszcza na inwestycje w technologie poprawiające wydajność, jak odnawialne źródła energii. Uproszczenia podatkowe i ulgi dla rolników powinny stanowić również skuteczne narzędzie wsparcia. Obniżenie obciążeń podatkowych może pomóc rolnikom w zachowaniu większych dochodów, szczególnie w obszarach związanych z inwestycjami technologicznymi.

Wzmacnianie potencjału eksportowego i lokalnych rynków zbytu powinno być priorytetem w tworzeniu narzędzi skutecznej polityki rolnej. Wspieranie eksportu polskich produktów rolnych na rynki zagraniczne może pomóc zwiększyć popyt. Programy współfinansowane przez UE mogą umożliwić

producentom dostęp do rynków spoza UE. Samorządy terytorialne mogą wspierać rolników, tworząc lokalne targowiska oraz inicjatywy promujące zakupy bezpośrednie, np. e-bazarki, co zwiększa marżę rolników i zmniejsza koszty pośredników.

Wprowadzenie monitorowania i ograniczeń na import wybranych surowców rolnych, zwłaszcza taniego zboża i żywności, może pomóc w stabilizacji cen krajowych. Tworzenie rezerw na zakup surowców krajowych w czasie spadków cen oraz wsparcie dla rolników w sytuacjach nadmiaru podaży i spadku cen surowców.

Ośrodki Doradztwa Rolniczego powinny regularnie oferować szkolenia dotyczące nowoczesnych metod produkcji, zarządzania kosztami i pozyskiwania środków unijnych, co pomoże rolnikom lepiej zarządzać swoimi gospodarstwami. Konieczne są platformy wymiany wiedzy i doświadczeń. Stworzenie portalu, który umożliwi rolnikom wymianę wiedzy, narzędzi zarządzania gospodarstwem i wskazówek dotyczących współpracy z przetwórcami, pomoże w budowaniu silniejszej pozycji rynkowej.

Narzędzia ochrony rolnictwa w Polsce, to tworzenie skutecznej polityki celnej i regulacje handlowe. Monitorowanie importu i stosowanie ceł lub ograniczeń ilościowych na produkty rolnicze spoza UE mogą pomóc chronić rynek wewnętrzny przed napływem tanich produktów z zagranicy. Kluczowa w ochronie rozwoju rolnictwa jest rozbudowa oferty ubezpieczeń rolniczych wspieranych przez państwo, które chronią rolników przed stratami wynikającymi z klęsk żywiołowych, susz i nieprzewidzianych zmian rynkowych.

Aby skutecznie wspierać i chronić rolnictwo w Polsce, konieczne jest stosowanie kompleksowego podejścia, które obejmuje nie tylko finansowe i podatkowe usprawnienia, ale również edukację i promocję produktów wysokiej jakości. Priorytetem powinna być współpraca na różnych poziomach – lokalnym, krajowym oraz unijnym – by zapewnić rolnikom stabilność i możliwość rozwoju.

3.3. Znaczenie i sprawność funkcjonowania instytucji wspomagających rozwój gospodarstw rolnych w opinii właścicieli gospodarstw rolnych realizujących produkcję w systemie ekologicznym

Znaczenie i sprawność funkcjonowania instytucji wspierających rozwój gospodarstw rolnych ogrywają kluczową rolę we wzmacnianiu konkurencyjności oraz zrównoważonego rozwoju sektora rolniczego, szczególnie w przypadku gospodarstw realizujących produkcję ekologiczną. Właściciele takich gospodarstw często spotykają się z wyzwaniem związanym z kosztami produkcji, certyfikacją, dystrybucją oraz promocją swoich produktów. Dlatego sprawne działanie instytucji wsparcia – takich jak Ośrodki Doradztwa Rolniczego, Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, lokalne jednostki samorządowe itp. – jest niezbędne, by sprostać rosnącym wymaganiom związanym z produkcją ekologiczną.

Badania nad opiniami właścicieli gospodarstw ekologicznych pozwalają lepiej zrozumieć, jak te instytucje przyczyniają się do rozwoju rolnictwa, jakie mają braki oraz w jakich obszarach ich funkcjonowanie wymaga usprawnień. W szczególności ważne jest zrozumienie, jaką rolę odgrywają te organizacje w zakresie dostarczania informacji, wsparcia finansowego oraz doradztwa technicznego, które są kluczowe dla rozwoju ekologicznej produkcji rolnej. Zadowolenie lub niezadowolenie rolników z poziomu wsparcia oferowanego przez instytucje może wpływać na ich dalszy rozwój oraz gotowość do kontynuacji działalności w systemie ekologicznym.

W badaniu właściciele gospodarstw rolnych realizujących produkcję w systemie ekologicznym oceniali znaczenie oraz sprawność instytucji wspierających rozwój gospodarstw ekologicznych (tab. 21). Jako najważniejsze instytucje wspierające badani wskazali ośrodki doradztwa rolniczego – uzyskały one najwyższą ocenę znaczenia (4,69) oraz sprawności działania (4,44). Właściciele gospodarstw ekologicznych uznają te ośrodki za kluczowe dla rozwoju ich działalności, doceniając wsparcie doradcze i pomoc w zakresie rozwoju technologicznego oraz organizacyjnego. Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa również jest wysoko oceniana pod względem znaczenia (4,65) i sprawności (3,80). ARiMR jest głównym źródłem wsparcia finansowego, co może tłumaczyć wysoką pozycję w opiniach rolników. Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego (KRUS) oraz instytucje certyfikujące jakość produkcji

i produktów rolniczych także uzyskały wysokie oceny znaczenia (odpowiednio 4,26 i 4,03) oraz umiarkowaną ocenę sprawności (3,70 i 3,73).

Średnio oceniane instytucje, to Izby rolnicze oraz Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa otrzymały oceny wskazujące na umiarkowane znaczenie i sprawność (odpowiednio znaczenie: 3,84 i 3,96; sprawność: 3,41 i 3,46). Instytucje te mimo, że obiektywnie w bardzo wysokim stopniu wpływają na rozwój rolnictwa, to właściciele gospodarstw nie uznają ich za kluczowych partnerów. Banki oraz instytucje ubezpieczeniowe są doceniane jako umiarkowanie istotne, co może wynikać z dostępu do kredytów i ubezpieczeń niezbędnych w przypadku ryzyka finansowego. Fundacje wspierające rolnictwo, zrzeszenia branżowe oraz samorządowe fundusze poręczeń kredytowych otrzymały najniższe oceny zarówno pod względem znaczenia (2,90-3,18), jak i sprawności działania (2,69-3,01). Niskie oceny mogą wynikać z ograniczonego wpływu tych instytucji na codzienne funkcjonowanie gospodarstw lub niewielkiej dostępności wsparcia.

Tabela 21. Znaczenie i sprawność funkcjonowania wybranych instytucji wspierających funkcjonowanie i rozwój gospodarstw rolnych w opinii właścicieli ekologicznych gospodarstw rolnych

Lp.	Instytucje	Znaczenie (w skali 1-5)	Sprawność działania (w skali 1-5)
1	Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa	4,65	3,80
2	Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa	3,96	3,46
3	Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego	4,26	3,70
4	ośrodki doradztwa rolniczego	4,69	4,44
5	samorząd gospodarczy (izby rolnicze)	3,84	3,41
6	Krajowy Związek Rolników i Organizacji Rolniczych	3,34	3,01
7	instytuty badawcze, uczelnie wyższe	3,66	3,45
8	instytucje certyfikujące jakość produkcji i produkty rolnicze	4,03	3,73
9	urzędy gminne	3,89	3,39
10	urzędy powiatowe	3,59	3,20

Lp.	Instytucje	Znaczenie (w skali 1-5)	Sprawność działania (w skali 1-5)
11	urzędy marszałkowskie	3,42	3,13
12	urzędy wojewódzkie	3,46	3,09
13	powiatowe urzędy pracy	3,07	2,75
14	agencje rozwoju regionalnego	3,05	2,83
15	agencje wspierania przedsiębiorczości	3,05	2,82
16	giełdy towarowe	3,25	3,03
17	rynki hurtowe	3,29	3,06
18	grupy producentów	3,29	2,94
19	banki (spółdzielcze, komercyjne)	3,89	3,59
20	instytucje ubezpieczeniowe	3,54	3,25
21	samorządowe fundusze poręczeń kredytowych	2,97	2,69
22	spółdzielnie branżowe	2,90	2,73
23	fundacje wspierające rolnictwo i obszary wiejskie	3,11	2,74
24	stowarzyszenia regionalne (np. lokalne grupy działania itp.)	3,20	3,01
25	zrzeszenia i związki branżowe (np. związki plantatorów, związki hodowców, itp.)	3,18	2,95
26	centrale nasienne	3,56	3,29
27	stacje hodowli zwierząt	3,61	3,32
28	stacje hodowli roślin	3,61	3,34

Znaczenie – w skali od 1 do 5, gdzie: 1 – znaczenie bardzo małe, 5 – znaczenie bardzo duże

Sprawność – w skali od 1 do 5, gdzie: 1 – sprawność bardzo niska, 5 – sprawność bardzo wysoka

Źródło: badania własne

W zależności od poziomu wykształcenia właścicieli gospodarstw, oceny poszczególnych instytucji różniły się. Osoby z wykształceniem wyższym wyżej oceniają instytucje badawcze i uczelnie wyższe (znaczenie: 3,82, sprawność: 3,74) w porównaniu z osobami o niższym poziomie wykształcenia, co może

być związane z ich większą świadomością w zakresie innowacyjnych technologii (tab. 22). Z kolei instytucje takie jak KRUS i urzędy gminne były wyżej oceniane przez osoby z niższym wykształceniem (podstawowym i zawodowym), które mogą być bardziej uzależnione od tego rodzaju instytucji.

Tabela 22. Znaczenie instytucji w kształtowaniu rozwoju badanych ekologicznych gospodarstw rolnych w opinii ich właścicieli (z uwzględnieniem wykształcenia)

Lp.	Instytucje	Ocena znaczenia z uwzględnieniem wykształcenia*			
		P	Z	Ś	W
1	Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa	4,25	4,75	4,66	4,59
2	Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa	3,5	3,89	4,18	3,79
3	Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego	4,25	4,36	4,41	4,0
4	ośrodki doradztwa rolniczego	4,25	4,72	4,69	4,71
5	samorząd gospodarczy (izby rolnicze)	4,25	3,97	3,98	3,51
6	Krajowy Związek Rolników i Organizacji Rolniczych	4,0	3,36	3,42	3,20
7	instytuty badawcze, uczelnie wyższe	3,5	3,38	3,77	3,82
8	instytucje certyfikujące jakość produkcji i produkty rolnicze	4,0	4,11	4,0	4,10
9	urzędy gminne	3,75	3,89	4,10	3,54
10	urzędy powiatowe	3,5	3,58	3,72	3,38
11	urzędy marszałkowskie	3,0	3,30	3,57	3,41
12	urzędy wojewódzkie	3,5	3,28	3,67	3,36
13	powiatowe urzędy pracy	3,25	3,0	3,28	2,82
14	agencje rozwoju regionalnego	3,25	3,22	3,06	2,92
15	agencje wspierania przedsiębiorczości	2,5	3,17	3,15	2,89
16	giełdy towarowe	2,25	3,2	3,46	3,20
17	rynki hurtowe	2,25	3,22	3,46	3,26
18	grupy producentów	3,25	2,92	3,55	3,28
19	banki (spółdzielcze, komercyjne)	3,5	3,83	4,0	3,9

Lp.	Instytucje	Ocena znaczenia z uwzględnieniem wykształcenia*			
		P	Z	Ś	W
20	instytucje ubezpieczeniowe	4,5	3,33	3,53	3,67
21	samorządowe fundusze poręczeń kredytowych	2,25	3,08	3,24	2,54
22	spółdzielnie branżowe	3,2	2,9	2,7	2,7
23	fundacje wspierające rolnictwo i obszary wiejskie	3,7	3,6	2,6	2,5
24	stowarzyszenia regionalne (np. lokalne grupy działania itp.)	3,9	3,8	2,6	2,3
25	zrzeszenia i związki branżowe (np. związki plantatorów, związki hodowców, itp.)	3,7	3,5	2,9	2,3
26	centrale nasienne	3,2	3,9	3,5	3,4
27	stacje hodowli zwierząt	3,7	3,7	3,6	3,6
28	stacje hodowli roślin	3	3,8	3,9	3,8

* Oznaczenia wykształcenia: P – podstawowe, Z – zawodowe, Ś – średnie, W – wyższe

Źródło: badania własne

Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa jest uznawana za bardzo ważną instytucję, szczególnie przez osoby z wykształceniem zawodowym i średnim. Właściciele z wyższym wykształceniem oceniają jej znaczenie nieco niżej, ale nadal wysoko. Ośrodki doradztwa rolniczego są doceniane przez wszystkie grupy wykształcenia, zwłaszcza przez osoby z wykształceniem zawodowym i wyższym, co podkreśla ich kluczową rolę doradczą. Osoby z wykształceniem średnim i zawodowym wysoko oceniają znaczenie KRUS, natomiast rolnicy z wykształceniem wyższym postrzegają tę instytucję jako nieco mniej istotną. Znaczenie instytucji certyfikujących jest uznawane za wysokie przez wszystkie grupy wykształcenia, co wskazuje na ich dużą rolę w zapewnianiu jakości produkcji ekologicznej. Izby rolnicze są szczególnie doceniane przez osoby z wykształceniem podstawowym, natomiast osoby z wykształceniem wyższym postrzegają je jako mniej istotne. Banki są szczególnie doceniane przez rolników z wykształceniem średnim, którzy mogą być bardziej zainteresowani kredytowaniem działalności rolniczej. Osoby z wyższym

wykształceniem oceniają wyżej instytuty badawcze, co może świadczyć o ich większej skłonności do korzystania z innowacji oraz wiedzy akademickiej w rolnictwie.

Analiza sprawności instytucji wspierających rozwój gospodarstw ekologicznych w opinii właścicieli gospodarstw, uwzględniając wykształcenie badanych, pozwala lepiej zrozumieć, jak rolnicy oceniają funkcjonowanie kluczowych organizacji. Ośrodki doradztwa są bardzo wysoko oceniane przez rolników ze średnim i wyższym wykształceniem, co może wynikać z większej gotowości do korzystania z porad i wsparcia technicznego. Osoby z wykształceniem podstawowym oceniają ich sprawność niżej, co może świadczyć o ograniczonym korzystaniu z tych usług przez tę grupę. ARiMR jest oceniana jako stosunkowo sprawna w działaniu przez rolników z wykształceniem średnim i zawodowym, natomiast osoby z wykształceniem podstawowym oceniają ją nisko, co może być związane z trudnościami w korzystaniu z programów finansowych lub biurokratycznymi barierami. KRUS jest wysoko oceniana przez osoby z wykształceniem podstawowym, co może wynikać z ich większej zależności od świadczeń społecznych i ubezpieczeń. Osoby z wykształceniem wyższym oceniają tę instytucję niżej, prawdopodobnie z uwagi na ograniczone korzyści, jakie mogą uzyskać. Instytuty badawcze są wyżej oceniane przez osoby z wykształceniem wyższym, które mogą bardziej doceniać wsparcie naukowe i doradcze. Osoby z wykształceniem podstawowym oceniają sprawność tej instytucji bardzo wysoko, co może wynikać z pozytywnego wpływu szkoleń. Instytucje certyfikujące są wysoko oceniane przez osoby z wykształceniem zawodowym, co może być związane z ich kluczową rolą w procesie certyfikacji ekologicznej. Osoby z wykształceniem podstawowym oceniają ich sprawność nisko, co może wskazywać na trudności w spełnianiu wymagań certyfikacyjnych. Banki są wyżej oceniane przez osoby z wykształceniem średnim i wyższym, które mogą bardziej korzystać z kredytów i usług finansowych. Osoby z niższym wykształceniem rzadziej korzystają z takich usług, stąd ich niższe oceny. Urzędy gminy są umiarkowanie oceniane przez wszystkie grupy, jednak rolnicy ze średnim wykształceniem widzą ich działania jako bardziej skuteczne, być może z uwagi na lokalne inicjatywy wspierające rolnictwo.

Oceny sprawności instytucji różnią się w zależności od wykształcenia właścicieli gospodarstw (tab. 23). Osoby z wykształceniem podstawowym wysoko oceniają instytucje oferujące wsparcie finansowe i ubezpieczeniowe, jak KRUS i ośrodki doradcze. Z kolei osoby z wykształceniem wyższym wyżej oceniają

instytuty badawcze oraz banki, które oferują bardziej zaawansowane usługi. Wykształcenie właścicieli ma więc wpływ na ich oczekiwania wobec instytucji oraz na postrzeganie ich skuteczności w realizacji zadań.

Tabela 23. Ocena sprawności funkcjonowania instytucji wspomagających rozwój gospodarstw rolnych w opinii badanych właścicieli ekologicznych gospodarstw rolnych z uwzględnieniem ich wykształcenia

Lp.	Instytucje	Ocena sprawności z uwzględnieniem wykształcenia*			
		P	Z	Ś	W
1	Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa	2,83	3,75	3,90	3,77
2	Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa	4	3,41	3,57	3,44
3	Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego	4,5	3,72	3,94	3,59
4	ośrodki doradztwa rolniczego	3,5	4,33	4,51	4,49
5	samorząd gospodarczy (izby rolnicze)	3,5	3,44	3,60	3,18
6	Krajowy Związek Rolników i Organizacji Rolniczych	4	2,89	3,16	3,00
7	instytuty badawcze, uczelnie wyższe	4,5	3,14	3,54	3,74
8	instytucje certyfikujące jakość produkcji i produkty rolnicze	2,5	3,97	3,75	3,69
9	urzędy gminne	3	3,31	3,54	3,28
10	urzędy powiatowe	1,5	3,03	3,29	3,23
11	urzędy marszałkowskie	2	2,97	3,27	3,13
12	urzędy wojewódzkie	3	2,92	3,27	3,08
13	powiatowe urzędy pracy	3	2,75	2,93	2,54
14	agencje rozwoju regionalnego	3	2,75	2,93	2,79
15	agencje wspierania przedsiębiorczości	3	2,83	2,91	2,74
16	giełdy towarowe	3,5	2,86	3,21	3,03
17	rynki hurtowe	2	2,86	3,19	3,13
18	grupy producentów	3	2,64	3,15	2,95
19	banki (spółdzielcze, komercyjne)	3	3,47	3,65	3,69
20	instytucje ubezpieczeniowe	4	3,11	3,34	3,23

Lp.	Instytucje	Ocena sprawności z uwzględnieniem wykształcenia*			
		P	Z	Ś	W
21	samorządowe fundusze poręczeń kredytowych	2,4	2,6	2,8	2,9
22	spółdzielnie branżowe	3	3,2	2,4	2,2
23	fundacje wspierające rolnictwo i obszary wiejskie	2,7	2,9	2,8	2,6
24	stowarzyszenia regionalne (np. lokalne grupy działania itp.)	3	3,2	3	2,9
25	zrzeszenia i związki branżowe (np. związki plantatorów, związki hodowców, itp.)	3,2	2,9	2,8	2,7
26	centrale nasienne	3,7	3,6	3,1	2,5
27	stacje hodowli zwierząt	3,6	3,4	2,9	2,9
28	stacje hodowli roślin	3,4	3,3	3,3	3,4

* Oznaczenia wykształcenia: P – podstawowe, Z – zawodowe, Ś – średnie, W – wyższe

Źródło: badania własne

Wzmocnienie działalności ośrodków doradztwa rolniczego jest bardzo ważną rekomendacją ze względu na ich znaczenie i wysoką sprawność, warto zwiększyć ich finansowanie oraz zasoby, co pomoże skuteczniej wspierać rolników w zakresie technologicznym i doradczym. Podnoszenie efektywności ARiMR i KRUS, gdyż są to kluczowe instytucje, które mają duże znaczenie w zapewnieniu stabilności finansowej rolnikom. Warto zatem zwiększyć ich dostępność oraz usprawnić procedury przyznawania wsparcia. Rozwój współpracy z instytucjami badawczymi, to konieczny kierunek działania. Średnie oceny znaczenia instytutów badawczych wskazują, że rolnicy mogą potrzebować większego wsparcia w zakresie innowacji i badań. Można rozważyć stworzenie programów łączących badania i praktyczne potrzeby rolników. Podwyższenie znaczenia instytucji ubezpieczeniowych i banków, powinny stanowić wyzwanie w poprawie funkcjonowania sektora rolnego. Rosnące ryzyko finansowe i klimatyczne w rolnictwie wymaga solidnego systemu ubezpieczeniowego oraz wsparcia kredytowego. Warto rozwijać system ubezpieczeń rolniczych i kredytów preferencyjnych. Reorganizacja wsparcia fundacji i zrzeszeń branżowych jest zagadnieniem bardzo ważnym w budowaniu konkurencyjności gospodarstw rolnych, jednak w Polsce mało popularna. Najniżej oceniane

instytucje powinny skupić się na poprawie dostępności i jakości swoich usług dla rolników ekologicznych, co może wymagać lepszego dostosowania ich programów do potrzeb sektora.

Badani właściciele gospodarstw ekologicznych z regionu Warmii i Mazur oceniają KOWR jako umiarkowanie ważną instytucję, z przeciętną oceną znaczenia bliską 4. Znaczenie tej instytucji jest wyżej oceniane przez osoby z wykształceniem średnim (4,18) i zawodowym (3,89), co może wskazywać na ich większe potrzeby w zakresie wsparcia oferowanego przez KOWR. Osoby z wykształceniem podstawowym oraz wyższym oceniają znaczenie KOWR niżej, co może wynikać z mniejszej zależności od tej instytucji lub innego profilu potrzeb. Oceny sprawności działania KOWR wskazują na umiarkowaną skuteczność tej instytucji, z ogólną średnią 3,46. Osoby z wykształceniem podstawowym oceniają sprawność KOWR najwyżej (4,00), co może wynikać z ich większej zależności od wsparcia oferowanego przez tę instytucję lub większej satysfakcji z uzyskanej pomocy. Rolnicy z wykształceniem średnim i wyższym oceniają sprawność działania nieco niżej, sugerując, że mogą dostrzegać pewne ograniczenia w efektywności KOWR lub napotykać na trudności proceduralne.

KOWR jest postrzegany jako ważna instytucja o umiarkowanej sprawności działania. Znaczenie KOWR jest doceniane przez rolników ekologicznych, zwłaszcza tych z wykształceniem średnim, którzy widzą w tej instytucji ważne wsparcie. Oceny sprawności sugerują, że KOWR ma przestrzeń do usprawnień, aby bardziej efektywnie wspierać gospodarstwa ekologiczne, zwłaszcza wobec potrzeb osób z wyższym wykształceniem, które mogą oczekiwać bardziej zaawansowanego wsparcia.

W badaniu poddano ocenie poszczególne działania KOWR i respondenci oceniali znaczenie i sprawność realizacji wskazanych zadań. Z danych zaprezentowanych w tabeli 24 wynika, że działania KOWR są postrzegane przez właścicieli gospodarstw ekologicznych jako umiarkowanie istotne, z ocenami znaczenia od 3,32 do 4,20 w skali 5-punktowej. Najważniejsze działania na które wskazują badani to gospodarowanie Zasobem Własności Rolnej Skarbu Państwa (4,20), nadzór nad spółkami o szczególnym znaczeniu dla gospodarki narodowej (3,80), wspieranie działań innowacyjnych i rozwojowych (3,71). Działania związane z odnawialnymi źródłami energii oraz wsparciem osób zagrożonych wykluczeniem społecznym oceniane są jako najmniej istotne.

Tabela 24. Ocena znaczenia i sprawności działania Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa w opinii badanych właścicieli gospodarstw ekologicznych

Lp.	Działania Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa	Znaczenie (w skali 1-5)	Sprawność działania (w skali 1-5)
1	gospodarowanie Zasobem Własności Rolnej Skarbu Państwa	4,20	3,38
2	nadzór nad spółkami, w tym hodowlanymi o szczególnym znaczeniu dla gospodarki narodowej	3,80	3,05
3	wspieranie działań innowacyjnych i rozwojowych w sektorze rolno-spożywczym	3,71	3,10
4	restrukturyzacja zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne	3,65	3,00
5	oddziaływanie na rynki rolne i łańcuch dostaw żywności	3,53	2,96
6	oddziaływanie na mechanizmy regulacji handlu zagranicznego z krajami spoza UE	3,56	2,86
7	realizacja zadań w zakresie odnawialnych źródeł energii (OZE)	3,33	2,81
8	wspieranie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym (pomoc żywnościowa)	3,32	2,88
9	analizy rynkowe i transfer wiedzy	3,38	2,92
10	wspieranie konsumpcji i propagowanie zdrowych nawyków żywieniowych	3,41	2,97
11	promocja produktów rolno-spożywczych w kraju i za granicą	3,56	2,90

Znaczenie – w skali od 1 do 5, gdzie: 1 – znaczenie bardzo małe, 5 – znaczenie bardzo duże

Sprawność – w skali od 1 do 5, gdzie: 1 – sprawność bardzo niska, 5 – sprawność bardzo wysoka

Źródło: badania własne

Sprawność działań KOWR oceniana jest niżej niż ich znaczenie, z ocenami sprawności w zakresie od 2,81 do 3,38. Najlepiej oceniana jest sprawność w gospodarowaniu zasobami Skarbu Państwa (3,38). Najniżej oceniane są

działania związane z odnawialnymi źródłami energii (2,81) oraz mechanizmami regulacji handlu zagranicznego (2,86). Badani właściciele gospodarstw ekologicznych z wykształceniem podstawowym przyznają najniższe oceny znaczenia większości działań KOWR, np. restrukturyzacji zadłużenia (2,5) i oddziaływaniu na rynki rolne (2,5) (tab. 25).

Tabela 25. Ocena znaczenia działań KWOR w opinii badanych właścicieli gospodarstw ekologicznych z uwzględnieniem ich wykształcenia

Lp.	Działania Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa	Wykształcenie*			
		P	Z	Ś	W
1	gospodarowanie Zasobem Własności Rolnej Skarbu Państwa	3	4,27	4,34	4,24
2	nadzór nad spółkami, w tym hodowlanymi o szczególnym znaczeniu dla gospodarki narodowej	3,5	3,64	4	3,74
3	wspieranie działań innowacyjnych i rozwojowych w sektorze rolno-spożywczym	3	3,75	3,88	3,53
4	restrukturyzacja zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne	2,5	3,64	3,87	3,47
5	oddziaływanie na rynki rolne i łańcuch dostaw żywności	2,5	3,56	3,81	3,21
6	oddziaływanie na mechanizmy regulacji handlu zagranicznego z krajami spoza UE	3	3,64	3,84	3,16
7	realizacja zadań w zakresie odnawialnych źródeł energii (OZE)	2,75	3,22	3,60	3,11
8	wspieranie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym (pomoc żywnościowa)	3	3,22	3,66	2,92
9	analizy rynkowe i transfer wiedzy	3,25	3,42	3,60	3,14
10	wspieranie konsumpcji i propagowanie zdrowych nawyków żywieniowych	3,75	3,39	3,60	3,13
11	promocja produktów rolno-spożywczych w kraju i za granicą	3,75	3,61	3,72	3,29

* Oznaczenia wykształcenia: P – podstawowe, Z – zawodowe, Ś – średnie, W – wyższe

Źródło: badania własne

Badani z wykształceniem zawodowym najwyżej oceniają działania dotyczące gospodarowania zasobami Skarbu Państwa (4,27) i nadzoru nad spółkami hodowlanymi (3,64), a rolnicy z wykształceniem średnim przyznają wyższe oceny znaczenia, np. dla gospodarowania zasobami Skarbu Państwa (4,34) oraz promocji produktów rolno-spożywczych (3,72). Rolnicy z wykształceniem wyższym oceniają znaczenie działań KOWR na poziomie umiarkowanym, z najwyższymi ocenami dla gospodarowania zasobami Skarbu Państwa (4,24) i nadzoru nad spółkami hodowlanymi (3,74).

Ważne jest, żeby w procesie kształtowania kierunków rozwoju i budowania strategii KOWR należy uwzględnić zwiększenie świadomości rolników z wykształceniem podstawowym o korzyściach z działań KOWR, szczególnie w zakresie zarządzania finansami i oraz zakresem zarządzania w obszarach rynków rolnych. Konieczne jest dalsze rozwijanie działań innowacyjnych i transferu wiedzy, szczególnie dla rolników z wykształceniem średnim i wyższym, którzy widzą w tym wartość.

Sprawność działań KOWR z uwzględnieniem wykształcenia badanych jest oceniana również zależnie od poziomu świadomości i edukacji rolników (tab. 26). Rolnicy z wykształceniem podstawowym oceniają skuteczność działań KOWR najniżej, np. sprawność gospodarowania zasobami Skarbu Państwa oceniają na 2,5. Rolnicy z wykształceniem zawodowym wyżej oceniają sprawność działań, w szczególności gospodarowanie Zasobem Własności Rolnej Skarbu Państwa (3,36) oraz wspieranie działań innowacyjnych i rozwojowych w sektorze rolno-spożywczym (3,08). Badani z wykształceniem średnim przyznają średnie oceny sprawności, na przykład 3,43 dla gospodarowania zasobami Skarbu Państwa. Rolnicy z wykształceniem wyższym oceniają sprawność KOWR umiarkowanie wysoko, szczególnie dla działań związanych z transferem wiedzy (3,0) oraz promocją produktów rolno-spożywczych w kraju i za granicą (2,9).

Tabela 26. Ocena sprawności działań KWOR w opinii badanych właścicieli gospodarstw ekologicznych z uwzględnieniem ich wykształcenia

Lp.	Działania Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa	Wykształcenie*			
		P	Z	Ś	W
1	gospodarowanie Zasobem Własności Rolnej Skarbu Państwa	2,5	3,36	3,43	3,5
2	nadzór nad spółkami, w tym hodowlanymi o szczególnym znaczeniu dla gospodarki narodowej	2,75	2,81	3,25	3,0
3	wspieranie działań innowacyjnych i rozwojowych w sektorze rolno-spożywczym	2,25	3,08	3,25	3,0
4	restrukturyzacja zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne	2,25	2,78	3,13	3,1
5	oddziaływanie na rynki rolne i łańcuch dostaw żywności	2,25	2,92	3,12	2,9
6	oddziaływanie na mechanizmy regulacji handlu zagranicznego z krajami spoza UE	2,75	2,78	3,00	2,8
7	realizacja zadań w zakresie odnawialnych źródeł energii (OZE)	2,5	2,64	2,97	2,8
8	wspieranie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym (pomoc żywnościowa)	2,75	2,72	3,07	2,8
9	analizy rynkowe i transfer wiedzy	3	2,89	2,99	3,0
10	wspieranie konsumpcji i propagowanie zdrowych nawyków żywieniowych	3	2,89	3,04	3,0
11	promocja produktów rolno-spożywczych w kraju i za granicą	3	2,78	3,01	2,9

* Oznaczenia wykształcenia: P – podstawowe, Z – zawodowe, Ś – średnie, W – wyższe

Źródło: badania własne

Poprawa sprawności działań w obszarach nisko ocenianych przez rolników, jak odnawialne źródła energii oraz regulacje handlu zagranicznego, szczególnie z uwzględnieniem potrzeb rolników z wyższym wykształceniem. Ważne będzie dostosowanie komunikacji i procedur do rolników z wykształceniem podstawowym, aby zwiększyć ich zaufanie i zainteresowanie działaniami KOWR. Należy również uwzględnić intensyfikację działań doradczych

i wspierających innowacje oraz promowanie ich wśród rolników z wykształceniem zawodowym, którzy doceniają wsparcie w zakresie rozwoju gospodarstw.

W realizowanych badaniach zgromadzono opinie właścicieli gospodarstw ekologicznych funkcjonujących w regionie Warmii i Mazur na temat działań Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa, które powinny być szczególnie rozwijane w przyszłości. Najwięcej wskazań (68%) uzyskała potrzeba efektywnego gospodarowania Zasobem Własności Rolnej Skarbu Państwa, co może sugerować duże oczekiwania rolników co do lepszej organizacji i zarządzania ziemią rolną w celu wspierania rozwoju gospodarstw (tab. 27). Kolejne kluczowe działania, według rolników, to usprawnianie obrotu nieruchomościami rolnymi, tak aktywność była wskazana przez około 60% badanych, co wskazuje na konieczność ułatwień w procesach transakcyjnych i dostępności gruntów.

Realizację zadań wynikających z przepisów o kształtowaniu ustroju rolnego deklaruje około 29% respondentów i oczekują oni poprawy struktury obszarowej gospodarstw. Jako ważne działanie, które należy zintensyfikować w przyszłości badani wskazują wsparcie handlu zagranicznego i administrowanie funduszami promocji (16%), działania te mogą wpłynąć na zwiększenie konkurencyjności polskich produktów rolnych na rynkach międzynarodowych. Przeciwdziałanie deprywacji materialnej oraz administrowanie Funduszem Ochrony Rolnictwa (również 16%), to kolejny obszar wymagający intensyfikacji działań w opinii badanych. Działania te mają na celu wsparcie najbardziej potrzebujących i zabezpieczenie rolników przed niewypłacalnością podmiotów skupujących.

Pozostałe działania, takie jak promowanie jakości żywności, rozwój odnawialnych źródeł energii, czy wdrażanie systemów IT i technologii satelitarnej, zyskały mniej wskazań (w przedziale 2-14%), co może sugerować, że są mniej istotne lub wymagają większej popularyzacji wśród rolników. Dokonując analizy wyników badań dotyczących opinii badanych właścicieli ekologicznych gospodarstw z województwa warmińsko-mazurskiego, można zauważyć kilka istotnych wniosków, które odzwierciedlają zarówno regionalne, jak i ogólnokrajowe potrzeby rolników ekologicznych. W tej części analizy podkreślić należy priorytet efektywnego gospodarowania gruntami. Województwo warmińsko-mazurskie to region o dużym potencjale rolniczym, z wieloma niewykorzystanymi zasobami ziemi rolnej. Wysoki procent odpowiedzi wskazujących na potrzebę efektywnego zarządzania Zasobem Własności Rolnej Skarbu Państwa (68%) może odzwierciedlać chęć rozwoju gospodarstw ekologicznych,

które potrzebują większych i bardziej spójnych obszarów rolnych. Podobne potrzeby mogą być wyrażane również na poziomie krajowym, gdyż rolnictwo ekologiczne w Polsce często opiera się na mniejszych, rodzinnych gospodarstwach, które dążą do zwiększenia areału produkcji. Usprawnienie obrotu nieruchomościami to opinia około 60% badanych co sugeruje, że rolnicy realizujący produkcję w systemie ekologicznym mogą mieć trudności w dostępie do ziemi, szczególnie w regionach, gdzie struktura własnościowa jest rozdrobiona. Problem ten ma również wymiar ogólnopolski, gdzie ewidentnie wskazywane są trudności z uzyskaniem gruntów dostosowanych do produkcji ekologicznej. Potrzeba wsparcia handlu zagranicznego i promocji produktów pomimo mniejszego odsetka wskazań jednak sygnalizuje konieczność działań promocyjnych (16%), potrzeba promocji może być bardziej powszechna w skali kraju. Rolnicy ekologiczni często działają w niszowych segmentach rynku, dlatego wsparcie KOWR w zakresie eksportu i promocji mogłoby pomóc w rozwoju ich działalności. Wskazania na przeciwdziałanie deprecjacji materialnej i administrowanie Funduszem Ochrony Rolnictwa (również po 16%) pokazują, że w województwie warmińsko-mazurskim rolnicy są świadomi trudności finansowych. Podobne wsparcie dla rolników ekologicznych byłoby korzystne w skali całego kraju, gdzie gospodarstwa ekologiczne, często droższe w prowadzeniu, potrzebują dodatkowej pomocy, by zachować rentowność.

Tabela 27. Działania Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa, które w opinii badanych właścicieli gospodarstw ekologicznych powinny być szczególnie intensywnie rozwijane w przyszłości

Lp.	Działania	% wskazań
1	efektywne gospodarowanie Zasobem Własności Rolnej Skarbu Państwa	68,0
2	realizacja zadań wynikających z przepisów ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego w zakresie m.in. poprawy struktury obszarowej gospodarstw rolnych	29,0
3	działania związane z usprawnianiem obrotu nieruchomościami rolnymi	60,0
4	wspieranie handlu zagranicznego produktami rolniczymi	16,0
5	monitorowanie rynków i administrowanie potencjałem produkcyjnym w niektórych specyficznych sektorach agrobiznesu	13,0

Lp.	Działania	% wskazań
6	przeciwdziałanie deprivacji materialnej przez udzielanie pomocy żywnościowej lub podstawowej pomocy materialnej osobom najbardziej potrzebującym, w tym dzieciom, oraz zapewnienie środków towarzyszących wspierających ich włączenie społeczne	14,0
7	administrowanie funduszami promocji produktów rolno-spożywczych w celu wspierania marketingu rolnego, wzrostu spożycia oraz promocji produktów rolno-spożywczych	10,0
8	organizacja wydarzeń, które służą promocji polskiej żywności wysokiej jakości	12,0
9	wsparcie systemów jakości produktów rolnych i środków spożywczych	11,0
10	wsparcie działań informacyjnych i promocyjnych realizowanych przez grupy producentów	5,0
11	wsparcie w postaci poręczeń i gwarancji kredytowych pochodzących ze środków Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa dla prowadzących działalność rolniczą w celu rozwoju podmiotów gospodarujących z wykorzystaniem mienia Zasobu, lub nabywania nieruchomości rolnych z przeznaczeniem na powiększanie gospodarstw	16,0
12	rozwijanie programów dla szkół propagujących zdrowe odżywianie	5,0
13	standaryzacja wykorzystania Bezzałogowych Statków Powietrznych w celu kontroli i wspierania podmiotów nadzorowanych przez KOWR	2,0
14	rozwój i implementacja elektronicznego narzędzia umożliwiającego giełdowy obrót produktami rolno-spożywczymi w formule rynku kasowego (tzw. rynku spot), tj. z natychmiastową dostawą towaru	4,0
15	rozwój wykorzystania teledetekcji satelitarnej w rolnictwie wspomagającego decyzje użytkowników zarówno w czasie typowego okresu wegetacyjnego oraz w sytuacjach nadzwyczajnych, takich jak klęski naturalne powstałe na skutek niekorzystnych zjawisk atmosferycznych	5,0
16	budowa systemu IT gwarantującego efektywne monitorowanie i identyfikowanie informacji o produktach rolno-spożywczych w łańcuchu dostaw, tj. „od pola do stołu”	11,0
17	tworzenie systemu monitorowania marnowanej żywności i efektywnego programu racjonalizacji strat i ograniczania marnotrawstwa żywności	3,0
18	rozwijanie Odnawialnych Źródeł Energii	8,0
19	administrowanie Funduszem Ochrony Rolnictwa – przyznawane i wypłacane rekompensaty producentom rolnym, którzy nie otrzymali zapłaty za produkty rolne zbyte podmiotowi skupującemu, który stał się niewypłacalny	16,0

Źródło: badania własne

Zróżnicowane priorytety działań KOWR w przyszłości, zależnie od wykształcenia rolników ekologicznych to kolejny obszar analizy badań, której wyniki zaprezentowano w tabeli 28. Efektywne gospodarowanie zasobami ziemi rolnicy z wykształceniem średnim (44%) i zawodowym (29%) uznają jako konieczne i kluczowe działanie. Usprawnienie obrotu nieruchomościami rolnymi jako bardzo ważne uznali badani ze średnim wykształceniem (47%) oraz zawodowym (31%). To działanie wydaje się istotne dla grup, które mogą bardziej odczuwać potrzebę łatwego dostępu do ziemi w celu rozwoju gospodarstw. Wspieranie handlu zagranicznego i promocji, deklarują badani z wykształceniem wyższym w dużym stopniu wskazały na wsparcie handlu zagranicznego (41%) oraz promocję żywności wysokiej jakości (41%). Sugeruje to, że rolnicy o wyższym poziomie wykształcenia są bardziej świadomi potencjalnych korzyści płynących z rozszerzenia działalności na rynki zagraniczne. Monitorowanie rynków i potencjału produkcyjnego jako ważne wskazują rolnicy z wykształceniem średnim (53%) oraz wyższym (26%) doceniają działania związane z monitorowaniem rynku, co może sugerować, że lepiej rozumieją potrzebę dostosowania produkcji do zmieniających się warunków rynkowych. Standaryzacja i technologie wspierające rolnictwo, takie jak standaryzacja bezzałogowych statków powietrznych i rozwój teledetekcji, zyskały najwięcej poparcia wśród rolników ze średnim (67%) oraz wyższym wykształceniem (33%). Może to wskazywać na zainteresowanie bardziej zaawansowanymi rozwiązaniami technologicznymi w rolnictwie wśród rolników z większą wiedzą teoretyczną. Tworzenie systemów IT i monitorowanie marnotrawstwa żywności uzyskały poparcie wśród badanych z wykształceniem wyższym (60%), co wskazuje, że ci rolnicy dostrzegają wartość nowoczesnych systemów IT i efektywnego zarządzania zasobami.

Rolnicy z wykształceniem wyższym i średnim wykazują większą otwartość na zaawansowane technologie i innowacje w rolnictwie, a także na wsparcie promocyjne i handlowe. Natomiast rolnicy z wykształceniem zawodowym i podstawowym są bardziej zainteresowani tradycyjnymi aspektami zarządzania gruntami i wsparciem w zakresie bezpośrednich działań operacyjnych. Wyniki te sugerują, że programy wsparcia KOWR powinny być zróżnicowane pod względem edukacyjnym, uwzględniając potrzeby zarówno w zakresie dostępności ziemi, jak i edukacji technologicznej.

Tabela 28. Ocena działań Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa, które w opinii badanych właścicieli gospodarstw ekologicznych powinny być szczególnie intensywnie rozwijane w przyszłości (z uwzględnieniem wykształcenia badanych) (w %)

Lp.	Działania	Wykształcenie*			
		P	Z	Ś	W
1	efektywne gospodarowanie Zasobem Własności Rolnej Skarbu Państwa	2	29	44	25
2	realizacja zadań wynikających z przepisów ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego w zakresie m.in. poprawy struktury obszarowej gospodarstw rolnych	7	24	50	19
3	działania związane z usprawnianiem obrotu nieruchomościami rolnymi	1	31	47	21
4	wspieranie handlu zagranicznego produktami rolniczymi	4	17	38	41
5	monitorowanie rynków i administrowanie potencjałem produkcyjnym w niektórych specyficznych sektorach agrobiznesu	0	21	53	26
6	przeciwdziałanie deprivacji materialnej przez udzielanie pomocy żywnościowej lub podstawowej pomocy materialnej osobom najbardziej potrzebującym, w tym dzieciom, oraz zapewnienie środków towarzyszących wspierających ich włączenie społeczne	10	10	55	25
7	administrowanie funduszami promocji produktów rolno-spożywczych w celu wspierania marketingu rolnego, wzrostu spożycia oraz promocji produktów rolno-spożywczych	0	20	40	40
8	organizacja wydarzeń, które służą promocji polskiej żywności wysokiej jakości	0	24	35	41
9	wsparcie systemów jakości produktów rolnych i środków spożywczych	6	19	44	31
10	wsparcie działań informacyjnych i promocyjnych realizowanych przez grupy producentów	0	14	43	43
11	wsparcie w postaci poręczeń i gwarancji kredytowych pochodzących ze środków Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa dla prowadzących działalność rolniczą w celu rozwoju podmiotów gospodarujących z wykorzystaniem mienia Zasobu, lub nabywania nieruchomości rolnych z przeznaczeniem na powiększanie gospodarstw	0	26	52	22

Lp.	Działania	Wykształcenie*			
		P	Z	Ś	W
12	rozwijanie programów dla szkół propagujących zdrowe odżywianie	0	38	50	13
13	standaryzacja wykorzystania Bezzałogowych Statków Powietrznych w celu kontroli i wspierania podmiotów nadzorowanych przez KOWR	0	0	67	33
14	rozwój i implementacja elektronicznego narzędzia umożliwiającego giełdowy obrót produktami rolno-spożywczymi w formule rynku kasowego (tzw. rynku spot), tj. z natychmiastową dostawą towaru	0	17	50	33
15	rozwój wykorzystania teledetekcji satelitarnej w rolnictwie wspomagającego decyzje użytkowników zarówno w czasie typowego okresu wegetacyjnego oraz w sytuacjach nadzwyczajnych, takich jak klęski naturalne powstałe na skutek niekorzystnych zjawisk atmosferycznych	0	13	63	25
16	budowa systemu IT gwarantującego efektywne monitorowanie i identyfikowanie informacji o produktach rolno-spożywczych w łańcuchu dostaw, tj. „od pola do stołu”	6	13	56	25
17	tworzenie systemu monitorowania marnowanej żywności i efektywnego programu racjonalizacji strat i ograniczania marnotrawstwa żywności	0	0	40	60
18	rozwijanie Odnawialnych Źródeł Energii	0	25	50	25
19	administrowanie Funduszem Ochrony Rolnictwa – przyznawane i wypłacane rekompensaty producentom rolnym, którzy nie otrzymali zapłaty za produkty rolne zbyte podmiotowi skupującemu, który stał się niewypłacalny	5	43	35	17

* Oznaczenia wykształcenia: P – podstawowe, Z – zawodowe, Ś – średnie, W – wyższe

Źródło: badania własne

Na podstawie wyników badań oraz sytuacji ekologicznych gospodarstw w województwie warmińsko-mazurskim, można zaproponować następujące rekomendacje skierowane do Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa (KOWR) w zakresie korekty podstawowych działań tej instytucji. Z perspektywy badanych gospodarstw konieczne jest zwiększenie dostępu do gruntów Skarbu Państwa poprzez uproszczenie procedur dzierżawy i sprzedaży ziemi oraz preferencje dla właścicieli gospodarstw ekologicznych. Ułatwienie dostępu do gruntów pozwoliłoby właścicielom gospodarstw ekologicznym

powiększać areał swoich gospodarstw, co jest istotne dla rentowności produkcji ekologicznej.

Wdrożenie cyfrowych narzędzi i platform umożliwiających bardziej transparentny i szybki obrót gruntami, może przyczynić się do usprawnienia tej usługi. Taki system mógłby obejmować oferty sprzedaży i dzierżawy ziemi oraz wspierać strukturalną poprawę rozdrobnionych gospodarstw.

Wsparcie działań promocyjnych i rozwoju eksportu to oczekiwania badanych wobec KOWR, który mógłby wzmocnić działania promujące polską żywność ekologiczną, zarówno w kraju, jak i za granicą. Zorganizowanie kampanii informacyjnych oraz wsparcie w zakresie certyfikacji eksportowej mogłoby pomóc rolnikom ekologicznym docierać do nowych rynków.

Rozwój funduszy wsparcia dedykowanych segmentowi ekologicznych gospodarstw rolnych, to także oczekiwania, które coraz częściej sygnalizują rolnicy. Utworzenie lub rozbudowanie specjalnych funduszy, które oferują wsparcie finansowe lub kredytowe dla rolników ekologicznych, które mogłyby obejmować poręczenia i gwarancje kredytowe oraz rekompensaty dla rolników w przypadku niewypłacalności kontrahentów.

Przeciwdziałanie deprywacji materialnej na obszarach wiejskich, to ważne w opinii badanych, działania KOWR, który powinien wspierać programy dostarczania żywności dla społeczności wiejskich, szczególnie w mniej rozwiniętych regionach. Wprowadzenie mechanizmów pomocy żywnościowej i socjalnej mogłoby znacząco wpłynąć na poziom życia i stabilizację sytuacji ekonomicznej na obszarach wiejskich.

Podnoszenie świadomości ekologicznej i edukacja, to także ważny obszar aktywności KOWR, który jako duża instytucja mógłby wspierać działania edukacyjne na temat rolnictwa ekologicznego oraz zrównoważonego zarządzania zasobami, organizując szkolenia i warsztaty, które byłyby dostępne lokalnie i online.

Zwiększenie dostępności do nowych technologii, takich jak teledetekcja satelitarna czy systemy monitorowania marnotrawstwa żywności, mogłoby pomóc rolnikom ekologicznym lepiej zarządzać produkcją oraz minimalizować straty. Rozwój platform cyfrowych umożliwiających szybki obrót towarami rolnymi również mógłby wspierać rozwój rynków lokalnych i krajowych. Te rekomendacje uwzględniają kluczowe potrzeby na które wskazują właściciele ekologicznych gospodarstw rolnych i mogą przyczynić się do poprawy

sytuacji rolnictwa ekologicznego w Polsce, szczególnie w regionach wymagających większego wsparcia.

W ocenie kluczowych barier, które rolnicy postrzegają jako ograniczenia pozytywnego wpływu Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa na funkcjonowanie i rozwój ich gospodarstw najistotniejszą jest biurokracja. Najczęściej wskazywaną barierą jest „zbyt zbiurokratyzowana formuła działalności” KOWR (57% ogółem). Jest ona szczególnie zauważana przez osoby z wykształceniem średnim (43%) i wyższym (27%) (tab. 29). Brak pełnej informacji o działalności KOWR wśród rolników jest istotnym problemem w opinii 40% badanych ogółem. Zauważają to badani z różnym poziomem wykształcenia, ale zwłaszcza z wykształceniem średnim (49%) i zawodowym (24%). Wysokie koszty dzierżawy (44%) i zakupu (38%) gruntów z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa są postrzegane jako poważna bariera. Badani właściciele gospodarstw ekologicznych z wykształceniem średnim i wyższym często to podkreślają.

Tabela 29. Najważniejsze bariery pozytywnego wpływu Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa na funkcjonowanie i rozwój ekologicznych gospodarstw rolnych w opinii badanych (w %)

Lp.	Bariery	% wskazań
1	niepełna (wśród rolników) informacja o zakresie działalności KOWR	40,0
2	zbyt zbiurokratyzowana formuła działalności jednostek organizacyjnych KOWR	57,0
3	niewystarczające kompetencje pracowników KOWR	13,0
4	ograniczony dostęp do jednostek organizacyjnych KOWR ze względu na odległość i utrudniony dojazd	20,0
5	ograniczona możliwość załatwiania spraw przez Internet	14,0
6	skomplikowane warunki dzierżawy gruntów z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa	29,0
7	wysokie koszty dzierżawy gruntów z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa	44,0
8	skomplikowane warunki zakupu gruntów z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa	18,0

Lp.	Bariery	% wskazań
9	wysokie koszty zakupu gruntów z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa	38,0
10	nierównomierny terytorialnie dostęp gospodarstw rolnych do gruntów z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa	15,0
11	ograniczone możliwości KOWR w zakresie interwencji na rynkach produktów rolniczych	6,0
12	ograniczona aktywność KOWR w zakresie upowszechniania i wdrażania innowacyjnych technologii w rolnictwie	3,0
13	ograniczona aktywność KOWR w zakresie kształtowania wysokiej jakości produktów rolniczych i artykułów żywnościowych	3,0
14	ograniczona aktywność KOWR w zakresie promowania polskiej żywności na rynkach międzynarodowych	6,0

Źródło: badania własne

Ograniczony dostęp i skomplikowane procedury szczególnie problem związany z utrudnionym dojazdem to bariery w opinii 20% i 29% respondentów, a różnice w percepcji zależne są od wykształcenia i zauważają to szczególnie osoby z wykształceniem zawodowym i średnim (tab. 30). Badani rolnicy z wykształceniem wyższym (50%) i średnim (50%) zauważają brak aktywności KOWR w zakresie wdrażania innowacji, co wskazuje na potrzebę większego zaangażowania w obszarze nowoczesnych technologii.

Tabela 30. Najważniejsze bariery pozytywnego wpływu Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa na funkcjonowanie i rozwój gospodarstw rolnych z uwzględnieniem wykształcenia badanych (w %)

Lp.	Bariery	Deklaracje z uwzględnieniem wykształcenia* w %			
		P	Z	Ś	W
1	niepełna (wśród rolników) informacja o zakresie działalności KOWR	2	24	49	25
2	zbyt zbiurokratyzowana formuła działalności jednostek organizacyjnych KOWR	1	29	43	27
3	niewystarczające kompetencje pracowników KOWR	0	16	58	26

Lp.	Bariery	Deklaracje z uwzględnieniem wykształcenia* w %			
		P	Z	Ś	W
4	ograniczony dostęp do jednostek organizacyjnych KOWR ze względu na odległość i utrudniony dojazd	7	31	45	17
5	ograniczona możliwość załatwiania spraw przez Internet	0	24	38	38
6	skomplikowane warunki dzierżawy gruntów z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa	2	28	42	28
7	wysokie koszty dzierżawy gruntów z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa	2	25	48	26
8	skomplikowane warunki zakupu gruntów z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa	7	11	48	33
9	wysokie koszty zakupu gruntów z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa	4	29	41	27
10	nierównomierny terytorialnie dostęp gospodarstw rolnych do gruntów z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa	5	23	64	9
11	ograniczone możliwości KOWR w zakresie interwencji na rynkach produktów rolniczych	11	11	56	22
12	ograniczona aktywność KOWR w zakresie upowszechniania i wdrażania innowacyjnych technologii w rolnictwie	0	0	50	50
13	ograniczona aktywność KOWR w zakresie kształtowania wysokiej jakości produktów rolniczych i artykułów żywnościowych	0	0	40	60
14	ograniczona aktywność KOWR w zakresie promowania polskiej żywności na rynkach międzynarodowych	0	11	67	22

* Oznaczenia wykształcenia: P – podstawowe, Z – zawodowe, Ś – średnie, W – wyższe

Źródło: badania własne

Uwzględniając wyniki badań i analiz wskazane jest rozpatrzenie wprowadzenia uproszczenia procedur wewnętrznych KOWR i zmniejszenie wymagań formalnych w obszarach w których jest to możliwe. Co może zwiększyć efektywność i zainteresować większą liczbę rolników do korzystania z oferowanego wsparcia.

Konieczne jest także rozszerzenie kampanii informacyjnych i KOWR powinien rozważyć zintensyfikowanie działań edukacyjnych i informacyjnych, zwłaszcza wśród rolników z niższym poziomem wykształcenia, aby zapewnić im pełen obraz dostępnych usług i form wsparcia.

Postulat, który formułują badani właściciele gospodarstw ekologicznych to konieczność obniżenia kosztów dzierżawy i zakupu gruntów. Warto przeanalizować możliwość zmniejszenia kosztów związanych z dzierżawą i zakupem ziemi. Alternatywnie można wprowadzić programy wsparcia finansowego, które zniwelowałyby tę barierę szczególnie dla młodych rolników i tych z mniejszym kapitałem.

Rozwój infrastruktury cyfrowej i dostępność usług online to istotny postulat badanych. Poprawa dostępności usług KOWR online pozwoli na sprawniejsze załatwianie formalności bez konieczności fizycznej obecności, co jest istotne szczególnie dla rolników z wykształceniem średnim i wyższym, którzy widzą większą potrzebę digitalizacji.

Zwiększenie aktywności w zakresie innowacji i promocji polskiej żywności, to powtarzający się w deklaracjach badanych wniosek. Zwiększenie inwestycji w rozwój innowacyjnych technologii oraz aktywność na rynkach zagranicznych mogłoby wpłynąć na poprawę konkurencyjności polskich produktów rolnych, co jest szczególnie ważne dla rolników wykształconych, poszukujących nowoczesnych rozwiązań.

Kluczowe w procesie badań było uzyskanie opinii badanych właścicieli gospodarstw ekologicznych w zakresie oceny najważniejszych obszarów działalności KOWR. Większość badanych rolników ocenia kompetencje pracowników jako dostateczne (42,7%) lub dobre (35%), a jedynie 9,6% wystawia ocenę „bardzo dobrze” (tab. 31). Oceny negatywne („bardzo źle” i „źle”) są nieliczne (łącznie 10,2%). Funkcjonalność strony internetowej KOWR badani oceniają najczęściej dostatecznie (45,2%) i dobrze (32,5%), natomiast wysoka ocena „bardzo dobrze” jest rzadka (7%), co może wskazywać na potrzebę ulepszeń w tym zakresie.

Najwięcej badanych ocenia czas załatwiania spraw w KOWR na poziomie dostatecznym (47,1%), a tylko 5,7% ocenia go „bardzo dobrze”. Negatywne oceny („bardzo źle” i „źle”) stanowią łącznie 25,5%.

Dostępność ogłoszeń przetargowych oceniono głównie jako dostateczną (47,8%) i dobrą (27,4%), jednak tylko 7% uważa, że jest ona bardzo dobra, co może oznaczać przestrzeń do poprawy w zakresie komunikacji i dostępności informacji. Korespondencja przesyłana przez KOWR jest oceniana dostatecznie (43,9%) lub dobrze (23,6%), jednak wysoka ocena (bardzo dobrze) jest stosunkowo rzadka (8,3%). Oceny negatywne stanowią 22,3%, co sugeruje trudności w komunikacji pisemnej z odbiorcami.

Godziny urzędowania jednostek KOWR są oceniane umiarkowanie pozytywnie. Odsetek negatywnych ocen jest wysoki, a łącznie 36,9% respondentów ocenia godziny urzędowania jako dostateczne, a tylko 3,8% wystawia ocenę „bardzo dobrze”. Problem z dostosowaniem godzin pracy KOWR do potrzeb rolników jest wyraźny. Rozlokowanie jednostek KOWR 32,5% respondentów ocenia „źle”, a tylko 6,4% wystawia ocenę „bardzo dobrze”. Trudności z dostępem do lokalnych jednostek KOWR są wyraźne i należy rozpatrzyć ten problem w budowaniu strategii rozwoju tej instytucji.

Tabela 31. Ocena najważniejszych obszarów działania Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa w ocenie badanych właścicieli ekologicznych gospodarstw rolnych (w %)

L.p.	Wybrane obszary oceny	Ocena*				
		1	2	3	4	5
		Struktura odpowiedzi w %				
1.	kompetencje pracowników KOWR	1,30	8,90	42,70	35,00	9,60
2.	funkcjonalność strony internetowej KOWR	3,20	9,60	45,20	32,50	7,00
3.	czas załatwiania spraw w KOWR	9,60	15,90	47,10	19,10	5,70
4.	dostępność do ogłoszeń o przetargach na zakup i dzierżawę ziemi z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa	3,80	12,10	47,80	27,40	7,00
5.	rozumiałość (przystępność) korespondencji przesyłanej przez KOWR	4,50	17,80	43,90	23,60	8,30

L.p.	Wybrane obszary oceny	Ocena*				
		1	2	3	4	5
		Struktura odpowiedzi w %				
6.	godziny urzędowania jednostek organizacyjnych KOWR	5,10	31,80	36,90	23,60	3,80
7.	rozlokowanie jednostek organizacyjnych KOWR	12,70	32,50	36,90	11,50	6,40

* Oznaczenie ocen: 1 – bardzo źle, 2 – źle, 3 – dostatecznie, 4 – dobrze, 5 – bardzo dobrze

Źródło: badania własne

Warto rozważyć szkolenia i programy rozwoju zawodowego, aby zwiększyć ocenę kompetencji pracowników, co może poprawić zadowolenie rolników i jakość obsługi. Optymalizacja strony internetowej, to ważny obszar poprawy. Ulepszenia w zakresie funkcjonalności strony internetowej KOWR – takie jak uproszczenie nawigacji, dodanie bardziej intuicyjnych funkcji i zapewnienie aktualności informacji – mogą poprawić dostępność i wygodę korzystania.

Wprowadzenie usprawnień administracyjnych oraz systemu elektronicznego obiegu dokumentów może przyspieszyć procesy i podnieść ocenę czasu załatwiania spraw. Lepsza dostępność informacji o przetargach, to także pożądanym obszarem poprawy. KOWR mógłby rozważyć szersze promowanie ogłoszeń przetargowych, np. poprzez newslettery lub dedykowane powiadomienia, aby zapewnić lepszą dostępność informacji i zwiększyć świadomość rolników.

Ważna w skutecznej komunikacji i współpracy jest poprawa jakości w zakresie czytelności korespondencji. Zastosowanie prostszego języka w korespondencji oraz wzbogacenie jej o graficzne objaśnienia może poprawić zrozumienie dokumentów przez odbiorców i zmniejszyć liczbę negatywnych ocen.

Dostosowanie godzin pracy do potrzeb rolników, to bardzo ważne sugestie badanych. Rozważenie wydłużenia godzin pracy w niektóre dni lub wprowadzenie dyżurów może umożliwić rolnikom załatwianie spraw bez wpływu na ich inne obowiązki.

Lokalizacja jednostek KOWR to także problem, któremu warto poświęcić uwagę. Warto rozważyć dalsze działania mające na celu równomierne rozmieszczenie jednostek KOWR lub uruchomienie punktów mobilnych, które pozwolą na obsługę rolników w miejscach oddalonych od głównych biur.

W badaniu podjęto próbę identyfikacji szans i zagrożeń w rozwoju rolnictwa w Polsce pozyskano opinię od badanych właścicieli ekologicznych gospodarstw rolnych. W opinii badanych najważniejsze zagrożenia to koszty produkcji. Aż 75% badanych postrzega koszty produkcji, w tym energii, paliw i pracy, jako zdecydowane zagrożenie dla rolnictwa, co jest najwyższym wskaźnikiem w tej kategorii (tab. 32). Polityka UE w ramach Zielonego Ładu to także zagrożenie i tak uważa 55% respondentów. Jest to związane z obawami o dostosowanie do nowych wymagań, brak także wiedzy z zakresu konsekwencji wdrożenia tej polityki w gospodarstwach. Nadwyżka importu surowców z Ukrainy to w opinii 69% respondentów jest zagrożeniem, zwłaszcza zbóż, co może wpłynąć na opłacalność lokalnej produkcji.

Obciążenia podatkowe 40% badanych ocenia jako zdecydowane zagrożenie, co może ograniczać rentowność gospodarstw rolnych. Wojna w Ukrainie również wprowadza wyzwania związane z eksportem, które są oceniane jako zagrożenie przez 38% rolników.

Badani widzą szanse, które są lub będą elementem rozwoju rolnictwa w Polsce. Wzrost zainteresowania żywnością wysokiej jakości aż 40% respondentów postrzega jako umiarkowaną szansę, a 27% jako zdecydowaną szansę, co stwarza perspektywy dla rozwoju rolnictwa ekologicznego. Wzrost zapotrzebowania na produkty ekologiczne jest rozpatrywane w kategorii kluczowych szans. Jak wynika z analizy – 53% badanych uważa, że wprowadzenie żywności ekologicznej do supermarketów to istotna szansa, a 23% określa ją jako zdecydowaną szansę dla sektora. Sprzedaż przez kanały online i e-bazarki stanowi ważną szansę według 47% respondentów, co wskazuje na możliwość dotarcia do szerszego grona konsumentów. Aktywność Ośrodków Doradztwa Rolniczego (ODR) w opinii 50% właścicieli gospodarstw jest umiarkowaną szansą, a 28% uznaje jako znaczną szansę. ODR mogą wspierać wdrażanie programów pomocowych i dostarczanie wsparcia w zakresie innowacji. Wzrost zapotrzebowania na usługi agroturystyczne 45% badanych dostrzega jako szansę, co może wspierać dywersyfikację dochodów gospodarstw.

Tabela 32. Ocena szans i zagrożeń w rozwoju rolnictwa w Polsce w opinii badanych właścicieli ekologicznych gospodarstw rolnych (w %)

Lp.	Czynnik	Ocena*				
		1	2	3	4	5
		Struktura odpowiedzi w %				
1.	polityka UE w zakresie rozwoju rolnictwa w tym: warunki funkcjonowania rolnictwa w ramach założeń Zielonego Ładu	55	18	18	6	3
2.	konieczność współpracy pomiędzy producentami rolnymi i przetwórcami	7	8	34	35	17
3.	obciążenia podatkowe	40	36	16	5	1
4.	koszty produkcji: w tym energii, paliw, pracy	75	18	3	3	1
5.	polityka rządu w zakresie wsparcia sektora rolnictwa	29	30	28	10	2
6.	opłacalność produkcji rolnej	39	24	15	12	8
7.	polityka UE dotycząca rolnictwa w tym możliwość pozyskania środków na inwestycje	15	21	24	31	10
8.	poziom dopłat proponowany w ramach Nowej Polityki Rolnej na lata 2023-2027 – ekoschematy	18	16	29	26	10
9.	system wypełniania wniosków w zakresie dopłat dotyczących ekoschematów – możliwość przewidywania skutków deklaracji	12	21	25	31	11
10.	możliwości rynku zbytu produkcji roślinnej i zwierzęcej	16	21	29	26	7
11.	wzrost zainteresowania wśród konsumentów żywnością wysokiej jakości	3	11	18	40	27
12.	ograniczenia eksportu surowców i żywności z uwagi na wojnę na Ukrainie	38	18	29	8	8
13.	nadwyżka importu surowców rolnych w tym zboża i żywności z Ukrainy	69	6	19	3	2
14.	działania ze strony władz gminnych na rzecz wsparcia funkcjonowania producentów rolnych np. budowa miejsc sprzedaży	6	11	43	34	6
15.	ceny i sytuacja na rynku ziemi do produkcji rolnej	30	25	26	15	3

Lp.	Czynnik	Ocena*				
		1	2	3	4	5
		Struktura odpowiedzi w %				
16.	wzrost zapotrzebowania na produkty rolno-żywnościowe wytwarzane metodami ekologicznymi na rynku zagranicznym	2	4	25	50	18
17.	wzrost zapotrzebowania handlu detalicznego produktami ekologicznymi; wprowadzenie żywności ekologicznej do supermarketów	1	3	19	53	23
18.	zapotrzebowanie na rynku na usługi pozarolnicze (m.in. agroturystyczne)	0	3	38	45	14
19.	możliwość zakupu surowców na giełdach on-line	3	2	45	38	10
20.	działalność KOWR wspierająca sektor rolniczy	2	6	51	31	9
21.	sprzedaż produktów na targowiskach, bazarach, e-bazarku, w sklepach internetowych	0	5	27	47	21
22.	aktywność Ośrodków Doradztwa Rolniczego w ramach różnych programów pomocowych	0	2	20	50	28

* Oznaczenie ocen: 1 – zdecydowane zagrożenie, 2 – umiarkowane zagrożenie, 3 – trudno powiedzieć, 4 – umiarkowana szansa, 5 – zdecydowana szansa

Źródło: badania własne

Warto, rozważyć programy wsparcia dla ekologicznych gospodarstw, które zminimalizują wpływ wysokich kosztów produkcji, np. poprzez dopłaty do paliwa lub energii oraz promocję rozwiązań energooszczędnych. Należy przeprowadzić szerokie konsultacje z rolnikami i zapewnić dodatkowe wsparcie techniczne oraz finansowe, aby ułatwić wdrażanie wymogów Zielonego Ładu i zmniejszyć obawy związane z nowymi regulacjami UE. KOWR oraz samorządy mogą promować inicjatywę wspierającą sprzedaż produktów ekologicznych przez internet oraz rozwój e-bazarków, co pomoże rolnikom dotrzeć do większej liczby konsumentów. Zwiększenie zasobów oraz kompetencji ODR w zakresie ekologicznego rolnictwa mogłoby podnieść ich rolę w propagowaniu i wdrażaniu innowacji oraz wsparcia finansowego, co jest szczególnie ważne dla rolników ekologicznych. Z perspektywy rolników korzystna byłaby intensyfikacja współpracy między producentami a dużymi sieciami handlowymi w celu zwiększenia dostępności produktów ekologicznych w supermarketach, co mogłoby zwiększyć dochody rolników i zainteresowanie konsumentów. Rozwój agroturystyki jako alternatywnego źródła dochodów wciąż jest

aktualnym wyzwaniem. Należy wspierać rozwój usług agroturystycznych poprzez dofinansowanie infrastruktury i kampanie promujące regiony rolnicze, co pozwoli rolnikom na dywersyfikację działalności.

Podsumowanie

Problematyka instytucjonalnych uwarunkowań funkcjonowania i rozwoju gospodarstw rolnych jest istotna zarówno w kontekście naukowym jak i implementacyjnym. Dynamika procesów gospodarczych i społecznych wymusza działania adaptacyjne zarówno po stronie pojedynczych podmiotów gospodarczych (gospodarstw rolnych) jak i systemów instytucjonalnych odpowiedzialnych za regulowanie i rozwój rolnictwa jako bardzo istotnego działu gospodarki narodowej..

Diagnoza obecnego stanu instytucjonalnych uwarunkowań funkcjonowania i rozwoju gospodarstw rolnych wskazuje m.in. na nieco inne konstatacje właścicieli gospodarstw produkujących w systemie konwencjonalnym i ekologicznym. Można zakładać, że wynikało to z różnic w skali i intensywności produkcji determinujących struktury nakładów, ale również różnic w strukturze działań formalno-administracyjnych koniecznych do spełnienia przy poszczególnych działalnościach rolniczych. Obie te grupy gospodarstw mają również nieco odmienną perspektywę rynkową związaną przede wszystkim z uwarunkowaniami sprzedaży produktów konwencjonalnych i ekologicznych.

Struktura wsparcia rolnictwa rozumiana jako zestaw instytucji realizujących wsparcie dla gospodarstw rolnych nie powinien być różnicowany z podziałem na gospodarstwa produkujące w systemie konwencjonalnym i ekologicznym. Znaczenie instytucji dla obu systemów w opiniach badanych rolników było zbliżone. Gospodarstwa konwencjonalne określając najbardziej znaczące w ich funkcjonowaniu instytucje wskazywały przede wszystkim na: ośrodki doradztwa rolniczego, ARiMR oraz KRUS. Gospodarstwa produkujące w systemie ekologicznym uzupełniały ten zestaw o instytucje certyfikujące jakość produkcji i produkty rolnicze. W obu grupach gospodarstw wskazywano na ośrodki doradztwa rolniczego jako instytucje charakteryzujące się najwyższą sprawnością w działaniu.

Rośnie złożoność i skomplikowanie spraw, które muszą być prowadzone w ścisłej współpracy gospodarstw rolnych i instytucji funkcjonujących w ich otoczeniu. W tym kontekście bardzo ważne są odpowiednie kompetencje

(często wynikające z wykształcenia) zarówno samych rolników jak i pracowników instytucji. Istnieje również potrzeba dostosowania wsparcia instytucjonalnego do poziomu wykształcenia i kompetencji poszczególnych rolników.

Zmienia się formuła współpracy gospodarstw rolnych z instytucjami. Coraz częściej przybiera ona formę informatyczną. Jest to uzasadnione różnymi czynnikami, np. możliwości skorzystania z funduszy lub dopłat zależą od sprawnej (w tym dokładnej) współpracy gospodarstw z otoczeniem instytucjonalnym. Systemy informatyczne ułatwiają również śledzenie zmian zachodzących w otoczeniu rolnictwa i szybsze dostosowywanie się do nich.

Istnieje niepewność czy niektóre instytucje spełniają swoje funkcje w taki sposób, że jednoznacznie można uznać ich znaczące miejsce w przyszłych stanach otoczenia instytucjonalnego. Zmienia się również potencjał poszczególnych instytucji generujący jego sprawność i siłę do istotnego wpływu na sytuację gospodarstw rolnych. Gospodarstwa coraz dokładniej identyfikują, które instytucje generują szanse umożliwiające im rozwój, a które stanowią przede wszystkim nadzór np. jako organizacje głównie kontrolne. Wieloaspektowość oceny różnych instytucji wynika z faktu, że niektóre z nich najczęściej z jednej strony stwarzają warunki do rozwoju, ale również reprezentują interesy ogólnospołeczne.

W perspektywie usprawniania oddziaływania instytucjonalnego na gospodarstwa rolne warto zacząć od prostych metod operacyjnych związanych np. z optymalną lokalizacją instytucji, dostosowaniem usług do kompetencji poszczególnych rolników, przejrzystości w komunikowaniu się z odbiorcami wsparcia itp. Rolnicy oczekują również przyśpieszenia czasu reakcji i sprawniejszego rozwiązywania przedstawianych przez nich problemów. Istotne jest także większe upowszechnienie kompetencji poszczególnych instytucji otoczenia wśród producentów rolnych.

Jedną z najistotniejszych instytucji w otoczeniu gospodarstw rolnych jest KOWR, znalazło to potwierdzenie w opiniach badanych rolników. Zarówno rolnicy produkujący w systemie konwencjonalnym, jak i ekologicznym, wskazywali na znaczenie tej instytucji, klasyfikując KOWR zaraz po podmiotach związanych z doradztwem rolniczym, funduszami i dopłatami oraz zabezpieczeniem emerytalnym. Z uzyskanej (dobrej) oceny sprawności pracy KOWR wynika dodatkowo, że warto rozważyć następujące usprawnienia funkcjonowania jednostek organizacyjnych tej instytucji: uproszczenie niektórych procedur i ograniczenie biurokracji, zapewnienie lepszej dystrybucji informacji,

dostosowanie języka komunikacji do kompetencji odbiorców oraz przyspieszenie realizacji niektórych programów wsparcia. Należy nadmienić, że niższe oceny sprawności wystawili KOWR rolnicy charakteryzujący się niższym wykształceniem. Rolnicy produkujący w systemie ekologicznym oczekują również silniejszego wyprofilowania niektórych usług KOWR z uwzględnieniem specyfiki produkcji i rynków ekologicznych.

Model rozwoju instytucjonalnego wsparcia gospodarstw rolnych powinien charakteryzować się przede wszystkim:

- kompleksowością – koncentrować się jednocześnie na działaniach pojedynczych gospodarstw rolnych, które powinny budować świadomość swoich potrzeb związanych z funkcjonowaniem systemu instytucjonalnego, systematycznie ulepszać swoje kompetencje relacyjne z instytucjami otoczenia oraz działaniach samych instytucji otoczenia agrobiznesu, które będą zmierzały do stworzenia właściwych warunków systemowych (regulacyjnych), ułatwiających funkcjonowanie producentom rolnym oraz systematycznie usprawniać swoje działania operacyjne;
- współzależnością – działania gospodarstw rolnych i podmiotów z ich otoczenia powinny być komplementarne, a zacieśnianie współpracy powinno prowadzić do realizacji, zarówno celów gospodarstw rolnych, jak i celów społeczno-ekonomicznych w skali danego regionu i kraju (np. bezpieczeństwa żywnościowego, ochrony środowiska itp.);
- dynamizmem – szybko zmieniające się otoczenie (zmiany społeczne, przyrodnicze, innowacyjność, pogłębiająca się globalizacja itp.) wymagają szybkich reakcji zarówno w kontekście działań gospodarstw rolnych, ale również dynamicznego dostosowywania form wsparcia do tych zmian. Przy czym instytucje powinny inicjatorami unowocześniania i usprawniania systemów wsparcia. Pozycja i możliwości działania pojedynczych gospodarstw rolnych w tym zakresie są marginalne;
- długotrwałością – złożoność tworzonych relacji ekonomiczno-społecznych oraz strategiczne cele stawiane gospodarstwom rolnym powodują, że należy zakładać bardzo konkretną (nie narażoną np. na bodźce polityczne) długoterminową realizację działań z zakresu instytucjonalnego wsparcia rolnictwa;

- otwartością – każdy podmiot angażujący się w tworzenie korzystnego klimatu dla rozwoju gospodarstw rolnych i obszarów wiejskich powinien mieć możliwość skutecznego włączenia się w system wsparcia (np. dynamicznie rozwijające się organizacje pozarządowe), który powinien być koordynowany przede wszystkim z perspektywy polityki krajowej ale w odniesieniu do wielu problemów regionalnych (w Polsce istnieje znaczne zróżnicowanie regionalne rolnictwa i obszarów wiejskich) z perspektywy samorządu lokalnego.

Piśmiennictwo

- Adamowicz, M. (2021). *Procesy rozwojowe rolnictwa w kontekście wyzwań globalizacji i nowych ujęć koncepcji zrównoważonego rozwoju*. Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, 1(366).
- Bański, J. (2015). *Rola instytucji otoczenia biznesu w rozwoju przedsiębiorczości wiejskiej*. Wieś i Rolnictwo, 167(2), 139-149.
- Billewicz, G., Olszak, C. M., Ziemia, E. (2010). *Administracja publiczna wobec wyzwań społeczeństwa informacyjnego i gospodarki opartej na wiedzy*. Prace Naukowe/Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, 109-152.
- Binda, J., Łapińska, H. (2019). *The 2030 Agenda for Sustainable Development and improvements in quality of life in Poland*. ASEJ Scientific Journal of Bielsko-Biala School of Finance and Law.
- Boryczka, E. M. (2016). *Baza ekonomiczna w procesie rewitalizacji miast przemysłowych*. Gospodarka w Praktyce i Teorii, 45(4), 7-19.
- Brezdeń, P., Sikorski, D., Smętiewicz, K. (2023). *Struktura przestrzenna przemysłu według intensywności B+R w okresie kryzysu gospodarczego. Przykład przemian zachodzących w aglomeracjach krakowskiej i wrocławskiej w latach 2018-2021*. Studies of the Industrial Geography Commission of the Polish Geographical Society, 37(1), 46-69.
- Busch, K. (2010). *World Economic Crisis and the Welfare State*. Friedrich Ebert Stiftung, Berlin.
- Churski P., Perdał R., Konecka-Szydłowska B., Herodowicz T. (2018). *Redefinicja czynników rozwoju regionalnego w świetle megatrendów społeczno-gospodarczych*, Studia Regionalne i Lokalne 3(73):70-98.
- Dahlke, P. (2017). *Samorząd terytorialny w procesie kształtowania rozwoju gospodarczego regionu na przykładzie województwa wielkopolskiego*. Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Stanisława Staszica w Pile.

- Daniluk A. (2019). *Supporting Enterprise Innovation by Cooperation with Business Environment Institutions in Poland and Belarus*. Eurasian Business Perspectives. Proceedings of the 22nd Eurasia Business and Economics Society Conference, Springer International Publishing.
- Dong, Z., Zhang, Z. (2022). *Does the business environment improve the sustainable development of enterprises?* Sustainability, 14(20), 13499.
- Dorożyński T., Urbaniak W. (2011). *Rola jednostek samorządu terytorialnego we wspieraniu inwestorów zagranicznych w województwie łódzkim*. [W:] *Rola bezpośrednich inwestycji zagranicznych w kształtowaniu obecnego i przyszłego profilu gospodarczego województwa łódzkiego*, red. nauk T. Świerkocki, Łódzkie Tow. Nauk., Łódź.
- Douglas, D. (2005). *The Restructuring of Local Government in Rural Regions: A Rural Development Perspective*. Journal of Rural Studies, 21, 231-246.
- Dzikowski, P., Tomaszewski, M. (2013). *Regionalna polityka innowacyjna w świetle instytucjonalnych teorii rozwoju regionalnego*. Zarządzanie publiczne, 3 (23).
- Dzionek-Kozłowska, J. (2013). *Analiza instytucji i zmian instytucjonalnych A. Allana Schmida*. Ekonomia, 25, 42-53.
- Fiedor, B. (2019). *Podział na ortodoksję i heterodoksję w świetle potrzeby pluralizmu metodologicznego w ekonomii, perspektywa mikroekonomiczna*. [W:] *Ewolucja nauk ekonomicznych. Jedność a różnorodność*. Gorynia (red.), Relacje do innych nauk. Problemy klasyfikacyjne, 41-56.
- Florida R. (2000), *The learning region*, [W:] *Regional innovation, knowledge and global change*. Z. J. Acs (red.), , Pinter, New York.
- Frumkin, P., Galaskiewicz, J. (2004). *Institutional Isomorphism and Public Sector Organizations*. Journal of Public Administration Research and Theory, 14, 283-307.
- Furmankiewicz, M., Thompson, N., Zielińska, M. (2010). *Area-Based Partnerships in Rural Poland: The Post-Accession Experience..* Journal of Rural Studies, 26, 52-62.
- Gałązka, A. (2017). *Teoretyczne podstawy rozwoju regionalnego – wybrane teorie, czynniki i bariery rozwoju regionalnego*. Studia BAS, (1), 9-61.

- Gamidullaeva, L., Vasin, S., Wise, N. (2020). *Increasing small- and medium-enterprise contribution to local and regional economic growth by assessing the institutional environment*. Journal of Small Business and Enterprise Development, 27, 259-280.
- Glabiszewski, W., Grego-Planer, D., Liczmańska-Kopcewicz, K. (2018). *The impact of business environment institutions on the innovation of Polish small and medium-sized service enterprises*. Economic and Environmental Studies.
- Godłów-Legiędź, J. (2013). *Ekonomia behawioralna: od koncepcji racjonalności do wizji ustroju ekonomicznego*. Ekonomia, (25), 24-41.
- Gorynia, M., Kowalski, T. (2009). *Nauki ekonomiczne a kryzys gospodarczy*. Studia Ekonomiczne (Economic Studies), 3, 213-238.
- Gospodarowicz, M. (2009). *Local Institutional Network and the Socio-Economical Situation of Polish Farms*. Economics & Sociology, 2, 206-207.
- Góral, J. (2016). *Instrumenty wspierania gospodarstw rolniczych w Polsce*. Marketing i Zarządzanie nr 2 (43).
- Górzyński, M., Pander, W., Koć, P. (2006). *Tworzenie związków kooperacyjnych między MŚP oraz MŚP i instytucjami otoczenia biznesu*. PARP, Warszawa.
- Grosse, T. G. (2002). *Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego*. Studia Regionalne i Lokalne, nr 1 (8), Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego UW.
- Hajduová, Z., Hurajová, J., Smorada, M., Šrenkel, Ľ. (2021). *Competitiveness of the Selected Countries of the EU with a Focus on the Quality of the Business Environment*. Journal of Competitiveness.
- Hardt, Ł. (2013). *Optymalność instytucji w perspektywie implementacji zasad dobrego rządzenia*. [W:] *Jakość rządzenia w Polsce. Jak ją badać, monitorować i poprawiać?*, pod red. J. Wilkina. Wyd. Nauk. SCHOLAR, Warszawa: 54-71.
- Hasanov, R., Breban, D., Jafarov, J., Suleymanova, L. (2019). *The Business Environment: Economic Reforms in the Context of Institutional Shortcomings*. Law.
- Hodgson, G.M., (2006). *What Are Institutions?*, „Journal of Economic Issues”, Vol. XL, No. 1.

- Horodecka, A. (2016). *Instytucjonalizm i podejście instytucjonalne do polityki gospodarczej*. Polityka Gospodarcza, (5-6), 2001-2002.
- Huylenbroeck, G., Vandermeulen, V., Mettepemningen, E., Verspecht, A., (2007), *Multifunctionality of Agriculture: A Review of Definitions, Evidence and Instruments. Living Reviews in Landscape Research*, 3. Serwis internetowy: [http:// www.livingreviews.org/lrlr-2007-3](http://www.livingreviews.org/lrlr-2007-3).
- Iwanek, M., Wilkin, J. (1998). *Instytucje i instytucjonalizm w ekonomii*. WNE UW, Warszawa.
- Jarczewski W. (2006). *Specjalne Strefy Ekonomiczne jako czynnik przyciągania inwestycji*. [W:] *Klimat inwestycyjny w województwie małopolskim* Domański B., W. Jarczewski (red.), Departament Gospodarki i Infrastruktury, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego.
- Juchniewicz, M., Nasalski, Z. (2019). *Czynniki konkurencyjności podmiotów użytkujących Zasób Własności Rolnej Skarbu Państwa: studium przypadku województwa warmińsko-mazurskiego*. UWM, Olsztyn.
- Kamińska, A. (2023). *The activity of business environment institutions in terms of supporting the innovativeness*. *Scientific Papers of Silesian University of Technology. Organization and Management Series*.
- Kłodziński, M. (2006). *Aktywizacja społeczno-gospodarcza gmin wiejskich i małych miast*. IRWiR PAN, Warszawa.
- Knight, J. (1992). *Institutions and Social Conflict*, Cambridge Univ. Press.
- Kołodziejczyk, D., Czudec, A., Gospodarowicz, M., Jabłoński, M., Kata, R., Miś, T., Smędzik-Ambroży, K., Zając, D. (2012). *Ocena koordynacji i współpracy między instytucjami działającymi na rzecz rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich – na poszczególnych poziomach administracyjnych*. IERiGŻ, Warszawa.
- Kopczewska, K. (2019). *Can public intervention improve local public sector economic performance? The analysis of Special Economic Zones in Poland*. *Central European Economic Journal*, 6, 221-245.
- Korenik S., Zakrzewska-Półtorak A. (2011). *Teorie rozwoju regionalnego – ujęcie dynamiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław.
- Kozera, A., Dworakowska-Raj, M., Standar, A. (2021). *Role of Local Investments in Creating Rural Development in Poland*. *Energies*, 14, 1748.

- Koźlak, A. (2011). *Transport w teoriach rozwoju regionalnego*. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, (166), 349-360.
- Kraciuk, J. (2015). *Nauki ekonomiczne wobec kryzysów finansowych*. Journal of Modern Science, 25(2), 219-230.
- Kudłacz, T. (2008). *Programowanie rozwoju regionalnego i lokalnego. Gospodarka regionalna i lokalna*, pod red. W. Strzeleckiego, Wyd. PWN, Warszawa
- Legiędź, T. (2013). *Nowa ekonomia instytucjonalna a zmiany paradygmatu rozwoju gospodarczego*. Ekonomia, (25), 77-91.
- Lisowska, R. (2016). *The Potential of Business Environment Institutions and the Support for the Development of Small and Medium-sized Enterprises*. Entrepreneurial Business and Economics Review, 4, 85-101.
- Lizińska, W. (2012). *Klimat inwestycyjny jako czynnik bezpośrednich inwestycji zagranicznych w Polsce. Studium na przykładzie układów terytorialnych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn.
- Lizińska, W., Marks-Bielska, R., Serocka, I. (2014). *Operations Performed by Business Environment Institutions in the Process Of Foreign Investment Acquisition: A Case Study of Investor Service Centres. Equilibrium*. Quarterly Journal of Economics and Economic Policy, 9, 65-78.
- Luśtyk, A., Parol, A.R., Serafin, K. (2023). *Rozwój terytorialny a ekonomia instytucjonalna*. Zarządzanie Publiczne, (Numer 1–2 (59) 2023).
- Ładysz, J. (2020). *Dysproporcje wewnątrzregionalne w rozmieszczeniu instytucji otoczenia biznesu na przykładzie województwa dolnośląskiego*. Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego, 34(2), 102-116.
- Łuczka, W., Kalinowski, S. (2020). *Barriers to the Development of Organic Farming: A Polish Case Study*. Agriculture. 10(11), 536
- Łupicka, A. (2016). *Paradygmaty w naukach o zarządzaniu. Potrzeba uściślenia versus bogactwo ujęć paradygmatycznych jako wartość*. Studia Oeconomica Posnaniensia, vol. 4, nr 1.
- Mach, Ł., Bedrunka, K., Dabrowski, I., Fracz, P. (2021). *The Relationship between ROP Funds and Sustainable Development – A Case Study for Poland*. Energies, 14, 2677.

- Maksimovic, V., Demirgüç-Kunt, A., Ayyagari, M. (2006). *How Important are Financing Constraints? The Role of Finance in the Business Environment*.
- March, J., Friedberg, E., Arellano, D. (2011). *Institutions and organizations: differences and linkages from organization theory*. *Gestion Y Politica Publica*, 20, 235-246.
- Marks-Bielska R, Lizińska W., Wojarska M. (2021). *Uwarunkowania sprawności instytucjonalnej samorządów gminnych w kontekście lokalnego rozwoju społeczno-gospodarczego*. UWM, Olsztyn.
- Marks-Bielska, R., Opalach, D. (2020). *Determinants of the socio-economic situation of living standards in areas reviously occupied by state farms in Poland: a case study*. *European Research Studies Journal* 23, s. 412-427.
- Markusen, A. (2003). *Fuzzy concepts, scanty evidence, policy distance: the case for rigour and policy relevance in critical regional studies*. *Regional Studies*, 37(6-7), 701-717.
- Masch, C. (2022). *Location factors in corporate location decisions. Is the relevance of soft factors really increasing?* *Raumforschung und Raumordnung, Spatial Research and Planning*, 80(4): 465-478.
- Matsaganis, M. (2013). *The Greek Crisis: Social Impact and Policy Responses*. Friedrich Ebert Stiftung, Berlin.
- Mempel-Śnieżyk, A. (2014). *The importance of business environment institutions and cooperation in the present economy*. *Biblioteka Regionalisty*, (14), 51-58.
- Misiąg, W., Braja, M., Misiąg, J., Palimąka, K., Rodzinka, J., Skica, T. (2023). *Zintegrowany system wsparcia rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich*. WSiIZ, Rzeszów.
- Misterek, W. (2013). *Bariery we współpracy przedsiębiorstw innowacyjnych z instytucjami otoczenia biznesu*. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H, Oeconomia* 47/2, 113-121.
- Miśkowiec, M., Gorchyca, K. (2018). *Public Participation in Local Regeneration Programmes in Poland*. *International Journal of E-Planning Research*.
- Nowacka, A. (2022). *Cooperative banks as a local initiator of economic development in Poland*. *Economic Science for Rural Development Conference Proceedings*, 56.

- Pessina, I. (2021). *Risk and Resilience Management as a Response to COVID-19 Pandemic Outbreak*. Towards a New and Refreshing Approach. *Economia Aziendale Online*, 12, 27-37.
- Petrick, M., Gramzow, A. (2012). *Harnessing Communities, Markets and the State for Public Goods Provision: Evidence from Post-Socialist Rural Poland*. *World Development*, 40, 2342-2354.
- Petti, C., Lepore, D., Liakh, O., Elia, G. (2023). *When is research and development more effective in times of crisis? The role of environmental policies*. *European Journal of Innovation Management*.
- Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027*. (2024). MRiRW, Warszawa.
- Raczkowski, K. (2016). *Instytucjonalizm w procesie rozwoju a kształtowanie stanu finansów publicznych w Polsce*. [W:] *Współczesne koncepcje zarządzania publicznego. Wyzwania modernizacyjne sektora publicznego*. Ćwiklicki M., Jabłoński M., Mazur S. (red.). Fundacja Gospodarki i Administracji Publicznej, Kraków.
- Ratajczak, M. (2008). *Dylematy współczesnej ekonomii*. *Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego*, 6, 69-84.
- Ratajczak, M. (2011). *Popularność ekonomii instytucjonalnej. Moda czy trwała zmiana?* *Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego*, nr 9.
- Ratajczak, M. (2012). *Ekonomia instytucjonalna i jej współczesny podział*. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Współczesne Problemy Ekonomiczne. Globalizacja. Liberalizacja. Etyka*, 750(4), 93-101.
- Ratajczak, M. (2015). *Ekonomia instytucjonalna a kierunki zmian w ekonomii jako nauce*. [W:] *Ekonomia jest piękna? Księga dedykowana profesorowi Jerzemu Wilkinowi (115-125)*. Wydawnictwo Naukowe Scholar Sp. z o.o.
- Rogalska, I., Marks-Bielska, R., Babuchowska, K. (2021). *Impact of business environment institutions on initiating and performing business activities*. *Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie*.
- Scott, W.R. (2008). *Institutions and organizations. Ideas and interests*. Third edition. SAGE Publications.
- Scott, W.R. (2013). *Institutions and organizations. Ideas, Interests, and Identities*. Fourth edition, SAGE Publications.

- Solecki, R., Kobis, R. (2023). *Wpływ funduszy europejskich na rozwój przedsiębiorczości – rola Małopolskiego Centrum Przedsiębiorczości w wykorzystaniu funduszy europejskich w województwie małopolskim*. *Przedsiębiorczość -Edukacja*, 19(2), 71-86.
- Sprawozdanie z działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa za 2023 rok*. (2024). ARiMR, Warszawa.
- Sprawozdanie z działalności Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa w 2023 roku*. (2024). KOWR, Warszawa.
- Spychalski, G. (2009). *Jakość instytucji wspierających wie i rolnictwo w Polsce*. [W:] *Wokół trudnych problemów globalizacji rozwoju obszarów wiejskich, gospodarki żywnościowej i rolnictwa*. K. Duczowska-Małyś, A. Szymecka (red.). SGH, Warszawa.
- Stacherzak, A., Hełdak, M., Hájek, L., Przybyła, K. (2019). *State Interventionism in Agricultural Land Turnover in Poland*. *Sustainability*.
- Standar, A., Kozera, A. (2019). *The Role of Local Finance in Overcoming Socioeconomic Inequalities in Polish Rural Areas*. *Sustainability*.
- Staniek, Z. (2017). *Ekonomia instytucjonalna. Dlaczego instytucje są ważne?* Difin SA.
- Stankiewicz W. (2012), *Ekonomia instytucjonalna. Narodziny i rozwój*, PWS-BiA, Warszawa.
- Stępień, S., Czyżewski, B., Sapa, A., Borychowski, M., Poczta, W., Poczta-Wajda, A. (2021). *Eco-efficiency of small-scale farming in Poland and its institutional drivers*. *Journal of Cleaner Production*, 279, 123721.
- Strykiewicz, T., Kudlak, R., Ciesiółka, P., Kołsut, B., Motek, P. (2018). *Urban regeneration in Poland's non-core regions*. *European Planning Studies*, 26, 316-341.
- Strzelecki, W. (2008). *Gospodarka regionalna i lokalna*. Wyd. PWN, Warszawa.
- Sztando, A. (2000). *Lokalny interwencjonizm samorządowy, czyli kształtowanie gminnego rozwoju gospodarczego*. *Studia Regionalne i Lokalne*, 1: 79-90.
- Urbano, D., Audretsch, D., Aparicio, S., Noguera, M. (2019). *Does entrepreneurial activity matter for economic growth in developing countries? The role of the institutional environment*. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 16, 1065-1099.

- Ustawa z dnia 10 lutego 2017 r. o Krajowym Ośrodku Wsparcia Rolnictwa – Dz. U. z 2024 r. poz. 700.
- Ustawa z dnia 14 grudnia 1995 r. o izbach rolniczych – Dz. U. z 2022 r. poz. 183.
- Ustawa z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego – Dz. U. z 2024 r. poz. 76.
- Ustawa z dnia 8 lutego 2023 r. o Planie Strategicznym dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027 – Dz.U.2024.261.
- Ustawa z dnia 9 maja 2008 r. o Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa – Dz. U. z 2023 r. poz. 1199.
- Wigier, M., Wasilewski, A. (2019). *Mechanisms and Economic Consequences of Public Intervention in Agricultural Holdings in Poland During the Period of EU Membership*. AGROFOR.
- Wilkin, J. (1995). *Jaki kapitalizm, jaka Polska?* PWN, Warszawa.
- Wilkin, J. (2002). *Wież i rolnictwo polskie w obliczu modernizacji*. [W:] *Ekonomia. Nauka zdrowego rozsądku*. E.V. Bowden, J.H. Bowden (red.). Fundacja Innowacja, Warszawa.
- Wilkin, J. (2013). *Rolnictwo – funkcje teraz i w przyszłości*. Pomorski Przegląd Gospodarczy (4 października 2013).
- Wilkin, J. (2016). *Instytucjonalne i kulturowe podstawy gospodarowania. Humanistyczna perspektywa ekonomii*. Wyd. Nauk. SCHOLAR, Warszawa.
- Williamson, O.E. (2000). *The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead*. J. Econ. Literature, 38(3): 595–613.
- Zajdel, M. (2011). *Wybrane teorie rozwoju regionalnego oraz lokalnego a rynek pracy*. Studia Prawno-Ekonomiczne, t. LXXXIII, 397-421.
- Zalesko, M. (2006). *Instytucje a efektywność gospodarowania w rolnictwie*. *Ekonomia i Prawo*. t. 2.
- Zwolińska, J. (2024). *Rolnictwo – to skomplikowane! Mapa otoczenia instytucjonalnego, społecznego i medialnego*. Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.

Strony internetowe:

<https://www.gov.pl/web/krus/podstawowe-dane-statystyczne-z-zakresu-ubezpieczonych>.

<https://www.gov.pl/web/krus/zadania-krus-informacje-ogolne>.

Spis rysunków

Rys. 1.	Kategorie i przykłady instytucji otoczenia biznesu (IOB)	25
Rys. 2.	Środki finansowe wypłacone beneficjentom przez ARiMR w latach 1994-2023, w mld zł, według stanu na 31.12.2023 r.	57

Spis tabel

Tabela 1. Znaczenie i zadania władz publicznych w teoriach rozwoju regionalnego opartych na popytowych modelach wzrostu	18
Tabela 2. Rola władz publicznych w teorii polaryzacji	19
Tabela 3. Powierzchnia gruntów sprzedanych z Zasobu WRSP według grup obszarowych (ha)	52
Tabela 4. Powierzchnia gruntów wydzierżawionych z Zasobu WRSP według grup obszarowych (ha)	53
Tabela 5. Sprzedaż gruntów z Zasobu WRSP według jednostek organizacyjnych KOWR (ha)	54
Tabela 6. Zrealizowane płatności w ramach programów współfinansowanych funduszy UE w 2023 r., według stanu na 31.12.2023 r. (w zł)	57
Tabela 7. Liczba ubezpieczonych w KRUS według statusu	60
Tabela 8. Powierzchnia badanych gospodarstw konwencjonalnych i ekologicznych	73
Tabela 9. Deklaracje badanych rolników w zakresie najważniejszej działalności rolniczej prowadzonej w gospodarstwie (w %)	74
Tabela 10. Struktura badanych właścicieli gospodarstw rolnych z uwzględnieniem wieku i wykształcenia (w %)	74
Tabela 11. Znaczenie i sprawność funkcjonowania wybranych instytucji wspierających funkcjonowanie i rozwój gospodarstw rolnych w opinii właścicieli konwencjonalnych gospodarstw rolnych	76
Tabela 12. Znaczenie instytucji w kształtowaniu rozwoju badanych konwencjonalnych gospodarstw rolnych w opinii ich właścicieli (z uwzględnieniem wykształcenia)	78
Tabela 13. Ocena sprawności funkcjonowania instytucji wspomagających rozwój gospodarstw rolnych w opinii badanych właścicieli konwencjonalnych gospodarstw rolnych z uwzględnieniem ich wykształcenia	81
Tabela 14. Ocena znaczenia i sprawności działania Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa w opinii badanych właścicieli gospodarstw konwencjonalnych	85

Tabela 15. Ocena znaczenia działań KWOR w opinii badanych właścicieli gospodarstw konwencjonalnych z uwzględnieniem ich wykształcenia	87
Tabela 16. Ocena sprawności działań KWOR w opinii badanych właścicieli gospodarstw konwencjonalnych z uwzględnieniem ich wykształcenia	89
Tabela 17. Deklaracje badanych w zakresie konieczności zintensyfikowania w przyszłości wybranych działań Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa (według wykształcenia badanych właścicieli gospodarstw konwencjonalnych)	92
Tabela 18. Najważniejsze bariery pozytywnego wpływu Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa na funkcjonowanie i rozwój konwencjonalnych gospodarstw rolnych z uwzględnieniem wykształcenia badanych	97
Tabela 19. Ocena funkcjonowania KOWR w opinii badanych właścicieli konwencjonalnych gospodarstw rolnych (w skali od 1 do 5, gdzie: 1 – ocena najniższa, 5 – ocena najwyższa)	100
Tabela 20. Ocena szans i zagrożeń rozwoju rolnictwa w Polsce w opinii badanych właścicieli gospodarstw konwencjonalnych	103
Tabela 21. Znaczenie i sprawność funkcjonowania wybranych instytucji wspierających funkcjonowanie i rozwój gospodarstw rolnych w opinii właścicieli ekologicznych gospodarstw rolnych	108
Tabela 22. Znaczenie instytucji w kształtowaniu rozwoju badanych ekologicznych gospodarstw rolnych w opinii ich właścicieli (z uwzględnieniem wykształcenia)	110
Tabela 23. Ocena sprawności funkcjonowania instytucji wspomagających rozwój gospodarstw rolnych w opinii badanych właścicieli ekologicznych gospodarstw rolnych z uwzględnieniem ich wykształcenia	113
Tabela 24. Ocena znaczenia i sprawności działania Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa w opinii badanych właścicieli gospodarstw ekologicznych	116

Tabela 25. Ocena znaczenia działań KWOR w opinii badanych właścicieli gospodarstw ekologicznych z uwzględnieniem ich wykształcenia	117
Tabela 26. Ocena sprawności działań KWOR w opinii badanych właścicieli gospodarstw ekologicznych z uwzględnieniem ich wykształcenia	119
Tabela 27. Działania Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa, które w opinii badanych właścicieli gospodarstw ekologicznych powinny być szczególnie intensywnie rozwijane w przyszłości	121
Tabela 28. Ocena działań Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa, które w opinii badanych właścicieli gospodarstw ekologicznych powinny być szczególnie intensywnie rozwijane w przyszłości (z uwzględnieniem wykształcenia badanych) (w %)	124
Tabela 29. Najważniejsze bariery pozytywnego wpływu Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa na funkcjonowanie i rozwój ekologicznych gospodarstw rolnych w opinii badanych (w %)	127
Tabela 30. Najważniejsze bariery pozytywnego wpływu Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa na funkcjonowanie i rozwój gospodarstw rolnych z uwzględnieniem wykształcenia badanych (w %)	128
Tabela 31. Ocena najważniejszych obszarów działania Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa w ocenie badanych właścicieli ekologicznych gospodarstw rolnych (w %)	131
Tabela 32. Ocena szans i zagrożeń w rozwoju rolnictwa w Polsce w opinii badanych właścicieli ekologicznych gospodarstw rolnych (w %)	134